

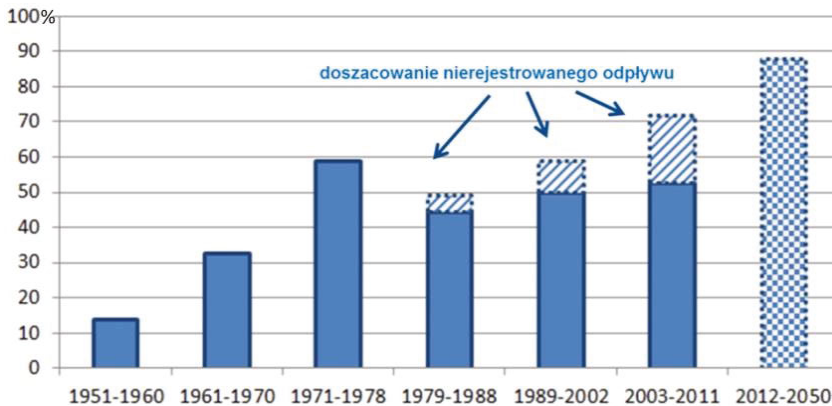
Rozdział 3

Pogłębiona diagnoza problemów rozwojowych

3.1. Odptyw migracyjny, depopulacja i starzenie się ludności

W najbliższych dekadach w Polsce spodziewane są poważne zmiany demograficzne, niosące konsekwencje dla wszystkich sfer życia społeczno-gospodarczego, a tym samym organizacji przestrzennej w różnych skalach geograficznych. Przewidywany poważny spadek liczby ludności będzie występował wspólnie ze starzeniem się struktury biologicznej. Przy tym zmiany będą bardzo zróżnicowane w przestrzeni. Niemal pewna jest dalsza depopulacja tradycyjnych regionów peryferyjnych oraz wysoce prawdopodobne wyludnianie się większości miast, w tym dużych i średnich.

Przy tym depopulacja nie jest zjawiskiem nowym i zachodzi w Polsce od dłuższego czasu, w tym na niektórych obszarach jeszcze od XIX w. Co jednak charakterystyczne, po II wojnie światowej systematycznie powiększa się powierzchnia obszarów objętych depopulacją. W latach 50. ubiegłego wieku wyludnianiu ulegało ok. 15% powierzchni kraju, w latach 60. – 30%, w latach 70. – 60%, w latach 80. – 50% (spadek wskutek zaznaczenia się powojennego echa wyżu kompensacyjnego), w latach 90. – 60%, obecnie ok. 70%, a do 2050 r. szacuje się, że liczba ludności będzie spadać na ok. 85-90% terytorium Polski. Przewiduje się, że w 2050 r. wyludnieniu może ulec 80-90% powierzchni kraju (ryc. 3.1). Wyludniać się będą wszystkie obszary, zidentyfikowane w tym opracowaniu jako problemowe. Inna jest jednak etiologia obszarów wschodniej Polski, a inna zachodniej i północnej. W pierwszym przypadku jest to opóźnienie urbanizacyjne, związane ze słabym umiastowieniem i występującymi nadwyżkami ludności zatrudnionej w rolnictwie. W drugim przypadku powodem depopulacji są wciąż złe podstawy ekonomiczne funkcjonowania gmin, wynikające z problemów transformacji społeczno-gospodarczej i restrukturyzacji, w której upadek monofunkcyjnego i często przestarzałego technologicznie przemysłu oraz uspołecznionego rolnictwa nie został odpowiednio skompensowany rozwojem, w tym bardziej nowoczesnymi (w sensie technologii produkcji i organizacji, a nie rodzajów działalności) branżami przemysłowymi.

Ryc. 3.1. Odsetek powierzchni kraju, objęty procesami wyludnienia. Dane dla lat 1951-2011 zagregowane z gmin, z lat 2012-2050 – z powiatów

Źródło: [Śleszyński 2018b]; na podstawie danych GUS ze spisów powszechnych oraz prognozy GUS na lata 2014-2050 (GUS 2014)].

Według prognozy GUS [2014], liczba ludności ma spaść w 2050 r. do 34,0 mln mieszkańców (o 4,5 mln i 12%). Prognoza GUS uwzględnia jednak tylko rejestrowaną (zameldowaną) liczbę ludności, a ta jest zawyżona z powodu niewymeldowania się dużej liczby osób pozostających faktycznie na stałe poza granicami kraju. Skala tego zjawiska według BAEL jest szacowana na 2,5 mln osób [GUS 2017a], z czego ok. 3/4 pozostaje tam powyżej 12 miesięcy. Jednocześnie szacuje się, że 50-75% tych osób nie powróci już do kraju. Zatem stan wyjściowy prognozy GUS należałoby obniżyć o ok. 1-1,5 mln osób, a tym samym zmniejszyć przewidywany poziom urodzeń dzieci tych osób i wnuków (o kolejne ok. 1-1,5 mln osób). W efekcie można szacować, że w 2050 r. liczba ludności Polski może się zmniejszyć nawet o 6,5-7,5 mln do stanu 31-32 mln, a więc o 17-20% [Śleszyński 2018b].

Odwroćenie trendów demograficznych jest niewątpliwie najistotniejszym czynnikiem rozwojowym z punktu widzenia zasadniczo wszystkich elementów szeroko rozumianego systemu społeczno-gospodarczego i zagospodarowania przestrzennego. Depopulacja i starzenie się populacji wpłynie bowiem na aktywność człowieka w przestrzeni, a zatem na rynek pracy, mobilność, popyt na towary i usługi, inwestycje, itd. Zmiany będą ilościowe, tj. dotyczące natężenia pewnych zjawisk i procesów, jak też jakościowe, dotyczące ich struktury.

Podstawowym czynnikiem antyrozwojowym na obszarach problemowych jest selektywny odpływ ludności do dużych miast i zagranicę (w tym drugim przypadku w zdecydowanej większości uykający oficjalnej statystyce), polegający na relatywnie częstszym odpływie osób w wieku produkcyjnym mobilnym (zwłaszcza 25-34 lata), w tym kobiet. Przy niskim przyroście (lub ubytku) naturalnym, zachodzi depopulacja tych obszarów, postarzanie struktury wieku oraz deformacje struktury płci, zwłaszcza w wieku prokreacyjnym. Powoduje to zaburzenia nie tylko demograficzne, ale także społeczne związane z demotyacją, postawami antywspólnotowymi oraz patologiami, powodowanymi m.in. frustracją i poczuciem niskiej wartości.

Nieskompensowany odpływ ludności uruchamia wiele niekorzystnych zjawisk i uwarunkowań, które składają się na mechanizm ujemnego sprzężenia zwrotnego. W procesie tym negatywne skutki stają się jednocześnie przyczynami „błędnego koła” depopulacji [Śleszyński 2018a]:

1. Nadmierny odpływ ludności powoduje szybsze postarzenie struktury wieku i mniejszą płodność ogólną, ponieważ dotyczy głównie kategorii produkcyjnej mobilnej.

2. Częstszy odpływ kobiet niż mężczyzn powoduje niedopasowanie wieku, tj. maskulinizację wsi i mniejsze szanse na założenie rodziny, a tym samym obniża stopę urodzeń.

3. Niska dzietność wprost oznacza brak zastępowalności pokoleń w przyszłości i powolne (odłożone w czasie) postarzenie się struktury wieku.

4. Niski napływ ludności oznacza brak uzupełniania ubytków migracyjnych, ale także wymiany genetycznej, powodującej większe ryzyko różnego rodzaju schorzeń, w tym o etiologii immunologicznej, wad genetycznych itd.

5. Starość demograficzna wprost oznacza brak podstaw do zwiększenia płodności ogólnej. Ze względu na fakt, że przeciętne trwanie życia kobiet jest dłuższe niż mężczyzn (z powodów diety, nawyków higienicznych, trybu życia, warunków pracy itd.), starość demograficzna oznacza też feminizację, bardzo silną w starszych kategoriach wieku.

Na części wyznaczonych obszarów problemowych procesy depopulacyjne zachodzą od zakończenia II wojny światowej (w niektórych przypadkach – jeszcze od XIX w.). Odpowiednią analizę przedstawiono w tab. 3.1. Na 4 obszarach najwyższa liczba ludności była w 1950 r. (łomżyński, północno-białostocki, przysuski i radomski), a w kolejnych 6 – w 1960 r. (włocławsko-kłódawski, bielsko-sięmiatycki, sokołowski, łosicki, opatowski, dynowski). W tym na podobszarze północno-białostockim liczba ludności spadła aż o 40,2%, a w radomskim – 38,7%. Jednocześnie na części obszarów problemowych występował rejestrowany wzrost ludności do 2011 r. (słupski, szczeciński, kwidzyński, ełcki i nowosądecki).

Jeśli chodzi o okres najnowszy, po wstąpieniu Polski do UE, najważniejsze zmiany i wskaźniki przedstawia tab. 3.2. W większości obszarów spadła rejestrowana liczba ludności, łącznie o 102 tys. (2,2%). Najsilniejszy spadek, w granicach 5-7% dotknął podobszar północno-białostocki, bielsko-sięmiatycki, łosicki, nyski i kluczborski, a więc regiony wschodnie i Opolszczyznę.

Znacznie poważniejsze zmiany dotyczyły struktury wieku ludności. W latach 2005-2016 rejestrowana liczba osób w wieku poprodukcyjnym wzrosła z 730,4 do 869,6 tys., a więc aż o 19,4%. Przy tym w kilku podobszarach spadek przekroczył 40% (słupski, wałeczek-piński, szczeciński, stargardzki, kwidzyński). W tych regionach udział ludności starszej przekroczył 20%.

Równie frapujące były tendencje w odpływie ludności w wieku produkcyjnym mobilnym (skróconego do kategorii 20-39 lat). Rejestrowany odpływ w latach 2012-2016 (5 roczników) wyniósł 153,1 tys., przy napływie 92,7 tys., co oznacza ujemne saldo w wysokości 60,4 tys. osób. Rzeczywisty ubytek z powodu emigracji jest jednak z pewnością większy z powodu braku wymeldowań.

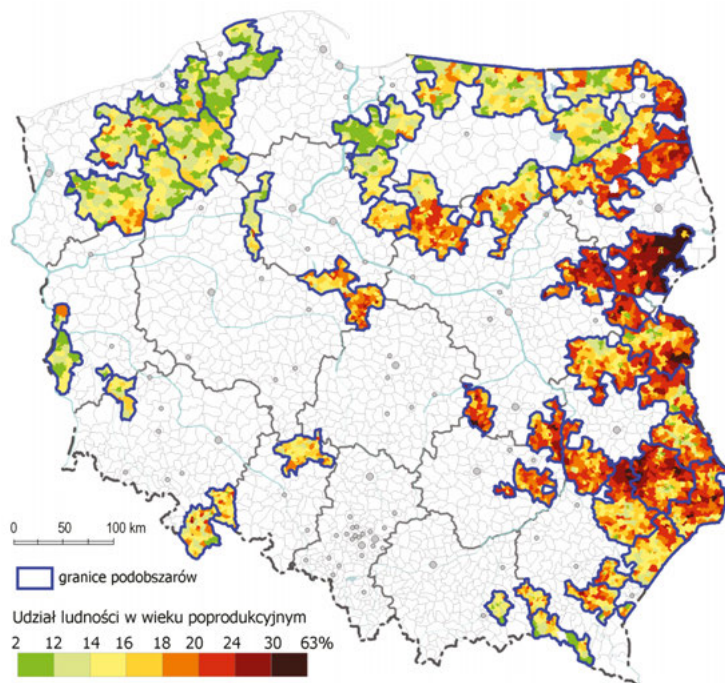
Tabela 3.1. Liczba ludności w wyznaczonych podobszarach w latach 1950-2011
 (według spisów powszechnych)

Nr	Podobszar	Liczba ludności (tys.)							Rok maksimum	Różnica między max a 2011 r.	
		1950	1960	1970	1978	1988	2002	2011		tys.	%
1.1.	słupski	53,0	66,2	73,8	75,3	82,2	84,2	84,5	2011	0,0	0,0
1.2.	koszaliński	63,9	80,9	87,9	91,0	95,4	97,2	96,9	2002	-0,3	-0,3
1.3.	wałeczek-piński	50,7	67,8	74,6	78,4	87,3	88,9	87,1	2002	-1,8	-2,1
1.4.	szczecinecki	80,6	104,2	114,9	119,8	128,3	131,2	131,6	2011	0,0	0,0
1.5.	stargardzki	93,4	125,1	142,9	151,7	168,9	175,0	172,8	2002	-2,2	-1,3
1.6.	świdwińsko-kołobrzeski	72,8	91,2	95,5	95,8	102,3	102,3	98,2	1988	-4,1	-4,2
2.1.	grudziądzki	60,1	67,5	70,5	66,9	64,8	63,9	62,2	1970	-8,3	-13,3
2.2.	kwidziński	100,2	123,9	131,2	134,1	142,8	144,5	147,1	2011	0,0	0,0
3.1.	sierpecko-mławski	146,1	150,3	152,9	147,4	145,8	144,8	141,9	1970	-10,9	-7,7
3.2.	rypiński	64,9	68,9	69,6	66,8	67,1	67,1	65,7	1988	-4,0	-6,1
4.1.	włocławsko-łódzki	138,0	143,1	141,7	132,9	128,3	122,3	117,4	1960	-25,7	-21,9
4.2.	wągrowiecki	46,9	53,4	55,1	53,2	54,1	53,9	53,5	1970	-1,6	-2,9
5.1.	braniewski	52,9	71,3	76,0	74,5	76,7	76,8	73,8	2002	-2,9	-4,0
5.2.	kętrzyński	97,7	128,0	137,5	138,5	145,7	141,3	136,6	1988	-9,0	-6,6
5.3.	gołdapski	36,6	51,6	54,1	50,4	51,2	50,9	50,1	1970	-3,9	-7,9
5.4.	suwalski	31,2	33,2	34,4	32,8	31,9	31,2	30,0	1970	-4,4	-14,7
5.5.	ełcki	74,1	98,6	106,8	109,5	120,1	125,0	128,7	2011	0,0	0,0
5.6.	grajewsko-augustowski	90,0	99,3	105,6	106,0	112,4	113,9	112,0	2002	-1,9	-1,7
5.7.	przasnysko-ostrołęcki	112,3	120,2	122,7	116,0	114,5	113,1	112,6	1970	-10,1	-9,0
5.8.	łomżyński	93,1	92,9	89,9	83,2	79,6	77,6	74,7	1950	-18,5	-24,7
5.9.	północno-białostocki	59,8	59,3	58,2	52,9	48,9	45,3	42,6	1950	-17,1	-40,2
6.1.	bielsko-siemiatycki	144,6	151,3	148,5	139,7	136,8	127,8	120,0	1960	-31,3	-26,1
6.2.	sokołowski	106,8	111,1	108,5	103,4	101,7	88,6	84,5	1960	-26,7	-31,6
6.3.	łosicki	47,0	48,3	47,8	45,7	45,4	41,8	40,2	1960	-8,2	-20,4
7.1.	łukowski	186,9	196,5	198,6	201,1	210,1	209,9	204,9	1988	-5,2	-2,5
7.2.	bialski	120,9	139,9	146,4	151,7	166,2	170,5	167,9	2002	-2,5	-1,5

Nr	Podobszar	Liczba ludności (tys.)							Rok maks- si- mum	Różnica między <i>max</i> a 2011 r.	
		1950	1960	1970	1978	1988	2002	2011		tys.	%
7.3.	włodawski	43,2	52,1	52,8	53,6	56,5	54,2	51,7	1988	-4,9	-9,4
8.1.	chełmski	112,1	129,9	135,5	140,3	150,9	151,7	144,3	2002	-7,4	-5,2
8.2.	hrubieszowsko- tomaszowski	130,0	156,4	163,4	159,0	163,5	156,0	148,4	1988	-15,1	-10,1
8.3.	zamojski	228,8	241,6	240,1	240,5	253,8	251,9	242,9	1988	-11,0	-4,5
8.4.	biłgorajski	150,6	160,7	163,0	162,8	167,3	166,9	162,0	1988	-5,3	-3,3
8.5.	lubaczowski	74,8	90,6	95,9	96,6	101,3	106,8	105,0	2002	-1,7	-1,7
9.1.	przysuski	61,4	61,2	58,4	55,7	54,9	51,5	49,7	1950	-11,8	-23,6
10.1.	radomski	88,1	87,1	79,4	74,0	72,7	67,7	63,5	1950	-24,6	-38,7
10.2.	opatowski	95,9	99,9	95,5	91,3	88,6	83,7	79,7	1960	-20,2	-25,4
10.3.	kraśnicki	144,0	158,6	160,7	158,9	161,6	157,6	153,5	1988	-8,1	-5,3
11.1.	dynowski	77,0	80,5	80,1	76,8	76,7	77,1	75,6	1960	-4,9	-6,5
11.2.	przeworski	77,4	80,2	80,7	82,2	85,0	86,7	85,9	2002	-0,8	-0,9
12.1.	nowosądecki	54,0	56,6	59,4	60,2	63,4	70,2	73,3	2011	0,0	0,0
12.2.	jasielski	74,4	84,5	92,2	98,2	107,5	113,4	112,5	2002	-0,9	-0,8
12.3.	krośnieński	26,7	32,4	35,3	36,0	37,7	39,2	36,7	2002	-2,5	-6,7
13.1.	kłodzki	92,4	109,5	113,0	113,9	117,6	111,3	108,7	1988	-9,0	-8,2
13.2.	nyski	53,8	64,3	64,6	61,5	61,8	60,1	57,6	1970	-7,0	-12,1
13.3.	kluczborski	77,1	81,9	88,8	88,9	91,7	90,9	85,4	1988	-6,3	-7,4
14.1.	gubiński	36,4	56,4	59,4	61,0	64,6	64,8	63,2	2002	-1,5	-2,4
14.2.	szprotawski	27,7	37,4	39,9	40,5	41,6	42,1	41,2	2002	-0,9	-2,1
	Razem	3950,6	4465,9	4603,6	4570,5	4727,4	4692,8	4 578,5	1988	-148,8	-3,3

Źródło: na podstawie spisów powszechnych GUS.

Szczególnie zaawansowane procesy starzenia się dotyczą obszarów problemowych zidentyfikowanych we wschodniej części kraju (ryc. 3.2). Dezagregacja danych na rejony spisowe umożliwia stwierdzenie miejscowości, w których odsetek najstarszej populacji przekracza 30% (środkowe Podlasie, m.in. rejon Bielska Podlaskiego, Siemiatycz, Drohiczyzna). Dostyc „stary” jest też obszar ciągnący się od granicy litewskiej (Sejny, Suwałki) w kierunku zachodnim wzdłuż historycznej granicy Królestwa Kongresowego i Prus Wschodnich. Podobnie „stara” jest Lubelszczyzna z Roztoczem. Na tym tle relatywnie młodo prezentują się obszary problemowe wyznaczone na Pomorzu Środkowym oraz na pograniczu Ziemi Dobrzyńskiej i Chełmińskiej oraz Pomorza Gdańskiego.

Ryc. 3.2. Udział ludności w wieku poprodukcyjnym w ogóle ludności, stwierdzonej w NSP 2011 według rejonów spisowych

Źródło: na podstawie danych GUS.

3.2. Deprywacja ekonomiczna oraz patologie

3.2.1. Wprowadzenie

Odływ bardziej młodych, wykształconych i przedsiębiorczych osób powoduje pozostawianie na miejscu jednostek o niższych kwalifikacjach i predyspozycjach zawodowych. Ten swoisty „drenaż” kapitału ludzkiego jest szczególnie niebezpieczny, bowiem przyczynia się do upośledzenia obszarów marginalizowanych w podwójny sposób. Po pierwsze, obszary te ze względu na wadliwą strukturę społeczną (edukacyjną, zawodową, biologiczną, psychofizyczną itd.) mają mniejsze szanse na przyciągnięcie kapitału, którego brak jest szczególnym utrudnieniem w aktywizacji społeczno-gospodarczej. Po drugie, nawet jeśli ten kapitał się znajdzie, brakuje kadr ludzkich, zdolnych pojawiające się środki efektywnie zagospodarować.

Bardziej dogłębną i wyczerpującą analizę problemów kapitału ludzkiego i społecznego na obszarach marginalizowanych utrudnia brak nie tylko aktualnych, ale także szczegółowych i wiarygodnych danych, dotyczących różnych cech, tradycyjnie związanych z tymi kapitałami. Ostatnie dane na temat wykształcenia ludności według

Tabela 3.2. Zmiany liczby, struktury i kierunków przemieszczeń ludności w latach 2005-2016

Nr	Podobszar	Liczba ludności		Udział ludności w wieku poprodukcyjnym		Rejestrowane przemieszczenia w ruchu wewnętrznym (2012-2016) w kategorii 20-39 lat (kobiety i mężczyźni)			
		tys. (2016)	zmiana 2005-2016 (%)	2016 (%)	zmiana 2005-2016 (%)	odpływ	napływ	saldo	saldo jako % populacji
1.1.	słupski	83,3	0,3	16,2	41,7	3 253	1 814	-1 439	5,5
1.2.	koszaliński	94,4	-1,8	18,4	36,9	3 321	2 140	-1 181	4,0
1.3.	walecko-piłski	85,7	-1,1	19,0	47,8	2 967	1 978	-989	3,8
1.4.	szczecinecki	129,6	0,7	19,1	43,3	4 540	2 927	-1 613	4,1
1.5.	stargardzki	170,5	-1,0	19,4	46,4	5 742	4 335	-1 407	2,7
1.6.	świdwińsko-kołobrzesci	95,7	-2,1	19,1	36,7	3 812	2 156	-1 656	5,6
2.1.	grudziądzki	61,4	-0,7	17,0	25,9	2 413	1 426	-987	5,2
2.2.	kwidziński	145,4	1,4	16,4	40,0	5 096	3 117	-1 979	4,3
3.1.	sierpecko-mławski	138,7	-1,6	18,4	9,8	5 061	2 708	-2 353	5,7
3.2.	rypiński	64,6	-1,2	18,4	19,7	2 325	1 427	-898	4,6
4.1.	włocławsko-kłodawski	114,1	-3,8	19,8	14,1	4 090	2 338	-1 752	5,1
4.2.	wągrowiecki	52,7	-0,5	17,3	33,5	1 944	1 110	-834	5,0
5.1.	braniewski	71,4	-4,5	18,1	25,2	2 895	1 465	-1 430	6,4
5.2.	kętrzyński	132,0	-3,8	19,2	29,9	5 350	2 932	-2 418	5,9
5.3.	gołdapski	49,0	-1,3	17,7	19,9	1 912	1 083	-829	5,3
5.4.	suwalski	29,1	-4,3	20,5	8,7	1 113	620	-493	5,7
5.5.	etcki	129,3	3,9	16,6	36,4	4 124	3 481	-643	1,6
5.6.	grajewsko-augustowski	109,3	-2,3	19,2	18,0	3 669	1 985	-1 684	5,0
5.7.	przasnysko-ostrołęcki	110,5	-0,2	17,5	8,0	3 998	2 204	-1 794	5,3
5.8.	łomżyński	72,4	-3,3	18,5	0,9	2 600	1 207	-1 393	6,2
5.9.	północno-białostocki	40,4	-7,1	21,9	-2,6	1 448	623	-825	7,0
6.1.	bielsko-sięmiatycki	114,4	-7,4	24,2	-0,1	4 136	2 212	-1 924	5,9
6.2.	sokołowski	81,8	-4,5	21,5	4,2	2 884	1 560	-1 324	5,5
6.3.	łosicki	38,6	-5,0	21,6	3,4	1 613	795	-818	7,1
7.1.	łukowski	201,0	-1,8	19,0	11,9	7 435	3 964	-3 471	5,6
7.2.	bialski	165,6	-1,4	19,0	19,7	5 525	3 532	-1 993	3,9

Nr	Podobszar	Liczba ludności		Udział ludności w wieku poprodukcyjnym		Rejestrowane przemeldowania w ruchu wewnętrznym (2012-2016) w kategorii 20-39 lat (kobiety i mężczyźni)			
		tys. (2016)	zmiana 2005-2016 (%)	2016 (%)	zmiana 2005-2016 (%)	odpływ	napływ	saldo	saldo jako % populacji
7.3.	włodawski	50,4	-3,8	20,7	17,1	1 920	1 091	-829	5,4
8.1.	chełmski	142,8	-3,8	20,3	23,8	5 053	3 221	-1 832	4,1
8.2.	hrubieszowsko-tomaszowski	142,7	-4,9	21,4	15,1	5 661	2 824	-2 837	6,6
8.3.	zamojski	237,5	-3,8	21,6	15,9	7 708	5 206	-2 502	3,5
8.4.	biłgorajski	159,1	-2,6	20,1	12,0	4 688	2 907	-1 781	3,7
8.5.	lubaczowski	103,4	-0,6	18,1	15,0	3 323	1 992	-1 331	4,1
9.1.	przysuski	48,4	-3,4	20,6	2,4	1 595	791	-804	5,6
10.1.	radomski	61,6	-4,8	21,0	1,2	2 062	1 166	-896	4,9
10.2.	opatowski	77,1	-4,8	21,2	6,6	2 310	1 321	-989	4,3
10.3.	kraśnicki	149,5	-3,3	21,2	10,6	4 284	2 642	-1 642	3,6
11.1.	dynowski	74,4	-1,4	18,4	6,7	2 077	1 113	-964	4,2
11.2.	przeworski	85,2	-0,6	18,5	13,8	2 552	1 838	-714	2,7
12.1.	nowosądecki	74,7	6,5	15,0	12,8	1 912	1 446	-466	2,0
12.2.	jasielski	111,4	-0,8	19,0	20,6	2 929	2 008	-921	2,7
12.3.	krośnieński	38,1	-0,8	18,2	12,1	1 091	672	-419	3,5
13.1.	kłodzki	105,5	-2,9	22,3	36,5	2 792	2 022	-770	2,4
13.2.	nyski	55,5	-5,4	20,7	24,2	1 699	1 055	-644	3,8
13.3.	kluczborski	83,5	-5,8	20,0	21,5	2 507	1 810	-697	2,7
14.1.	gubiński	61,9	-1,8	18,7	38,2	2 155	1 448	-707	3,7
14.2.	szprotawski	40,1	-3,0	19,2	31,8	1 541	993	-548	4,4
	Razem	4484,1	-2,2	19,4	19,1	153 125	92 705	-60 420	4,4

Źródło: na podstawie spisów powszechnych GUS.

gmin pochodzą z NSP 2011, a inne dane brane pod uwagę w delimitacji – średnie wyniki egzaminu gimnazjalnego i sprawdzianu w szkołach podstawowych są trudno porównywalne w dłuższych seriach czasowych ze względu na różną trudność (łatwość) testów w poszczególnych latach³. Podobnie słabo porównywalna jest frekwencja wyborcza w różnych latach. Dlatego też zdecydowano się na analizę poziomu ubóstwa według danych GUS (zmienna S5 w delimitacji obszarów problemowych) oraz wykorzystano nowe wskaźniki, dotyczące:

³ To drugie zagadnienie będzie przedmiotem bardziej pogłębionej analizy w części zasobowo-potencjałowej (rozdz. 4).

- trudności w spłacie zobowiązań, w tym kredytów bankowych (tzw. zobowiązania wymagalne, według danych otrzymanych z Biura Informacji Kredytowej S.A.),
- poziomu przestępczości (według danych otrzymanych z Komendy Głównej Policji).

3.2.2. Środowiskowa pomoc społeczna

W tab. 3.3. zestawiono dane, dotyczące zmienności w czasie liczby i udziału w populacji osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w latach 2009-2016. Dane te dotyczą osób – członków gospodarstw domowych oraz osób

Tabela 3.3. Zmiany w liczbie i udziale w populacji osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w latach 2009-2016

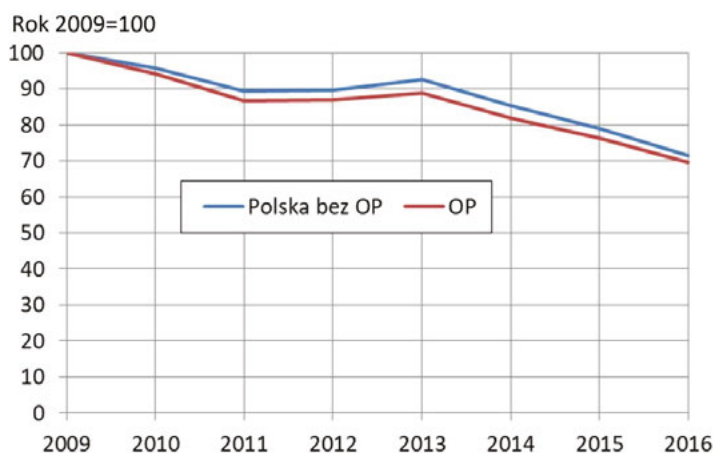
Nr	Podobszar	Korzystający z pomocy środowiskowej				Zmiany w latach 2009-2016		
		2009		2016		w tys.	w %	w pp.
		tys.	%	tys.	%			
1.1.	słupski	16,4	19,8	11,9	14,3	-4,6	-27,8	-5,6
1.2.	koszaliński	15,3	16,0	10,4	11,0	-4,9	-32,0	-5,0
1.3.	walecko-pilski	14,3	16,7	8,1	9,4	-6,2	-43,3	-7,2
1.4.	szczecinecki	23,6	18,4	15,1	11,7	-8,5	-35,9	-6,7
1.5.	stargardzki	23,1	13,5	15,5	9,1	-7,7	-33,1	-4,5
1.6.	świdwińsko-kołobrzesci	19,8	20,5	12,2	12,7	-7,6	-38,5	-7,7
2.1.	grudziądzki	11,6	18,9	8,4	13,7	-3,2	-27,4	-5,2
2.2.	kwidziński	24,6	17,1	17,7	12,2	-6,9	-27,9	-4,9
3.1.	sierpecko-mławski	25,8	18,6	17,1	12,3	-8,7	-33,8	-6,3
3.2.	rypiński	14,6	22,5	10,9	16,8	-3,7	-25,2	-5,7
4.1.	włocławsko-kłódawski	17,6	15,1	12,7	11,1	-5,0	-28,2	-4,0
4.2.	wągrowiecki	8,6	16,1	6,1	11,5	-2,5	-29,0	-4,6
5.1.	braniewski	15,4	21,0	10,6	14,8	-4,8	-31,1	-6,2
5.2.	kętrzyński	26,0	19,4	18,8	14,2	-7,2	-27,8	-5,2
5.3.	gołdapski	8,2	16,7	6,0	12,2	-2,2	-27,2	-4,5
5.4.	suwalski	5,1	17,2	3,7	12,6	-1,5	-28,4	-4,6
5.5.	ełcki	21,2	16,9	14,5	11,2	-6,7	-31,5	-5,7
5.6.	grajewsko-augustowski	16,2	14,7	12,4	11,3	-3,8	-23,6	-3,3

Nr	Podobszar	Korzystający z pomocy środowiskowej				Zmiany w latach 2009-2016		
		2009		2016		w tys.	w %	w pp.
		tys.	%	tys.	%			
5.7.	przasnysko- ostrołęcki	20,4	18,6	15,1	13,7	-5,2	-25,7	-4,9
5.8.	łomżyński	11,5	15,6	8,4	11,6	-3,1	-26,8	-4,0
5.9.	północno- białostocki	8,2	19,6	5,8	14,4	-2,4	-29,2	-5,2
6.1.	bielsko- siemiatycki	15,1	12,7	11,7	10,3	-3,4	-22,4	-2,4
6.2.	sokołowski	10,8	12,9	7,9	9,6	-2,9	-26,9	-3,3
6.3.	łosicki	5,1	12,8	4,5	11,5	-0,6	-12,3	-1,3
7.1.	łukowski	26,1	12,9	18,8	9,4	-7,2	-27,8	-3,5
7.2.	białski	19,7	11,8	15,5	9,4	-4,2	-21,5	-2,5
7.3.	włodawski	11,2	21,8	7,1	14,0	-4,1	-36,8	-7,8
8.1.	chełmski	18,9	12,9	13,4	9,4	-5,5	-29,0	-3,5
8.2.	hrubieszowsko- tomaszowski	19,7	13,5	12,1	8,5	-7,6	-38,7	-5,0
8.3.	zamojski	29,0	11,9	20,5	8,6	-8,5	-29,2	-3,3
8.4.	biłgorajski	21,0	13,0	14,7	9,3	-6,2	-29,7	-3,7
8.5.	lubaczowski	17,0	16,4	11,7	11,3	-5,2	-30,8	-5,1
9.1.	przysuski	7,3	14,9	4,7	9,8	-2,5	-34,9	-5,1
10.1.	radomski	8,7	13,8	6,9	11,3	-1,8	-20,5	-2,5
10.2.	opatowski	15,3	19,2	8,8	11,4	-6,5	-42,2	-7,8
10.3.	kraśnicki	19,5	12,8	13,7	9,1	-5,8	-29,8	-3,6
11.1.	dynowski	20,1	27,0	13,0	17,5	-7,1	-35,4	-9,5
11.2.	przeworski	12,4	14,5	8,4	9,8	-4,0	-32,3	-4,7
12.1.	nowosądecki	15,2	21,2	10,1	13,5	-5,1	-33,7	-7,8
12.2.	jasielski	16,8	15,0	11,3	10,2	-5,4	-32,4	-4,9
12.3.	krośnieński	7,5	19,7	5,5	14,3	-2,1	-27,4	-5,4
13.1.	kłódzki	13,5	12,6	7,8	7,4	-5,6	-41,9	-5,2
13.2.	nyski	6,8	11,8	5,7	10,3	-1,1	-15,7	-1,5
13.3.	kluczborski	7,3	8,4	5,2	6,2	-2,1	-28,5	-2,2
14.1.	gubiński	9,3	14,8	6,1	9,9	-3,2	-34,2	-5,0
14.2.	szprotawski	11,2	27,5	4,6	11,5	-6,6	-58,8	-16,0
	Razem	711,8	15,7	491,1	11,0	-220,7	-31,0	-4,8

Źródło: na podstawie danych GUS.

bezdolnych, którzy skorzystali w danym roku z jakichkolwiek świadczeń środowiskowej pomocy społecznej (tj. każda osoba została ujęta tylko raz, bez względu na rodzaj i częstotliwość otrzymanych świadczeń). Istotne jest, że analizowana populacja obejmuje świadczeniobiorców i członków ich rodzin, z którymi pozostawali we wspólnym gospodarstwie domowym.

W 2016 r. na obszarach problemowych stwierdzono 491 tys. osób korzystających z ww. pomocy, co stanowiło aż 28,7% świadczeniobiorców w Polsce (z udziałem w populacji na poziomie zaledwie 11,7%). Oznacza to dość silną nadreprezentację świadczeniobiorców. Przy tym w latach 2009-2016 nastąpił poważny spadek – o 220 tys. osób, czyli aż o 31%. W tym samym czasie populacja świadczeniobiorców w całym kraju spadła o 28,4% (z 3463 do 2478 tys.). Oznacza to dość podobne tempo wychodzenia z ubóstwa na obszarach problemowych (ryc. 3.3). Trzypunktowa różnica wydaje się być mało istotna zwłaszcza w sytuacji, w której znacznie większy był nierejestrowany odpływ, przez który udział świadczeniobiorców w populacji jest raczej zaniżony. Natomiast analiza kartograficzna wskazuje, że szybciej z ubóstwa wychodziły społeczeństwa relatywnie młodsze, reprezentujące Pomorze Środkowe, Warmię i Mazury oraz Podkarpacie (ryc. 3.4).

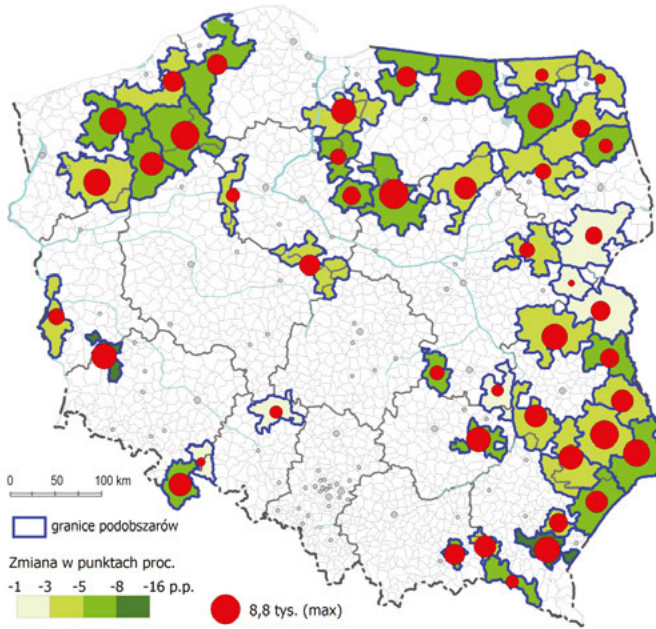

Ryc. 3.3. Dynamika udziału osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w latach 2009-2016

Źródło: na podstawie danych GUS.

3.2.3. Zobowiązania wymagalne

W analizie wykorzystano dane uzyskane z Biura Informacji Kredytowej S.A. dotyczące zobowiązań wymagalnych, tj. zadłużeń ludności o kwocie powyżej 300 zł i niespłacanych dłużej, niż 90 dni. Dane te są bardzo reprezentatywne, bowiem dotyczą

Ryc. 3.4. Spadek liczby i udziału w populacji osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w latach 2009-2016

Źródło: na podstawie danych GUS.

wszystkich kredytów udzielonych w bankach działających na terytorium Polski (konsumpcyjnych i mieszkaniowych), jak też zobowiązań wynikających z działań na rachunkach oszczędnościowo-rozliczeniowych (ROR) i płatności realizowanymi kartami płatniczymi.

W 2017 r. na badanych 46 obszarach problemowych zidentyfikowano 113,1 tys. osób, wpisanych do BIK jako posiadających zobowiązania wymagalne (tab. 3.4, ryc. 3.5). Stanowiło to 3,1% dorosłej populacji. Łączna kwota zobowiązań wyniosła 2,5 mld zł, co w przeliczeniu na 1 osobę dorosłą (niezależnie od tego, czy miała ona zobowiązanie czy nie) daje 670 zł. Przy tym kwota niespłaconych zobowiązań stanowiła 6,1% wszystkich zobowiązań.

Sytuacja w poszczególnych podobszarach problemowych była dość porównywalna, przy czym zobowiązania w przeliczeniu na dorosłego mieszkańca były o ok. 40% niższe, niż dla całego kraju (tab. 3.5). Przy średniej dla Polski wynoszącej 1078 zł, wyższy poziom odnotowano jedynie w 2 podobszarach (stargardzkim i hrubieszowsko-tomaszowskim). Analiza kartograficzna wykazuje (ryc. 3.6), że zdecydowanie lepsza sytuacja charakteryzowała wschodnią część kraju, podczas gdy w północnej Polsce udział osób mających problemy ze spłatą zobowiązań był nawet dwukrotnie wyższy. W strukturze zobowiązań dominowały kredyty konsumenckie (blisko 70% kwoty) (tab. 3.6).

W latach 2011-2017 sytuacja w zakresie spłat zobowiązań znacznie poprawiła się. Kwota niespłaconych zadłużeń spadła aż o 45,7%, a liczba osób – o 35,2%.

Tabela 3.4. Charakterystyka zobowiązań finansowych ludności na obszarach problemowych w latach 2011-2017

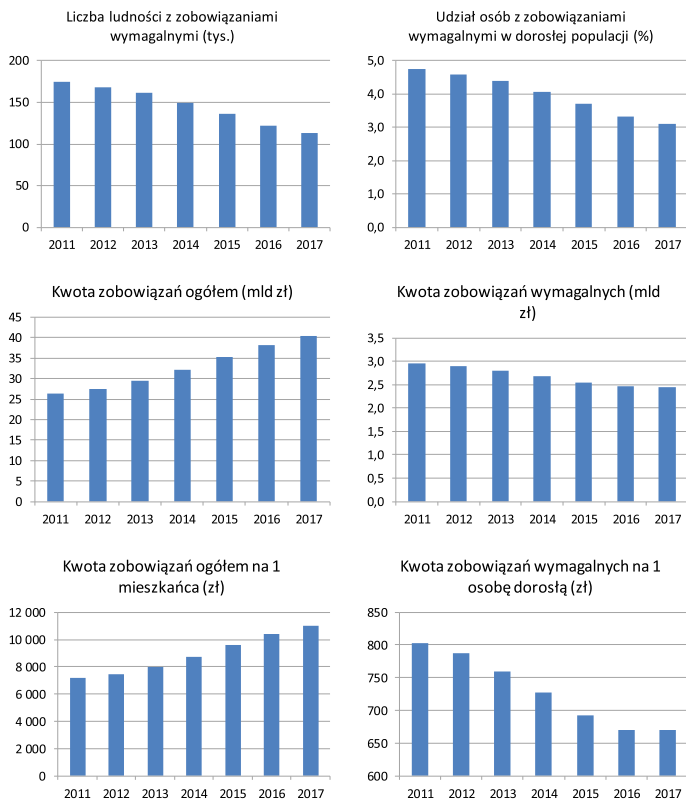
Rok	Liczebność dorosłej populacji (tys.)	Osoby z zobowiązaniami wymagalnymi (niespłacone zadłużenie >90 dni)		Kwota zobowiązań				Udział zobowiązań wymagalnych w zobowiązaniach ogółem (%)
				ogółem		wymagalne		
		ogółem (tys.)	w dorosłej populacji (%)	mld zł	na 1 osobę dorosłą (zł)	mld zł	na 1 osobę dorosłą (zł)	
Stan na koniec roku								
2011	3 673	174,5	4,8	26,3	7 166	2,9	803	11,2
2012	3 680	168,4	4,6	27,5	7 482	2,9	788	10,5
2013	3 682	161,7	4,4	29,5	8 004	2,8	759	9,5
2014	3 681	149,7	4,1	32,2	8 743	2,7	728	8,3
2015	3 677	136,1	3,7	35,2	9 578	2,5	693	7,2
2016	3 671	121,8	3,3	38,2	10 399	2,5	670	6,4
2017	3 659	113,1	3,1	40,4	11 029	2,5	670	6,1
Zmiany w latach 2011-2017								
2011-2015	0,1	-22,0	-22,1	33,8	33,7	-13,6	-13,7	-35,4
2015-2017	-0,5	-16,9	-16,5	14,6	15,2	-3,7	-3,2	-15,9
2011-2017	-0,4	-35,2	-34,9	53,3	53,9	-16,8	-16,5	-45,7

Źródło: na podstawie danych Biura Informacji Kredytowej S.A.
 (dane zestawiał W. Rogowski, BIK S.A./Szkoła Główna Handlowa).

Występowało to z jednoczesnym dynamicznym wzrostem zadłużenia ludności (o 53,3%). W końcu 2017 r. zobowiązania stanowiły 40,4 mld zł, podczas gdy na koniec 2011 r. było to 26,3 mld zł (tab. 3.7). W sumie oznacza to, że sytuacja finansowa ludności na obszarach problemowych znacznie poprawiła się.

3.2.4. Przestępczość

Jeśli chodzi o poziom przestępczości, to podstawowe charakterystyki zawiera tab. 3.8. Zestawiono w niej liczbę przestępstw w latach 2015-2017 z podziałem na różne kategorie oraz w stosunku do liczby ludności. Poziom przestępczości na obszarach problemowych jest generalnie niższy, niż dla całego kraju. Wynika to po pierwsze z faktu, że tereny wiejskie, które w są większości główną składową obszarów problemowych, z natury cechuje niższa przestępczość, niż miasta, a zwłaszcza duże aglomeracje. Mniej jest zwłaszcza kradzieży.

Ryc. 3.5. Zmiany wskaźników dotyczących sytuacji ludności w zakresie spłat zobowiązań w latach 2011-2017

Źródło: na podstawie danych Biura Informacji Kredytowej S.A.
(dane zestawiał W. Rogowski, BIK S.A./Szkoła Główna Handlowa).

Tabela 3.5. Charakterystyka zobowiązań finansowych ludności na obszarach problemowych w końcu 2017 r.

Nr	Podobszar	Liczebność dorosłej populacji		Zobowiązania ludności w spłacie zobowiązań finansowych				
		tys.	% populacji posiadającej zobowiązania (wymagalne i niewymagalne)	ogółem		w tym wymagalne (zaległości w spłacie powyżej 90 dni)		
				mln zł	na 1 osobę dorosłą	mln zł	na 1 osobę dorosłą	udział w zobowiązaniach ogółem
1.1.	słupski	66,4	30,8	817,7	12 311	41,2	620	4,1
1.2.	koszaliński	76,8	40,1	1 066,0	13 887	60,7	790	4,9
1.3.	wałeczek-piński	70,0	37,2	985,1	14 064	58,1	829	4,5

Nr	Podobszar	Liczebność dorosłej populacji		Zobowiązania ludności w spłacie zobowiązań finansowych				
		tys.	% populacji posiadającej zobowiązania (wymagalne i niewymagalne)	ogółem		w tym wymagalne (zaległości w spłacie powyżej 90 dni)		
				mln zł	na 1 osobę dorosłą	mln zł	na 1 osobę dorosłą	udział w zobowiązaniach ogółem
1.4.	szczecinecki	105,5	52,4	1 397,8	13 246	77,2	731	4,4
1.5.	stargardzki	139,5	71,6	2 478,9	17 770	198,4	1 423	4,5
1.6.	świdwińsko-kołobrzesci	78,3	42,2	1 047,9	13 389	71,0	907	4,7
2.1.	grudziądzki	49,1	21,2	492,7	10 041	28,0	571	4,0
2.2.	kwidziński	115,7	57,8	1 637,9	14 156	122,7	1 060	5,0
3.1.	sierpecko-mławski	111,5	46,2	1 215,2	10 904	63,7	571	3,3
3.2.	rypiński	51,9	23,5	563,5	10 868	37,3	719	4,0
4.1.	włocławsko-kłódawski	93,5	36,7	780,1	8 341	55,9	598	3,4
4.2.	wągrowiecki	42,1	19,7	483,6	11 477	23,7	561	4,2
5.1.	braniewski	58,4	28,8	813,6	13 937	51,1	875	4,4
5.2.	kętrzyński	108,4	54,6	1 419,7	13 099	79,9	737	4,0
5.3.	gołdapski	39,6	17,6	479,3	12 106	25,1	633	4,4
5.4.	suwalski	23,9	8,0	226,1	9 462	8,3	349	2,1
5.5.	ełcki	104,4	47,0	1 421,7	13 617	88,8	851	3,9
5.6.	grajewsko-augustowski	89,7	31,9	926,4	10 324	50,7	565	2,5
5.7.	przasnysko-ostrołęcki	88,2	32,1	924,2	10 480	53,2	603	2,8
5.8.	łomżyński	59,0	17,5	479,0	8 117	30,2	512	1,9
5.9.	północno-białostocki	33,8	9,2	271,5	8 033	14,6	433	2,0
6.1.	bielsko-siemiatycki	95,5	35,4	939,0	9 830	42,6	446	2,4
6.2.	sokołowski	66,9	25,9	807,4	12 069	43,1	644	2,4
6.3.	łosicki	31,3	12,1	355,3	11 346	17,4	554	2,5
7.1.	łukowski	160,2	60,4	1 771,9	11 064	71,8	448	2,1
7.2.	białski	134,5	58,3	1 743,2	12 964	138,6	1 031	2,5
7.3.	włodawski	41,2	18,4	501,5	12 159	24,0	583	2,9
8.1.	chełmski	117,9	57,1	1 443,2	12 240	61,6	522	3,0
8.2.	hrubieszowsko-tomaszowski	118,0	51,2	1 249,3	10 584	143,4	1 215	2,5

Nr	Podobszar	Liczebność dorosłej populacji		Zobowiązania ludności w spłacie zobowiązań finansowych				
		tys.	% populacji posiadającej zobowiązania (wymagalne i niewymagalne)	ogółem		w tym wymagalne (zaległości w spłacie powyżej 90 dni)		
				mln zł	na 1 osobę dorosłą	mln zł	na 1 osobę dorosłą	udział w zobowiązaniach ogółem
8.3.	zamojski	197,3	83,0	2 098,5	10 634	159,4	808	2,5
8.4.	biłgorajski	130,7	41,8	831,0	6 359	44,4	339	1,6
8.5.	lubaczowski	84,4	30,0	656,1	7 769	53,4	633	1,6
9.1.	przysuski	39,7	14,2	321,9	8 111	9,1	228	1,9
10.1.	radomski	50,5	17,4	375,1	7 420	17,2	341	2,1
10.2.	opatowski	63,7	22,9	450,5	7 073	21,9	344	2,2
10.3.	kraśnicki	123,3	46,9	1 084,4	8 794	50,9	412	2,3
11.1.	dynowski	60,4	19,3	395,9	6 550	19,5	322	1,4
11.2.	przeworski	69,1	29,4	583,0	8 435	23,1	335	2,3
12.1.	nowosądecki	57,8	19,5	387,8	6 707	13,6	235	1,6
12.2.	jasielski	91,6	35,8	653,1	7 132	38,6	421	1,8
12.3.	krośnieński	31,2	12,3	195,3	6 267	9,2	296	1,8
13.1.	kłodzki	88,6	42,2	1 138,2	12 843	77,2	871	4,3
13.2.	nyski	46,1	21,4	555,8	12 047	31,8	689	4,7
13.3.	kluczborski	69,8	28,3	833,2	11 940	43,6	625	3,0
14.1.	gubiński	50,8	25,2	644,0	12 680	33,9	668	4,6
14.2.	szprotawski	32,7	16,1	414,6	12 672	24,2	739	4,2
Razem		3 659,1		40 357,2	11 029	2 453,0	670	3,1
Polska ogółem		31 512,9		579 037,6	18 375	33 955,4	1 078	3,6

Źródło: na podstawie danych Biura Informacji Kredytowej S.A.
(dane zestawiał W. Rogowski, BIK S.A./Szkoła Główna Handlowa).

Tabela 3.6. Struktura zobowiązań finansowych ludności na obszarach problemowych w końcu 2017 r.

Nr	Podobszar	Kwota ogółem (mln zł)	Struktura zobowiązań (%)			
			kredyty konsumenckie	kredyty mieszkaniowe	limity ROR	karty kredytowe
1.1.	słupski	41,2	74,3	18,1	3,9	3,6
1.2.	koszaliński	60,7	63,8	27,8	4,1	4,3
1.3.	wałeczko-pilski	58,1	64,9	28,5	3,1	3,5
1.4.	szczecinecki	77,2	67,1	25,6	3,3	3,9

Nr	Podobszar	Kwota ogółem (mln zł)	Struktura zobowiązań (%)			
			kredyty konsumenckie	kredyty mieszkaniowe	limity ROR	karty kredytowe
1.5.	stargardzki	198,4	45,0	50,1	2,8	2,1
1.6.	świdwińsko-kołobrzeski	71,0	64,4	30,4	2,8	2,5
2.1.	grudziądzki	28,0	74,1	19,7	2,4	3,8
2.2.	kwidzyński	122,7	60,7	33,9	2,1	3,3
3.1.	sierpecko-mławski	63,7	71,5	21,1	4,3	3,1
3.2.	rypiński	37,3	80,6	14,6	2,0	2,8
4.1.	włocławsko-kłódawski	55,9	80,1	14,0	3,0	2,9
4.2.	wągrowiecki	23,7	76,8	15,3	2,8	5,1
5.1.	braniewski	51,1	65,2	29,5	2,6	2,7
5.2.	kętrzyński	79,9	66,8	26,9	3,1	3,2
5.3.	gołdapski	25,1	71,6	20,6	3,8	4,1
5.4.	suwalski	8,3	74,8	18,7	4,2	2,2
5.5.	ełcki	88,8	62,0	32,3	2,8	2,9
5.6.	grajewsko-augustowski	50,7	67,8	27,3	2,2	2,8
5.7.	przasnysko-ostrołęcki	53,2	68,8	26,5	2,0	2,7
5.8.	łomżyński	30,2	74,4	18,5	5,2	1,9
5.9.	północno-białostocki	14,6	71,1	24,1	1,4	3,3
6.1.	bielsko-sięmiatycki	42,6	83,8	10,8	2,5	2,9
6.2.	sokołowski	43,1	75,2	20,9	1,7	2,2
6.3.	łosicki	17,4	78,6	16,8	2,3	2,2
7.1.	łukowski	71,8	74,5	20,5	2,4	2,6
7.2.	białski	138,6	84,7	11,9	1,8	1,6
7.3.	włodawski	24,0	69,0	25,2	3,4	2,4
8.1.	chełmski	61,6	66,6	25,4	4,6	3,4
8.2.	hrubieszowsko-tomaszowski	143,4	36,5	61,7	0,9	0,9
8.3.	zamojski	159,4	46,3	48,8	2,7	2,2
8.4.	biłgorajski	44,4	49,5	45,9	1,8	2,9
8.5.	lubaczowski	53,4	34,9	62,4	1,4	1,4
9.1.	przysuski	9,1	80,0	12,4	5,0	2,5
10.1.	radomski	17,2	78,8	16,7	1,6	3,0
10.2.	opatowski	21,9	78,4	15,8	2,3	3,5
10.3.	kraśnicki	50,9	67,0	27,0	2,9	3,1
11.1.	dynowski	19,5	61,4	31,8	4,6	2,2
11.2.	przeworski	23,1	74,7	18,8	3,5	3,1

Nr	Podobszar	Kwota ogółem (mln zł)	Struktura zobowiązań (%)			
			kredyty konsumenckie	kredyty mieszkaniowe	limity ROR	karty kredytowe
12.1.	nowosądecki	13,6	74,3	19,1	2,6	4,1
12.2.	jasielski	38,6	72,8	20,8	3,0	3,4
12.3.	krośnieński	9,2	76,0	16,4	3,1	4,5
13.1.	kłodzki	77,2	76,2	17,4	2,4	4,0
13.2.	nyski	31,8	76,0	18,2	2,2	3,6
13.3.	kluczborski	43,6	64,4	29,6	2,7	3,3
14.1.	gubiński	33,9	76,1	16,8	3,4	3,7
14.2.	szprotawski	24,2	58,6	35,1	2,2	4,1
Razem		2 453,0	64,1	30,5	2,7	2,8
Polska ogółem		33 955,4	59,2	34,6	3,0	3,2

Źródło: na podstawie danych Biura Informacji Kredytowej S.A.
(dane zestawiał W. Rogowski, BIK S.A./Szkola Główna Handlowa).

Tabela 3.7. Zmiany zobowiązań wymagalnych ludności na obszarach problemowych w latach 2011-2017

Nr	Podobszar	Liczba osób z zobowiązaniem wymagalnym			Kwota zaległości					
					ogółem			na 1 osobę dorosłą		
		2011	2017	zmiana(%)	2011	2017	zmiana(%)	2011	2017	zmiana(%)
1.1.	śląpski	4 299	2 748	-36,1	67,0	41,2	-38,5	1 013	620	-38,8
1.2.	koszaliński	6 258	3 742	-40,2	99,9	60,7	-39,3	1 292	790	-38,8
1.3.	walecko-piński	4 859	3 139	-35,4	79,4	58,1	-26,8	1 133	829	-26,8
1.4.	szczeciński	7 504	4 607	-38,6	111,6	77,2	-30,8	1 062	731	-31,2
1.5.	stargardzki	10 217	6 282	-38,5	195,5	198,4	1,5	1 395	1423	2,0
1.6.	świdwińsko-kołobrzeski	6 224	3 670	-41,0	95,0	71,0	-25,3	1 202	907	-24,6
2.1.	grudziądzki	3 216	1 957	-39,1	48,6	28,0	-42,3	1 003	571	-43,1
2.2.	kwidziński	9 985	5 744	-42,5	184,1	122,7	-33,3	1 600	1060	-33,7
3.1.	sierpecko-mławski	5 603	3 719	-33,6	76,0	63,7	-16,2	680	571	-16,0
3.2.	rypiński	3 121	2 089	-33,1	43,5	37,3	-14,3	842	719	-14,6
4.1.	włocławsko-kłódzki	4 552	3 139	-31,0	85,9	55,9	-34,9	912	598	-34,5
4.2.	wągrowiecki	2 867	1 765	-38,4	46,6	23,7	-49,2	1 109	561	-49,4
5.1.	braniewski	3 917	2 561	-34,6	58,1	51,1	-12,1	981	875	-10,8

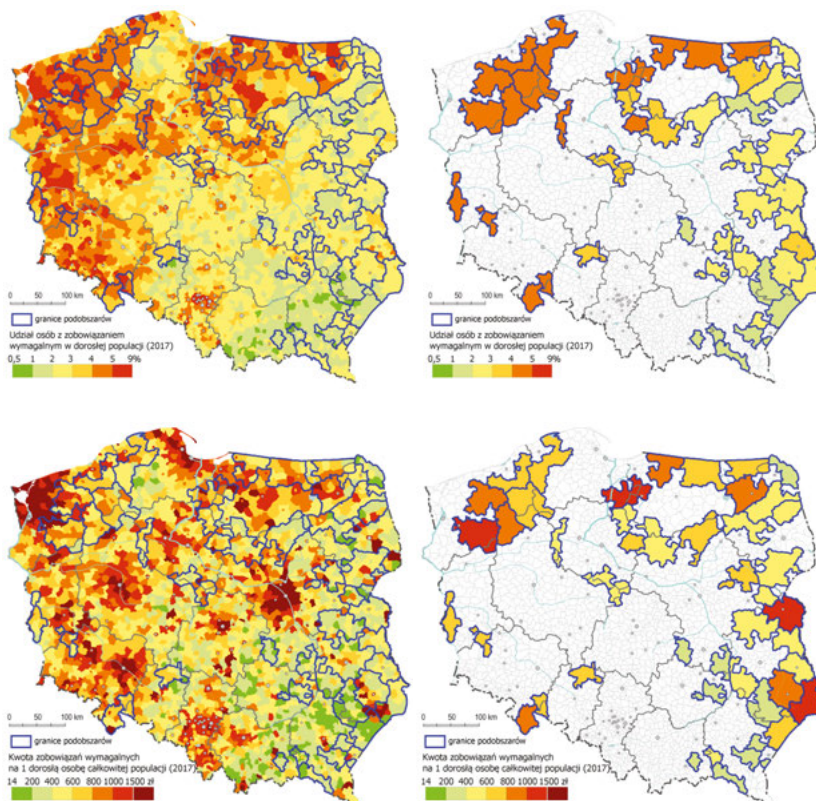
Nr	Podobszar	Liczba osób z zobowiązaniem wymagalnym			Kwota zaległości					
					ogółem			na 1 osobę dorosłą		
		2011	2017	zmiana(%)	2011	2017	zmiana(%)	2011	2017	zmiana(%)
5.2.	kętrzyński	6 369	4 357	-31,6	93,2	79,9	-14,3	839	737	-12,1
5.3.	gołdapski	2 220	1 738	-21,7	31,0	25,1	-19,2	783	633	-19,1
5.4.	suwalski	680	508	-25,3	10,0	8,3	-17,0	419	349	-16,8
5.5.	ełcki	6 271	4 039	-35,6	107,4	88,8	-17,3	1 057	851	-19,5
5.6.	grajewsko- -augustowski	3 052	2 288	-25,0	57,8	50,7	-12,3	643	565	-12,2
5.7.	przasnysko- -ostrołęcki	3 703	2 432	-34,3	50,2	53,2	6,0	572	603	5,5
5.8.	łomżyński	1 568	1 093	-30,3	22,2	30,2	35,9	377	512	35,9
5.9.	północno- -białostocki	869	663	-23,7	11,9	14,6	23,4	343	433	26,2
6.1.	bielsko- -siemiatycki	2 845	2 330	-18,1	52,7	42,6	-19,2	533	446	-16,4
6.2.	sokołowski	2 312	1 634	-29,3	46,6	43,1	-7,4	681	644	-5,4
6.3.	łosicki	1 160	782	-32,6	19,7	17,4	-11,9	609	554	-9,0
7.1.	łukowski	5 315	3 316	-37,6	90,3	71,8	-20,5	560	448	-20,0
7.2.	białski	5 474	3 345	-38,9	137,6	138,6	0,7	1 027	1 031	0,4
7.3.	włodawski	1 882	1 208	-35,8	31,0	24,0	-22,4	738	583	-21,0
8.1.	chełmski	6 441	3 561	-44,7	122,8	61,6	-49,9	1 027	522	-49,1
8.2.	hrubieszowsko- -tomaszowski	4 826	3 005	-37,7	72,4	143,4	98,0	600	1 215	102,4
8.3.	zamojski	8 061	5 009	-37,9	147,3	159,4	8,2	743	808	8,8
8.4.	biłgorajski	3 052	2 046	-33,0	51,1	44,4	-13,2	393	339	-13,7
8.5.	lubaczowski	1 954	1 342	-31,3	32,0	53,4	67,1	383	633	65,1
9.1.	przysuski	1 062	748	-29,6	17,8	9,1	-49,2	444	228	-48,6
10.1.	radomski	1 510	1 057	-30,0	21,0	17,2	-18,1	408	341	-16,3
10.2.	opatowski	2 221	1 422	-36,0	32,3	21,9	-32,3	499	344	-31,1
10.3.	kraśnicki	4 397	2 782	-36,7	77,0	50,9	-33,9	620	412	-33,5
11.1.	dynowski	1 233	824	-33,2	18,0	19,5	8,2	301	322	6,8
11.2.	przeworski	2 178	1 616	-25,8	33,0	23,1	-29,8	484	335	-30,8
12.1.	nowosądecki	1 133	902	-20,4	20,4	13,6	-33,1	370	235	-36,4
12.2.	jasielski	2 150	1 626	-24,4	42,1	38,6	-8,4	466	421	-9,6
12.3.	krośnieński	759	562	-26,0	12,1	9,2	-23,8	391	296	-24,3
13.1.	kłodzki	5 742	3 784	-34,1	111,9	77,2	-31,1	1 239	871	-29,7
13.2.	nyski	2 946	2 172	-26,3	47,0	31,8	-32,4	995	689	-30,8

Nr	Podobszar	Liczba osób z zobowiązaniem wymagalnym			Kwota zaległości					
					ogółem			na 1 osobę dorosłą		
		2011	2017	zmiana(%)	2011	2017	zmiana(%)	2011	2017	zmiana(%)
13.3.	kluczborski	3 051	2 097	-31,3	52,7	43,6	-17,3	749	625	-16,6
14.1.	gubiński	3 297	2 316	-29,8	47,9	33,9	-29,1	940	668	-28,9
14.2.	szprotawski	2 116	1 378	-34,9	36,1	24,2	-33,1	1 088	739	-32,1
Razem		174 471	113 144	-35,2	2 947,6	2 453,0	-16,8	803	670	-16,5
Polska ogółem		1 670 037	1 120 222	-32,9	37 470,6	33 955,4	-9,4	1 194	1 078	-9,7

Kolorem czerwonym oznaczono podobszary ze wzrostem zobowiązań wymagalnych *per capita*.

Kolorem niebieskim oznaczono podobszary ze spadkiem zobowiązań wymagalnych *per capita* większym niż 30%.

Źródło: na podstawie danych Biura Informacji Kredytowej S.A.
(dane zestawiał W. Rogowski, BIK S.A./Szkoła Główna Handlowa).

Ryc. 3.6. Zróżnicowania przestrzenne sytuacji ludności w zakresie spłat zobowiązań według stanu na koniec 2017 r.

Źródło: na podstawie danych Biura Informacji Kredytowej S.A.
(dane zestawiał W. Rogowski, BIK S.A./Szkoła Główna Handlowa).

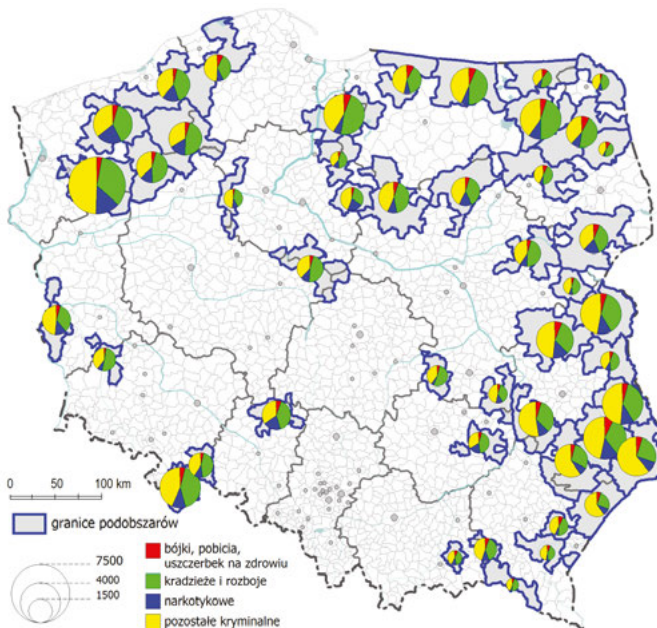
Tabela 3.8. Liczba i struktura przestępstw na obszarach problemowych w latach 2015-2017

Typ przestępstw	2015		2016		2017	
	Polska ogółem	w tym OP	Polska ogółem	w tym OP	Polska ogółem	w tym OP
Liczba						
Ogółem	697 298	65 628	766 371	61 954	777 363	63 113
Kryminalne	445 818	38 400	510 632	37 437	487 411	35 482
Bójka i pobicie	4 848	571	5 493	651	5 046	569
Uszczerbek na zdrowiu	10 033	1 150	12 279	1 356	12 810	1 328
Uszkodzenie rzeczy	34 882	2 817	42 135	2 895	37 989	2 562
Kradzież cudzej rzeczy	109 889	8 063	129 535	6 862	110 420	5 666
w tym samo- chodu	8 184	345	11 415	341	10 100	277
Kradzież z włamaniem	78 570	6 891	79 552	5 507	67 498	4 870
Przestępstwa rozbójnicze	8 012	484	9 354	555	8 026	505
Narkotyki	47 047	3 779	59 048	3 859	64 117	4 047
Na 1000 mieszkańców						
Ogółem	181,4	145,0	199,4	137,6	202,3	140,7
Kryminalne	116,0	84,9	132,9	83,1	126,8	79,1
Bójka i pobicie	1,3	1,3	1,4	1,4	1,3	1,3
Uszczerbek na zdrowiu	2,6	2,5	3,2	3,0	3,3	3,0
Uszkodzenie rzeczy	9,1	6,2	11,0	6,4	9,9	5,7
Kradzież cudzej rzeczy	28,6	17,8	33,7	15,2	28,7	12,6
w tym samo- chodu	2,1	0,8	3,0	0,8	2,6	0,6
Kradzież z włamaniem	20,4	15,2	20,7	12,2	17,6	10,9
Przestępstwa rozbójnicze	2,1	1,1	2,4	1,2	2,1	1,1
Narkotyki	12,2	8,4	15,4	8,6	16,7	9,0

Źródło: na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

Dopiero dokładniejszy podział na poszczególne podobszary (tab. 3.9) oraz wizualizacja danych według gmin na mapie (ryc. 3.7 i 3.8) ujawnia silne różnice międzyregionalne, zwłaszcza między zachodnią i wschodnią częścią kraju. Źródłem tego zróżnicowania należy doszukiwać się w uwarunkowaniach cywilizacyjno-kulturowych, związanych z przeszłością historyczną poszczególnych ziem, wchodzących w skład Polski. Centralna i wschodnia Polska, czyli byłe Królestwo Kongresowe, to obszar o tradycjach własności prywatnej oraz intensywniejszych więzi społecznych, jak też silniejszego wpływu kościoła. Skutkowało to wytworzeniem kapitału społecznego, w którym przestępstwo, zwłaszcza kradzież, jest postrzegane jako moralnie naganne. Również własność prywatna skutkowała większą czytelnością odpowiedzialności i jednoznaczną identyfikacją właściciela, co ograniczało przestępstwa przeciw mieniu.

Odmierna sytuacja rysuje się na tzw. Ziemiach Zachodnich i Północnych, na których zdecydowaną większość stanowi ludność napływowa (w pierwszym, drugim i kolejnych pokoleniach). W warunkach wymieszania społecznego trudniej było o więzi, które kształtują się przez pokolenia. Ponadto obszary te charakteryzuje duży udział własności państwowej przed 1990 r. Wpływało to na brak identyfikacji własnościowej i większe przyzwolenie na przestępstwa przeciw mieniu (z okresu PRL pochodzą przysłowiowe opowieści, ale też dobrze udokumentowane konkretne zdarzenia: o nieposzanowaniu własności, bumelanctwie, kradzieżach itp., zwłaszcza na terenie działania

Ryc. 3.7. Liczba i struktura przestępstw kryminalnych na podobszarach problemowych w latach 2015-2017

Źródło: na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

Tabela 3.9. Liczba i struktura przestępstw na obszarach problemowych w latach 2015-2017

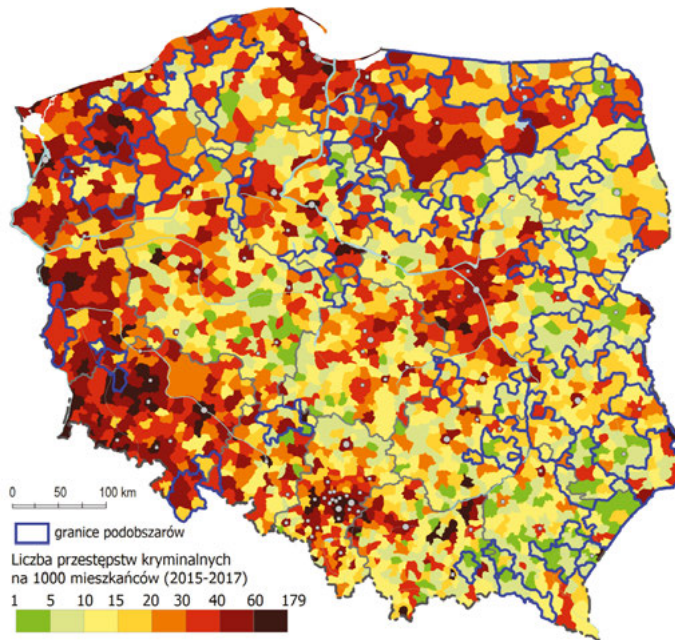
Nr	Podobszar	Ogółem	W tym przestępstwa kryminalne							
			ogółem		w tym				narkotyki	
			liczba	na 1000 mieszk.	kradzież cudzej rzeczy	kradzież z włamaniem	liczba	na 1000 mieszk.	liczba	na 1000 mieszk.
1.1.	słupski	3 418	2 150	25,8	349	4,2	317	3,8	157	1,9
1.2.	koszaliński	4 991	3 146	33,3	605	6,4	508	5,4	469	5,0
1.3.	wąlecko-piński	4 213	2 642	30,8	527	6,1	517	6,0	315	3,7
1.4.	szczecinecki	5 084	3 082	23,8	688	5,3	517	4,0	432	3,3
1.5.	stargardzki	12 110	7 588	44,5	1 194	7,0	1 117	6,6	982	5,8
1.6.	świdwińsko-kołobrzeski	6 156	4 104	42,9	659	6,9	750	7,8	806	8,4
2.1.	grudziądzki	1 718	929	15,1	229	3,7	132	2,1	103	1,7
2.2.	kwidziński	6 971	4 469	30,7	975	6,7	840	5,8	256	1,8
3.1.	sierpecko-mławski	5 136	2 478	17,9	511	3,7	427	3,1	221	1,6
3.2.	rypiński	2 687	1 559	24,1	275	4,3	156	2,4	314	4,9
4.1.	włocławsko-kłódzki	3 992	2 144	18,8	468	4,1	424	3,7	211	1,8
4.2.	wągrowiecki	1 878	1 167	22,1	205	3,9	191	3,6	107	2,0
5.1.	braniewski	3 554	2 360	33,1	398	5,6	368	5,2	144	2,0
5.2.	kętrzyński	5 264	3 596	27,2	714	5,4	623	4,7	215	1,6
5.3.	gołdapski	1 831	1 097	22,4	214	4,4	197	4,0	75	1,5
5.4.	suwalski	1 203	775	26,6	166	5,7	138	4,7	66	2,3
5.5.	ęcki	6 743	4 411	34,1	953	7,4	747	5,8	393	3,0
5.6.	grajewsko-augustowski	4 195	2 579	23,6	611	5,6	391	3,6	214	2,0
5.7.	przasnysko-ostrołęcki	4 294	2 371	21,5	498	4,5	308	2,8	301	2,7
5.8.	łomżyński	2 046	1 144	15,8	245	3,4	187	2,6	74	1,0
5.9.	północno-białostocki	1 236	744	18,4	156	3,9	116	2,9	30	0,7
6.1.	bielsko-siemiatycki	4 406	2 382	20,8	411	3,6	369	3,2	386	3,4
6.2.	sokołowski	3 554	2 108	25,8	492	6,0	370	4,5	174	2,1
6.3.	łosicki	1 383	894	23,1	154	4,0	193	5,0	54	1,4
7.1.	łukowski	6 927	3 593	17,9	604	3,0	427	2,1	466	2,3

Nr	Podobszar	Ogółem	W tym przestępstwa kryminalne							
			ogółem		w tym					
					kradzież cudzej rzeczy		kradzież z włamaniem		narkotyki	
liczba	na 1000 mieszk.	liczba	na 1000 mieszk.	liczba	na 1000 mieszk.	liczba	na 1000 mieszk.			
7.2.	bialski	7 943	4 610	27,8	875	5,3	584	3,5	456	2,8
7.3.	włodawski	1 990	1 107	22,0	249	4,9	174	3,5	97	1,9
8.1.	chełmski	8 408	4 574	32,0	705	4,9	732	5,1	433	3,0
8.2.	hrubieszowsko-tomaszowski	6 709	3 879	27,2	501	3,5	399	2,8	320	2,2
8.3.	zamojski	9 025	4 797	20,2	774	3,3	560	2,4	618	2,6
8.4.	biłgorajski	5 056	2 967	18,6	432	2,7	340	2,1	211	1,3
8.5.	lubaczowski	3 211	1 797	17,4	250	2,4	163	1,6	159	1,5
9.1.	przysuski	1 984	1 279	26,4	281	5,8	256	5,3	53	1,1
10.1.	radomski	1 908	1 088	17,7	171	2,8	182	3,0	116	1,9
10.2.	opatowski	4 031	1 307	16,9	288	3,7	217	2,8	219	2,8
10.3.	kraśnicki	5 174	3 338	22,3	579	3,9	381	2,5	305	2,0
11.1.	dynowski	1 375	739	9,9	147	2,0	113	1,5	32	0,4
11.2.	przeworski	2 020	1 071	12,6	216	2,5	172	2,0	62	0,7
12.1.	nowosądecki	1 410	782	10,5	117	1,6	118	1,6	75	1,0
12.2.	jasielski	3 076	1 624	14,6	278	2,5	254	2,3	145	1,3
12.3.	krośnieński	864	480	12,6	96	2,5	101	2,6	18	0,5
13.1.	kłodzki	5 985	4 311	40,8	730	6,9	799	7,6	420	4,0
13.2.	nyski	2 730	1 698	30,6	309	5,6	367	6,6	172	3,1
13.3.	kluczborski	5 693	2 405	28,8	470	5,6	396	4,7	435	5,2
14.1.	gubiński	4 265	2 384	38,5	455	7,4	273	4,4	270	4,4
14.2.	szprotawski	2 848	1 570	39,2	367	9,2	357	8,9	104	2,6
Razem		190 695	111 319	24,8	20 591	4,6	17 268	3,9	11 685	2,6

Źródło: na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

Państwowych Gospodarstw Rolnych). W socjologii często używany jest termin *homo sovieticus* na określenie typu człowieka ukształtowanego przez splot czynników politycznych i społeczno-gospodarczych w reżimie komunistycznym, charakteryzującego się pasywnością, brakiem przedsiębiorczości i inicjatywy, zdanego i posłusznego państwu, wykazującego brak respektowania wspólnej własności, z wyraźną skłonnością zwłaszcza do drobnych kradzieży w miejscu pracy.

W powyższym kontekście zrozumiałą jest fakt, że najwyższe natężenie przestępczości dotyczy peryferyjnych obszarów Pomorza Środkowego, Warmii i Mazur (dodatkowo nakłada się tu funkcja turystyczna, będąca również czynnikiem

Ryc. 3.8. Natężenie przestępstw kryminalnych na podobszarach problemowych w latach 2015-2017

Źródło: na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

przyczyniającym się do zwiększonego poziomu przestępczości). Na podobszarach, takich jak stargardzki, koszaliński, świdwińsko-kołobrzeskim i wałecko-piński (Pomorze), kłodzki, szprotawski, gubiński i ełcki w ciągu trzech lat stwierdzano powyżej 30 przestępstw kryminalnych na 1000 mieszkańców. Z kolei na wschodzie kraju na podobszarach, takich jak m.in. biłgorajski, lubaczowski czy krośnieński poziom był dwu- i trzykrotnie niższy.

Rekordowo niska przestępczość wystąpiła w podobszarze dynowskim, na którym w ciągu trzech analizowanych lat stwierdzono zaledwie 9,9 przestępstwa kryminalnego na 1000 mieszkańców. Podobnie było w podobszarze nowosądeckim (10,4), mimo niezłe rozwiniętej funkcji turystycznej, sprzyjającej zachowaniom kryminogennym, zwłaszcza drobnym kradzieżom. Dla porównania, na przygranicznie położonym (również czynnik kryminogenny) podobszarze gubińskim, ten sam wskaźnik wyniósł 38,5, a na podobszarze stargardzkim – aż 44,5. Tak duże różnice skłaniają do wniosków o zdecydowanie różnym znaczeniu kapitału społecznego, jako stymulatorze działań prorozwojowych. Na obszarach problemowych z wysokim natężeniem przestępczości potrzebny jest inny typ pomocy, związany z większą aktywnością państwa i władz publicznych w ograniczenie patologii i przywrócenie ładu społecznego.

3.3. Bezrobocie i niedopasowanie popytowo-podażowe rynku pracy

Głównym powodem odpływu ludności z obszarów problemowych jest brak satysfakcjonujących perspektyw związanych z rozwojem osobistym i zawodowym, w tym brak zadowalających miejsc pracy. Z tego powodu na obszarach problemowych utrzymuje się relatywnie wysokie bezrobocie. Mapy przedstawione w rozdziale nt. aktualizacji delimitacji obszarów problemowych (wskaźnik zarejestrowanej liczby bezrobotnych na 100 zameldowanych osób w wieku produkcyjnym) wskazują, że zdecydowaną większość wyróżnionych obszarów problemowych charakteryzuje podwyższona wartość tego wskaźnika. Brak satysfakcjonującej pracy powoduje albo odpływ ludności, albo dojazdy do pracy, nieraz na duże odległości.

Z tego powodu jako jeden z kluczowych problemów rozwojowych podobszarów zidentyfikować można niedopasowanie strukturalno-przestrzenne rynku pracy. Szczegółową charakterystykę przedstawiono w tab. 3.10 oraz na ryc. 3.9.

Generalnie, na wyróżnionych podobszarach problemowych wciąż utrzymuje się wysokie bezrobocie. Liczba zarejestrowanych bezrobotnych na 100 osób w wieku produkcyjnym w wysokości 5-10 osób oznacza, że faktyczna stopa bezrobocia jest dwukrotnie wyższa (w %). Wynika to z wiedzy o wskaźniku aktywności ekonomicznej, który w regionach NUTS-3 wynosi ok. 60% oraz tego, że liczba ludności na obszarach problemowych jest przeszacowana, prawdopodobnie o 10-15%. Zatem, w przypadku takich podobszarów, jak zwłaszcza przysuski, braniewski i dynowski można wnioskować o 20-procentowej stopie bezrobocia.

Na pozostałych podobszarach prawdopodobna stopa bezrobocia utrzymywała się na ogół w przedziale 10-20%, co jest również relatywnie wysoką wartością. Najniższe wskaźniki odnotowano na podobszarze nowosądeckim, kłodzkim, kluczborskim oraz na południowym Podlasiu (podobszary bielsko-sięmiatycycki, sokołowski, łosicki i łukowski), gdzie na 100 zameldowanych osób w wieku produkcyjnym odnotowano zaledwie poniżej 5 zarejestrowanych bezrobotnych (a zatem prawdopodobna stopa bezrobocia nie przekroczyła 10%).

Łącznie na 46 podobszarach w końcu 2017 r. zarejestrowano prawie 200 tys. bezrobotnych. Było to o ponad połowę mniej, niż w 2005 r. (447,6 tys.) (ryc. 3.10). Spadek był znacznie szybszy, niż na pozostałym obszarze kraju (ryc. 3.11), ale wynikało to z faktu, że poza obszarami problemowymi dotychczasowe bezrobocie było relatywnie niskie. Istotny spadek wystąpił w przeciągu jednego roku (w latach 2016-2017 liczba bezrobotnych spadła o prawie 40 tys.).

Zachodzących zmian nie można jednak rozpatrywać w oderwaniu od trendów w strukturze demograficznej. W tym samym czasie (2005-2017) liczba osób w wieku produkcyjnym spadła bowiem o 138 tys., a liczba osób poza granicami kraju zwiększyła się z 1,4 do 2,6 mln, czyli o 1,2 mln (ok. połowę z tej liczby stanowią osoby w wieku 20-39 lat, a 75% – w wieku 20-69 lat). Efekt spadku bezrobocia jest zatem silnie współistotny zarówno ze zmianami struktury wieku, jak też w jeszcze większym stopniu z odpływem siły roboczej za granicę. W tej sytuacji tworzy się luka podażowo-

Tabela 3.10. Charakterystyka bezrobocia w wyróżnionych podobszarach problemowych

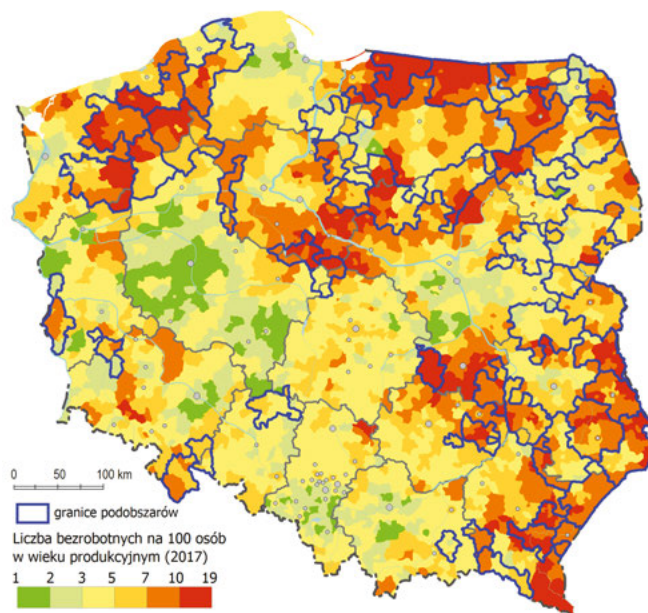
Nr	Podobszar	Liczba zameldowanych mieszkańców w wieku produkcyjnym (tys., 2017)	Zarejestrowani bezrobotni (2017)		Spadek liczby bezrobotnych w latach 2005-2017	
			liczba (tys.)	na 100 osób w wieku produkcyjnym	2005=100	w pp. (w stosunku do wieku produkcyjnego)
1.1.	słupski	52,4	3,5	6,7	27,2	-17,9
1.2.	koszaliński	58,8	5,1	8,7	39,8	-12,4
1.3.	wałeczek-piński	53,1	3,4	6,5	33,7	-11,7
1.4.	szczeciński	79,8	6,4	8,1	39,2	-12,1
1.5.	stargardzki	105,3	6,4	6,0	32,9	-11,2
1.6.	świdwiński-kołobrzeski	59,4	5,0	8,5	35,8	-14,1
2.1.	grudziądzki	38,3	2,7	6,9	34,7	-13,1
2.2.	kwidziński	90,9	4,4	4,8	27,4	-12,7
3.1.	sierpecko-mławski	85,5	7,2	8,4	48,2	-9,6
3.2.	rypiński	39,7	2,8	7,2	37,4	-12,1
4.1.	włocławsko-łódzki	70,5	6,2	8,8	51,6	-7,9
4.2.	wągrowiecki	32,7	2,4	7,5	38,2	-11,8
5.1.	braniewski	45,1	5,3	11,7	46,7	-12,4
5.2.	kętrzyński	82,2	7,9	9,6	44,4	-10,7
5.3.	gołdapski	30,6	2,2	7,0	31,6	-15,5
5.4.	suwalski	17,9	1,3	7,2	48,5	-7,7
5.5.	ełcki	82,1	6,4	7,8	43,8	-10,9
5.6.	grajewsko-augustowski	68,3	4,7	6,9	48,1	-7,6
5.7.	przasnysko-ostrołęcki	68,5	5,0	7,3	48,7	-8,6
5.8.	łomżyński	45,5	3,4	7,6	71,5	-3,6
5.9.	północno-białostocki	24,9	1,4	5,8	58,4	-4,3
6.1.	bielsko-sięmiątki	67,8	3,3	4,9	64,3	-2,4
6.2.	sokołowski	49,1	2,3	4,7	41,4	-6,6
6.3.	łosicki	22,9	1,1	4,9	39,2	-7,4
7.1.	łukowski	121,4	5,9	4,9	40,2	-7,4

Nr	Podobszar	Liczba zameldowanych mieszkańców w wieku produkcyjnym (tys., 2017)	Zarejestrowani bezrobotni (2017)		Spadek liczby bezrobotnych w latach 2005-2017	
			liczba (tys.)	na 100 osób w wieku produkcyjnym	2005=100	w pp. (w stosunku do wieku produkcyjnego)
7.2.	białski	102,1	6,9	6,8	55,7	-5,4
7.3.	włodawski	30,6	2,8	9,0	58,6	-5,7
8.1.	chełmski	88,2	7,1	8,1	51,1	-6,9
8.2.	hrubieszowsko-tomaszowski	86,9	6,6	7,6	51,5	-6,6
8.3.	zamojski	145,0	11,4	7,9	61,6	-4,5
8.4.	biłgorajski	98,0	5,6	5,7	50,6	-5,7
8.5.	lubaczowski	65,3	4,9	7,5	50,5	-8,0
9.1.	przysuski	29,6	4,4	14,9	60,8	-10,3
10.1.	radomski	37,3	3,2	8,4	50,9	-8,0
10.2.	opatowski	47,0	3,7	7,8	50,4	-7,4
10.3.	kraśnicki	91,1	6,8	7,4	58,6	-5,1
11.1.	dynowski	46,6	4,8	10,3	62,7	-7,1
11.2.	przeworski	53,0	5,2	9,9	76,8	-3,4
12.1.	nowosądecki	46,4	1,9	4,2	34,4	-9,6
12.2.	jasielski	69,9	5,3	7,5	50,5	-7,6
12.3.	krośnieński	24,1	1,6	6,4	45,1	-4,0
13.1	kłodzki	8,6	0,5	6,0	30,5	-12,1
13.1.	kłodzki	55,7	3,7	6,6	32,5	-11,9
13.2.	nyski	34,3	1,9	5,5	27,0	-13,2
13.3.	kluczborski	52,8	2,2	4,2	37,2	-6,3
14.1.	gubiński	38,7	2,3	5,8	26,5	-15,2
14.2.	szprotawski	24,8	1,4	5,8	30,1	-12,4
Razem		2768,7	199,9	7,2	44,7	-8,7

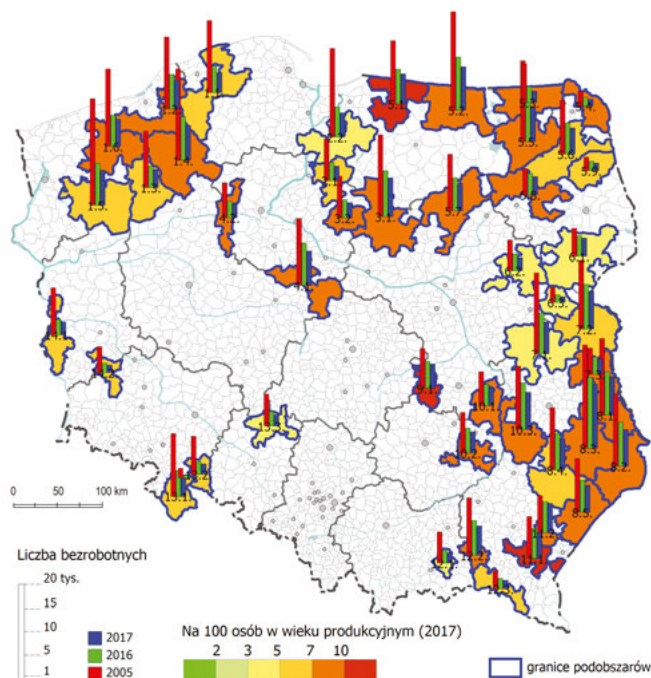
Źródło: na podstawie danych GUS.

-popytowa na rynku pracy, która jest „wypełniana” zarobkową zagraniczną imigracją okresową, zwłaszcza ze strony obywateli Ukrainy.

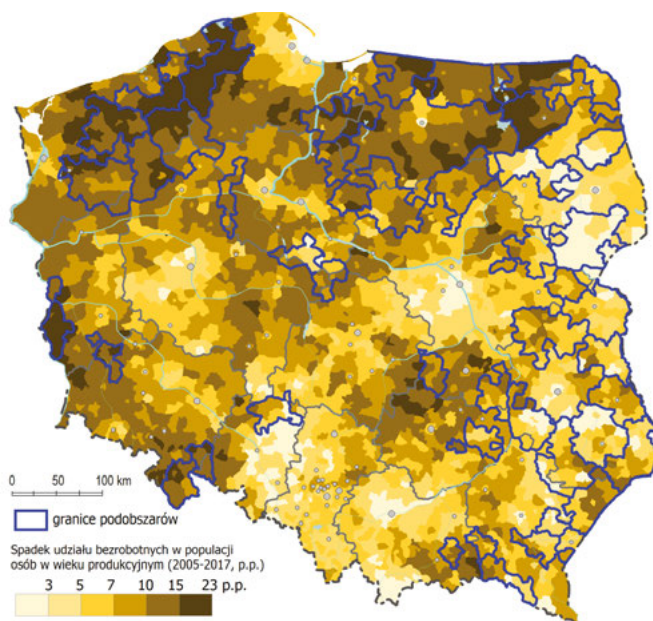
Niestety brak jest szczegółowych badań, w jakim stopniu imigracja ukraińska równoważy rynek pracy w skali poszczególnych podobszarów. Z pobieżnych obserwacji wynika jednak, że w niektórych branżach, takich jak zwłaszcza handel wielkopowierzchniowy i usługi gastronomiczno-turystyczne, udział obywateli Ukrainy na lokalnych rynkach pracy regionów peryferyjnych jest dość powszechny.

Ryc. 3.9. Liczba bezrobotnych w Polsce na 100 osób w wieku produkcyjnym w końcu 2017 r.
 Źródło: na podstawie danych GUS (Bank Danych Lokalnych).

Ryc. 3.10. Liczba bezrobotnych w Polsce w latach 2005, 2016 i 2017 w podobszarach problemowych
 Źródło: na podstawie danych GUS (Bank Danych Lokalnych).

Ryc. 3.11. Zmiany liczby bezrobotnych w Polsce w latach 2005-2017

Źródło: na podstawie danych GUS (Bank Danych Lokalnych).

Dla pełniejszego obrazu rynku pracy konieczne jest uwzględnienie dojazdów pracowniczych. Niestety, ostatnie dostępne dane są z roku 2011, a więc z okresu bardzo odległego od aktualnej sytuacji na rynku pracy. Jednak należy zwrócić uwagę na następujące niekorzystne tendencje na obszarach problemowych w tym zakresie (tab. 3.11 i ryc. 3.12-3.14):

Silne zróżnicowanie niedopasowania strukturalno-przestrzennego, polegające na dużych różnicach salda przyjazdów i dojazdów (ryc. 3.12). W niektórych gminach, wchodzących w skład obszarów problemowych ujemne saldo wynosi powyżej 20 osób na 100 ludności w wieku produkcyjnym, co w praktyce oznacza, że ok. połowa mieszkańców tych jednostek poszukuje zatrudnienia z dala od swoich miejsc zamieszkania.

Niski udział przyjazdów spoza obszarów problemowych, potwierdzający słabość lokalnych rynków pracy (ryc. 3.13). Stanowią one zazwyczaj ledwie kilka procent całości rejestrowanych przemieszczeń.

Zdecydowana przewaga wyjazdów za pracą poza granice podobszarów, przy czym ta relacja wynosiła, prawie 6:1 (ryc. 3.13).

Bardzo duże, jak na warunki wahadłowych dojazdów do pracy, odległości przemieszczeń między miejscami zamieszkania a pracy (ryc. 3.14). W przypadku tego wskaźnika średnia odległość w linii prostej wyniosła aż 46 km, a w niektórych podobszarach (gołdapski, hrubieszowsko-tomaszowski, szczecinecki) nawet 70-80 km. Można więc zakładać, że znaczna część tych ruchów odbywa się nie w cyklu dziennym, tylko tygodniowym. W obydwu przypadkach jest to patologiczne, gdyż taka odległość w przypadku codziennych dojazdów oznacza wysokie koszty (koszty paliwa, czasu, rozrost motoryzacji i koszty zewnętrzne – zwłaszcza środowiskowe), a w przy-

Tabela 3.11. Charakterystyka dojazdów do pracy w podobszarach problemowych w 2011 r.
 (bez przemieszczeń wewnątrz podobszarów)

Nr	Podobszar	Przyjazdy (tys.)	Wyjazdy (tys.)	Saldo (tys.)	Saldo (na 1000 osób w wieku prod.)	Średnia odległość przemieszczeń (km)
1.1.	słupski	0,6	5,6	-5,1	9,7	42,5
1.2.	koszaliński	0,7	3,8	-3,1	5,2	46,5
1.3.	wątecko-piłski	0,4	1,7	-1,2	2,3	59,6
1.4.	szczeciński	0,3	3,2	-3,0	3,7	71,9
1.5.	stargardzki	1,0	6,9	-5,9	5,6	59,1
1.6.	świdwińsko-kołobrzeski	0,2	2,1	-1,9	3,3	52,9
2.1.	grudziądzki	0,5	3,2	-2,6	6,9	34,0
2.2.	kwidziński	1,8	4,8	-3,0	3,3	37,0
3.1.	sierpecko-mławski	0,7	5,5	-4,8	5,6	46,4
3.2.	rypiński	0,4	2,1	-1,7	4,3	29,9
4.1.	włocławsko-kłódzki	0,6	4,8	-4,2	5,9	42,7
4.2.	wągrowiecki	0,4	3,5	-3,1	9,4	36,3
5.1.	braniewski	0,3	1,8	-1,5	3,3	39,0
5.2.	kętrzyński	0,4	3,5	-3,1	3,8	48,6
5.3.	gołdapski	0,2	1,5	-1,3	4,2	79,7
5.4.	suwalski	0,1	0,6	-0,5	2,9	37,3
5.5.	ęcki	0,3	3,0	-2,6	3,2	64,8
5.6.	grajewsko-augustowski	0,3	1,4	-1,1	1,6	60,8
5.7.	przasnysko-ostrołęcki	0,7	3,7	-2,9	4,3	52,0
5.8.	łomżyński	0,2	1,2	-0,9	2,1	29,4
5.9.	północno-białostocki	0,1	0,7	-0,6	2,5	47,1
6.1.	bielsko-sięmiatycki	1,5	1,7	-0,2	0,3	39,5
6.2.	sokołowski	1,3	3,8	-2,5	5,2	41,5
6.3.	łosicki	0,2	1,0	-0,7	3,1	51,8
7.1.	łukowski	0,8	7,8	-7,0	5,8	50,7
7.2.	białski	0,4	2,9	-2,5	2,5	59,3
7.3.	włodawski	0,1	1,3	-1,2	3,9	63,0
8.1.	chełmski	0,2	2,7	-2,5	2,8	57,5

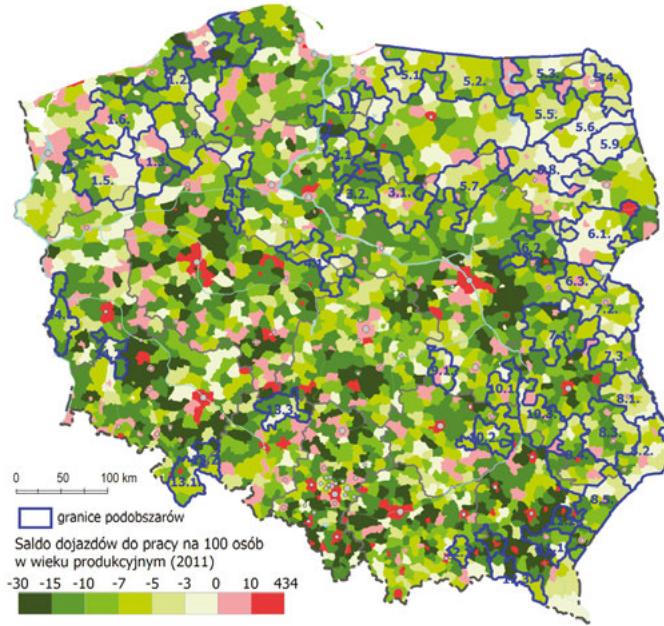
Nr	Podobszar	Przyjazdy (tys.)	Wyjazdy (tys.)	Saldo (tys.)	Saldo (na 1000 osób w wieku prod.)	Średnia odległość przemieszczeń (km)
8.2.	hrubieszowsko-tomaszowski	0,0	1,8	-1,8	2,0	70,6
8.3.	zamojski	0,5	4,2	-3,7	2,6	53,0
8.4.	biłgorajski	0,5	4,6	-4,1	4,2	34,8
8.5.	lubaczowski	0,3	3,2	-2,8	4,3	37,2
9.1.	przysuski	0,1	1,5	-1,4	4,6	46,1
10.1.	radomski	0,3	2,4	-2,1	5,7	48,2
10.2.	opatowski	0,5	3,7	-3,3	7,0	35,6
10.3.	kraśnicki	0,7	4,6	-3,9	4,3	31,5
11.1.	dynowski	0,5	5,1	-4,7	10,0	33,4
11.2.	przeworski	1,1	5,4	-4,4	8,3	26,2
12.1.	nowosądecki	0,6	3,8	-3,2	7,0	32,3
12.2.	jasielski	1,2	4,4	-3,2	4,6	28,7
12.3.	krośnieński	0,3	2,5	-2,2	9,2	36,5
13.1	kłodzki	1,7	3,9	-2,2	25,5	36,6
13.1.	kłodzki	1,7	3,9	-2,2	4,0	58,5
13.2.	nyski	0,5	3,6	-3,1	9,0	42,0
13.3.	kluczborski	1,1	4,1	-3,0	5,7	38,9
14.1.	gubiński	0,5	3,0	-2,4	6,3	52,1
14.2.	szprotawski	0,5	2,2	-1,7	6,9	43,2
	Razem	27,4	153,6	-126,2	4,6	46,1

Źródło: na podstawie danych GUS (Bank Danych Lokalnych).

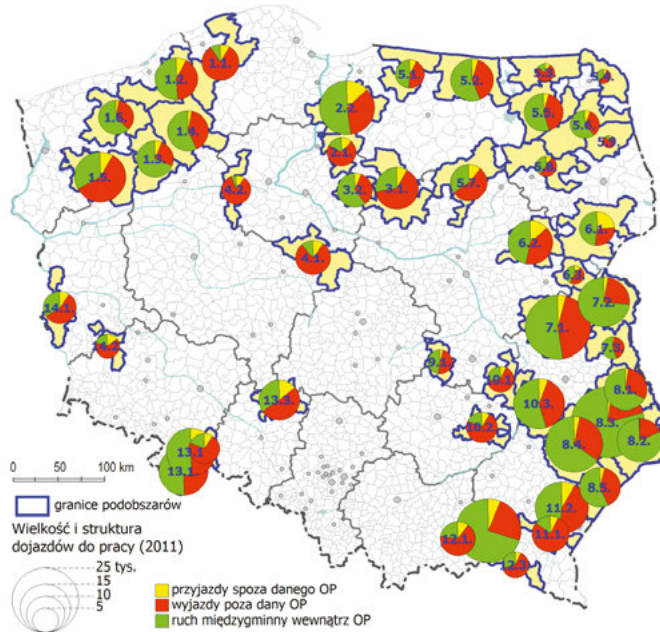
padku wszystkich kategorii – bardzo wysokie straty czasu oraz fatalny wpływ na życie rodzinne i społeczne⁴. Dla życia rodzinnego najbardziej rujnujące są dojazdy w cyklu tygodniowym, bowiem trudno akceptować długie i systematyczne okresy nieobecności jednego lub czasem nawet dwojga rodziców poza domem w okresie wychowania dzieci.

Jak wskazują dodatkowe analizy, kierunki wyjazdów do pracy z obszarów problemowych obejmują przede wszystkim ośrodki wojewódzkie i subregionalne (tab. 3.12). Średnio 32,2% wyjeżdżających kierowało się do miast wojewódzkich, a następne 17,8% – do subregionalnych. Jednak ośrodki te leżą zazwyczaj w pewnej, czasem bardzo dużej odległości od obszarów problemowych i stąd też położenie to wpływa na e dużą przeciętną odległość między miejscami pracy i zamieszkania.

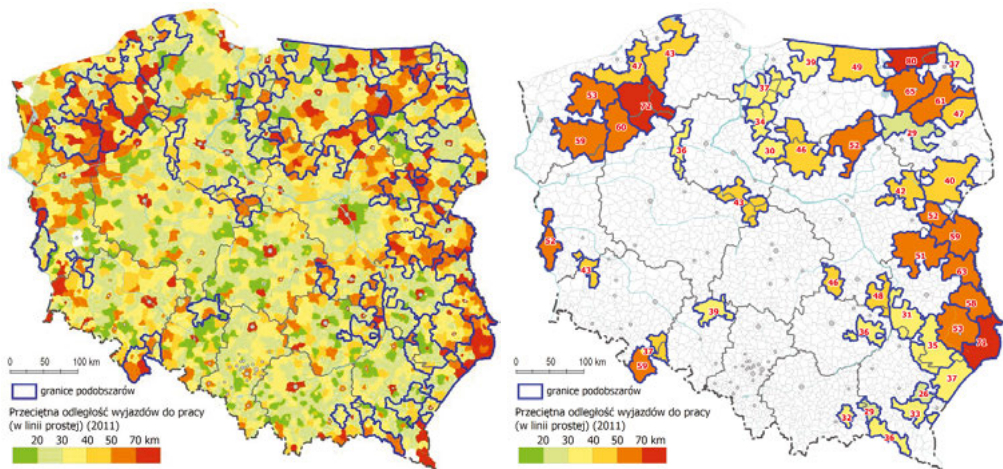
⁴ W innych opracowaniach oszacowano roczny koszt dojazdów z odległości powyżej 5 km od miejsca pracy na 26 mld zł [Kowalewski *et al.* 2014], a w przypadku aglomeracji warszawskiej roczne koszty kongestii (zatłoczenia) obliczono na 1,2 mld zł [Śleszyński 2012].

Ryc. 3.12. Domknięcie lokalne dojazdów do pracy w 2011 r.
 Źródło: na podstawie danych GUS (Bank Danych Lokalnych).

Ryc. 3.13. Struktura kierunków dojazdów do pracy w podobszarach w 2011 r.
 Źródło: na podstawie danych GUS (Bank Danych Lokalnych).

Ryc. 3.14. Przeciętna odległość międzygminnych dojazdów do pracy w 2011 r.

Źródło: na podstawie danych GUS (Bank Danych Lokalnych).

Tabela 3.12. Kierunki dojazdów do pracy z podobszarów problemowych w 2011 r.

Nr	Podobszar	Razem (tys.)	Do obszarów (%)			
			MOF*	FUA**	gminy o funkcjach turystycznych	pozostałe
1.1.	śląpski	6,0	11,1	51,5	5,3	32,1
1.2.	koszaliński	6,1	20,1	36,0	8,2	35,8
1.3.	wałęcko-pilski	3,8	26,0	11,3	15,5	47,2
1.4.	szczecinecki	5,7	30,6	5,4	13,2	50,9
1.5.	stargardzki	8,8	63,2	14,8	0,8	21,1
1.6.	świdwińsko-kołobrzeski	4,0	33,2	5,7	13,4	47,7
2.1.	grudziądzki	2,9	23,2	22,3	1,2	53,3
2.2.	kwidzyński	4,2	24,8	13,1	1,3	60,9
3.1.	sierpecko-mławski	7,8	30,9	8,0	1,6	59,5
3.2.	rypiński	5,6	21,5	0,7	0,9	76,9
4.1.	włocławsko- kłodawski	8,6	25,3	29,4	0,0	45,3
4.2.	wągrowiecki	4,5	49,4	3,9	0,3	46,4
5.1.	braniewski	10,5	34,0	7,2	8,1	50,7
5.2.	kętrzyński	3,5	43,0	0,3	11,7	44,9
5.3.	gołdapski	1,3	29,0	13,8	34,3	22,9
5.4.	suwalski	5,4	17,3	54,2	1,5	27,0
5.5.	ełcki	4,1	31,4	34,5	13,3	20,8

Nr	Podobszar	Razem (tys.)	Do obszarów (%)			
			MOF*	FUA**	gminy o funkcjach turystycznych	pozostałe
5.6.	grajewsko-augustowski	5,5	41,6	9,8	18,8	29,8
5.7.	przasnysko-ostrołęcki	3,9	36,6	14,7	0,0	48,7
5.8.	łomżyński	2,6	21,7	27,0	0,0	51,3
5.9.	północno-białostocki	3,7	67,0	0,0	0,0	33,0
6.1.	bielsko-sięmiatycki	8,3	40,6	0,4	1,9	57,0
6.2.	sokołowski	6,7	40,8	3,6	0,0	55,5
6.3.	łosicki	4,0	34,3	34,0	1,1	30,5
7.1.	łukowski	5,2	44,4	7,1	0,0	48,6
7.2.	białski	3,6	34,3	37,4	0,8	27,5
7.3.	włodawski	2,9	36,1	13,8	10,1	39,9
8.1.	chełmski	6,1	39,2	44,3	6,0	10,5
8.2.	hrubieszowsko- -tomaszowski	1,6	30,9	13,0	0,8	55,3
8.3.	zamojski	0,9	32,1	38,5	2,5	27,0
8.4.	biłgorajski	5,0	24,0	17,2	6,3	52,5
8.5.	lubaczowski	2,7	20,2	9,0	1,0	69,9
9.1.	przysuski	4,8	31,8	12,2	0,0	56,0
10.1.	radomski	1,6	27,6	24,7	0,0	47,7
10.2.	opatowski	0,8	26,0	53,6	0,6	19,9
10.3.	kraśnicki	3,2	33,0	10,1	6,9	49,9
11.1.	dynowski	6,0	48,7	16,8	0,0	34,6
11.2.	przeworski	1,4	28,5	4,0	0,0	67,4
12.1.	nowosądecki	12,6	18,9	43,5	4,0	33,7
12.2.	jasielski	7,2	16,1	16,5	0,2	67,2
12.3.	krośnieński	2,2	16,0	49,8	1,5	32,7
13.1.	kłodzki	5,7	35,8	1,9	4,9	57,4
13.1.	kłodzki	5,7	34,0	4,6	19,7	41,7
13.2.	nyski	13,0	47,7	0,2	0,7	51,3
13.3.	kluczborski	9,3	36,7	0,2	0,0	63,1
14.1.	gubiński	5,7	30,5	0,0	2,7	66,8
14.2.	szprotawski	2,3	24,0	17,8	0,0	58,2
Razem		236,9	32,2	17,8	4,0	46,0
Polska ogółem		2 548,2	56,1	18,2	3,4	22,4

Źródło: na podstawie danych GUS (Bank Danych Lokalnych).

*MOF - do obszarów funkcjonalnych 18 stolic województw

**FUA - do obszarów funkcjonalnych 151 miast z rdzeniem powyżej 20 tys. mieszkańców.

W analizie zbadano też, jakie są rozmiary wyjazdów do gmin turystycznych (tab. 3.13). Okazało się, że średnio jest to zaledwie 4,0%, co jest wskaźnikiem tylko nieznacznie większym, niż średnia dla kraju (3,4%). Wydawałoby się, że wskaźnik tej powinien być znacznie większy z tego choćby powodu, że obszary te są położone znacznie bliżej regionów turystycznych, a po części same pełnią taką funkcję. To, że tak się nie dzieje, świadczy o pewnym potencjale dojazdów do pracy, które mogłyby być korzystniejsze dla mieszkańców obszarów problemowych, pod warunkiem

Tabela 3.13. Charakterystyka wybranych cech struktury gospodarczej i agrarnej na podobszarach problemowych

Nr	Podobszar	Zarejestrowane podmioty gospodarcze (2017)			Gospodarstwa rolne (PSR 2010)			
		ogółem na 100 osób w wieku prod.	o liczbie 50 i więcej pracujących		o powierzchni UR < 1 ha		gospodarstwa domowe bez działalności rolniczej	
			ogółem	na 10 tys. osób w wieku prod.	ogółem	%	ogółem	%
1.1.	śląpski	12,4	33	6,3	1 932	35,7	1 426	26,3
1.2.	koszaliński	15,0	58	9,9	1 447	33,3	1 110	25,5
1.3.	wałeczek-piński	16,5	61	11,5	1 645	42,2	812	20,8
1.4.	szczecinecki	14,4	78	9,8	1 513	28,1	1 037	19,2
1.5.	stargardzki	15,6	123	11,7	2 428	36,5	1 519	22,9
1.6.	świdwińsko-kołobrzeski	14,5	49	8,3	1 130	25,4	702	15,8
2.1.	grudziądzki	9,8	22	5,7	1 043	17,7	435	7,4
2.2.	kwidzyński	13,1	99	10,9	2 075	30,1	967	14,0
3.1.	sierpecko-mławski	9,4	40	4,7	2 537	14,9	1 267	7,4
3.2.	rypiński	11,5	31	7,8	1 648	22,0	949	12,7
4.1.	włocławsko-kłodawski	9,9	37	5,3	3 031	19,6	1 054	6,8
4.2.	wągrowiecki	10,6	16	4,9	663	18,4	207	5,7
5.1.	braniewski	11,7	33	7,3	1 220	25,9	591	12,6
5.2.	kętrzyński	11,2	76	9,2	1 851	27,7	1 045	15,6
5.3.	gołdapski	10,9	28	9,1	1 490	26,8	685	12,3
5.4.	suwalski	9,6	8	4,5	900	16,9	572	10,8
5.5.	ęłcki	11,1	78	9,5	2 476	33,3	1 437	19,3
5.6.	grajewsko-augustowski	10,8	50	7,3	1 172	11,6	769	7,6
5.7.	przasnysko-ostrołęcki	10,1	34	5,0	1 157	8,5	807	5,9

Nr	Podobszar	Zarejestrowane podmioty gospodarcze (2017)			Gospodarstwa rolne (PSR 2010)			
		ogółem na 100 osób w wieku prod.	o liczbie 50 i więcej pracujących		o powierzchni UR<1 ha		gospodarstwa domowe bez działalności rolniczej	
			ogółem	na 10 tys. osób w wieku prod.	ogółem	%	ogółem	%
5.8.	łomżyński	8,7	19	4,2	772	7,5	349	3,4
5.9.	północno-białostocki	7,4	10	4,0	263	3,9	101	1,5
6.1.	bielsko-sięmiatki	10,8	57	8,4	3 578	16,7	2 482	11,6
6.2.	sokołowski	11,2	32	6,5	1 263	9,2	868	6,3
6.3.	łosicki	11,4	11	4,8	367	5,1	166	2,3
7.1.	łukowski	11,6	91	7,5	5 521	17,1	2 485	7,7
7.2.	białski	12,5	100	9,8	3 866	20,8	2 154	11,6
7.3.	włodawski	10,6	25	8,2	1 673	21,9	805	10,5
8.1.	chełmski	11,1	81	9,2	5 303	32,2	1 017	6,2
8.2.	hrubieszowsko-tomaszowski	12,1	67	7,7	6 021	25,9	1 072	4,6
8.3.	zamojski	12,5	141	9,7	7 714	24,8	1 500	4,8
8.4.	biłgorajski	10,8	45	4,6	6 398	21,8	3 583	12,2
8.5.	lubaczowski	9,1	38	5,8	4 771	29,2	1 699	10,4
9.1.	przysuski	10,6	13	4,4	1 733	19,8	982	11,2
10.1.	radomski	10,4	19	5,1	1 525	12,0	676	5,3
10.2.	opatowski	9,6	24	5,1	2 390	15,9	933	6,2
10.3.	kraśnicki	10,0	48	5,3	5 817	22,8	1 819	7,1
11.1.	dynowski	8,5	11	2,4	5 418	35,7	1 753	11,6
11.2.	przeworski	8,9	38	7,2	6 408	46,0	1 523	10,9
12.1.	nowosądecki	9,8	19	4,1	3 923	34,7	1 597	14,1
12.2.	jasielski	11,5	68	9,7	10 952	56,2	2 664	13,7
12.3.	krośniński	9,1	12	5,0	3 793	40,8	1 498	16,1
13.1.	kłodzki	18,6	69	12,4	2 025	36,3	955	17,1
13.2.	nyski	14,4	29	8,4	1 344	35,6	564	15,0
13.3.	kluczborski	14,1	49	9,3	1 319	24,7	655	12,3
14.1.	gubiński	14,9	30	7,7	2 308	53,4	1 551	35,9
14.2.	szprotawski	12,6	15	6,0	813	31,1	390	14,9
	Razem	11,7	2 115	7,7	128 636	24,4	53 232	10,1

Źródło: na podstawie danych GUS (Bank Danych Lokalnych).

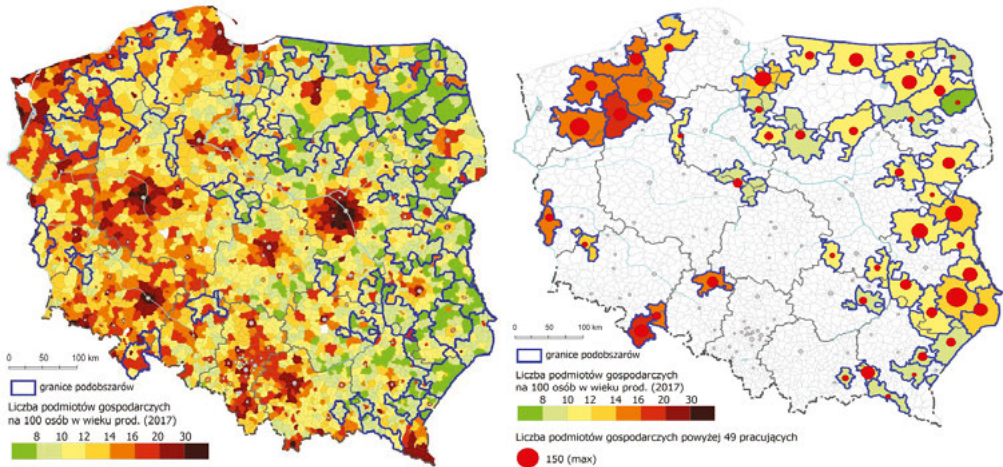
konkurencyjnych płać. Wyższe odsetki dojazdów do gmin o funkcjach turystycznych, sięgające blisko 20% stwierdzono w podobszarze grajewsko-augustowskim i kłodzkim. Natomiast rekordowy okazał się podobszar kłodzki (34,3%), co wynika z położenia w bezpośrednim sąsiedztwie rejonów atrakcyjnych turystycznie pod względem przyrodniczym (góry w otoczeniu Kotliny Kłodzkiej, m.in. Góry Stołowe), jak też uzdrowiskowo-wypoczynkowych (Polanica-Zdrój, Świeradów-Zdrój, Łądek-Zdrój) i historyczno-kulturowych (Kłodzko, Wambierzyce).

3.4. Niska przedsiębiorczość i zła struktura ekonomiczna, w tym agrarna

Rozwój wielofunkcyjny obszarów wiejskich, polegający zwłaszcza na pobudzaniu endogenicznej przedsiębiorczości, jest jednym z nadrzędnych postulatów polityki regionalnej obszarów wiejskich w Polsce. Rozwój funkcji pozarolniczych może oznaczać pożądaną urbanizację ekonomiczną, szczególnie w przypadku powstawania przedsiębiorstw w sektorze usług wyższego rzędu. Jednak aktywność w działalnościach przemysłowych i usługowych z natury nie koncentruje się na obszarach typowo wiejskich i peryferyjnych, ale, zgodnie z hierarchią funkcjonalną, w zależności od znaczenia i specjalizacji danej działalności, skupia się na różnych szczeblach ośrodków administracyjno-osadniczych. Przy tym czynniki rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, w tym peryferyjnych, są bardzo zróżnicowane [Kamińska 2006] i wzrost liczby podmiotów gospodarczych nie zawsze zależy od celowego pobudzania działalności nierolniczej wśród ludności rolniczej.

Należy też zwrócić uwagę, że w analizie przedsiębiorczości wiejskiej operowanie wskaźnikiem liczby podmiotów gospodarczych w stosunku do populacji mieszkańców nie jest najbardziej wiarygodnym sposobem prezentacji zjawiska. Po pierwsze, kategoria podmiotów gospodarczych obejmuje przede wszystkim zakłady osób fizycznych, a więc lepsze zastosowanie miałyby wartości odnoszone do liczby gospodarstw domowych lub chociaż do liczby osób w wieku produkcyjnym. Trzeba się jednak liczyć z faktem, że pierwsze z wymienionych danych istnieją w podziale gminnym tylko w odniesieniu do 2002 r. (spis powszechny), a więc nie nadają się do wykorzystania w nowszych analizach. Po drugie, formułowany jest często pogląd, że gospodarstwo rolne, zwłaszcza o orientacji rynkowej, faktycznie funkcjonuje jako małe przedsiębiorstwo, a zatem liczba tych gospodarstw powinna być wliczana do wskaźników przedsiębiorczości na takich samych prawach, jak „normalne” podmioty gospodarcze. Wreszcie po trzecie, w Polsce ze względów podatkowych, jak również w celu uniknięcia konieczności stosowania przepisów kodeksu pracy, dosyć powszechnie występuje „sztuczne” samozatrudnienie, chociaż, jak się wydaje, na obszarach wiejskich ma ono mniejsze znaczenie, niż w większych ośrodkach osadniczych, ze względu na słabszą rolę średnich i dużych pracodawców, wśród których preferowanie samozatrudnienia zamiast stosunku pracy jest proporcjonalnie częstsze.

Wybrane, podstawowe wskaźniki obrazujące zróżnicowanie poziomu rozwoju przedsiębiorczości i przedsiębiorstw przedstawiono w tab. 3.13 i na ryc. 3.15. W przypadku zarejestrowanych jednostek ogółem, wartości odniesione do populacji w wieku produkcyjnym osiągały wartości na ogół w granicach 9-13 podmiotów na 100 osób (przy średniej 11,7). Zdecydowanie niższa przedsiębiorczość wystąpiła na wschodzie kraju, co wiąże się z opóźnieniem urbanizacyjnym. Najniższe wskaźniki odnotowano w takich podobszarach, jak m.in. północno-białostocki (7,4) i łódzki (8,7) w województwie podlaskim oraz dynowski (8,5) w województwie podkarpackim.

Ryc. 3.15. Rozwój przedsiębiorczości pozarolniczej (2017)

Źródło: na podstawie danych GUS (BDL).

Jeszcze większe dysproporcje występują w przypadku największych firm pod względem przychodów. Na przykład spośród 2000 przedsiębiorstw z list dziennika „Rzeczpospolita” w 2015 r. na obszarach problemowych działało zaledwie 66, czyli nieco ponad 3% [Śleszyński 2017] (tab. 3.14). Największa spółka, spółdzielnia mleczarska w Grajewie „Mlekoop” z przychodami w wysokości 3,5 mld zł zajmowała 89 miejsce na liście. Kolejne miejsca zajęły Grupa Sokołów S.A. (miejsce 115), International Paper-Kwidzyn sp. z o.o. (143), Black Red White S.A. Grupa Kapitałowa w Biłgoraju (204) oraz Pfleiderer Grajewo S.A. Grupa Kapitałowa (222). Łączne przychody tych 66 przedsiębiorstw wyniosły 32,2 mld zł (1,9% przychodów wszystkich 2000 największych spółek). Liczby te świadczą o relatywnie niewielkich możliwościach pobudzania rozwoju endogenicznego w postaci nowych inwestycji, ale stanowiąc mogą czynnikiem stabilizującym sytuację na rynku pracy, jak też w wymiarze wpływów podatkowych, z uwagi na lokalizację siedzib zarządów i przynależność skarbową.

W przypadku struktury agrarnej obserwuje się relatywnie duży udział gospodarstw o powierzchni poniżej 1 ha. Dla wszystkich podobszarów było to średnio 24,4%, a w przypadku niektórych zbliżało się lub przekraczało nawet 50% (gubiński, jasielski,

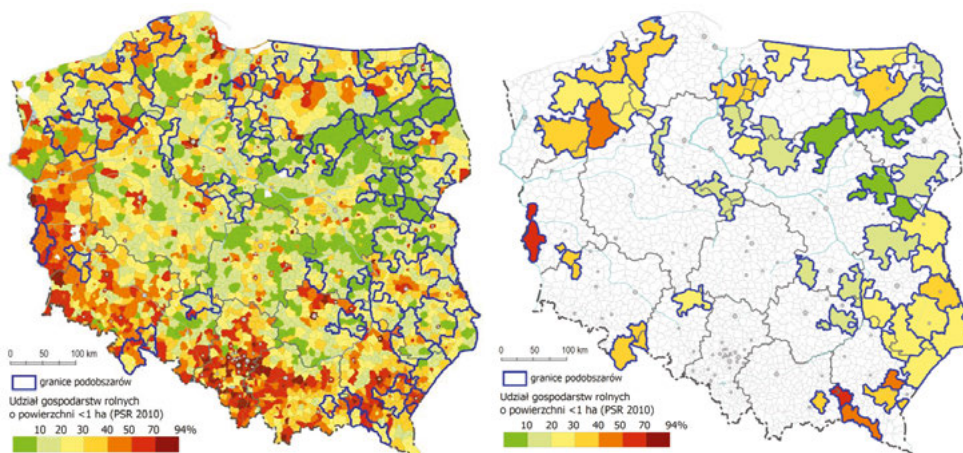
Tabela 3.14. Przedsiębiorstwa z *Listy 2000* dziennika „Rzeczpospolita”
 mające siedziby na podobszarach problemowych (za 2015 r.)

Miejsce na liście	Przedsiębiorstwo	Miejscowość	Podobszar problemowy	Własność*	Sekcja PKD**	Przychody (mln zł)
89	Spółdzielnia Mleczarska Mlekoop	Grajewo	grajewsko-augustowski	400	C	3545,2
105	Grupa Sokołów SA	Sokołów Podlaski	sokołowski	500	C	3150,1
143	International Paper-Kwidzyn sp. z o.o.	Kwidzyn	kwidzyński	500	C	2417,4
204	Black Red White SA GK	Biłgoraj	biłgorajski	400	C	1577,0
222	Pfleiderer Grajewo SA GK	Grajewo	grajewsko-augustowski	540	C	1462,1
274	Petrodom Venna sp. z o.o.	Biała Podlaska	bialski	400	G	1126,8
332	Unibep SA GK	Bielsk Podlaski	bielsko-siemiatycki	400	G	920,5
352	Cargotec Poland sp. z o.o.	Stargard	stargardzki	500	C	859,0
369	Suempol sp. z o.o.	Bielsk Podlaski	bielsko-siemiatycki	400	C	801,8
449	SM Spomlek	Radzyń Podlaski	łukowski	400	C	653,2
468	Zakłady Mięsne Łmeat-Łuków SA	Łuków	łukowski	450	C	609,9
590	Meble - Black Red White sp. z o.o.	Biłgoraj	biłgorajski	400	G	484,9
613	Pronar sp. z o.o.	Narew	bielsko-siemiatycki	400	C	469,9
621	ZM Zakrzewscy sp.j.	Kosów Lacki	sokołowski	400	C	465,8
627	Kant I sp. z o.o.	Międzyrzec Podlaski	bialski	400	K	462,3
635	Kronospan Polska sp. z o.o.	Szczecinek	szczecinecki	450	C	457,8
682	BEL Polska sp. z o.o.	Chorzele	przasnysko-ostrołęcki	400	C	422,1
706	PKP Linia Hutnicza Szerokot. sp. z o.o.	Zamość	zamojski	100	H	410,3
707	Danwood SA	Bielsk Podlaski	bielsko-siemiatycki	450	F	410,0
708	Jabil Circuit Poland sp. z o.o.	Kwidzyn	kwidzyński	500	C	409,6
732	Kronospan Chemical Szczecinek SA	Szczecinek	szczecinecki	500	C	393,5

Miejsce na liście	Przedsiębiorstwo	Miejscowość	Podobszar problemowy	Własność*	Sekcja PKD**	Przychody (mln zł)
754	Homanit Polska sp. z o.o. sp.k.	Karlino	koszaliński	500	C	381,4
755	Skłodowski sp.j.	Zaręby Kościelne	sokołowski	400	G	380,4
773	ATP Polska sp. z o.o.	Łasin	grudziądzki	400	K	365,4
795	Spółdzielnia Mleczarska Rotr	Rypin	rypiński	400	C	354,3
852	Agrocentrum sp. z o.o.	Kolno	łomżyński	400	C	324,7
867	Polser sp. z o.o.	Siemiatycze	bielsko-siemiatycki	540	C	317,7
887	Serwistal sp. z o.o.	Ełk	ełcki	400	C	310,8
892	Ulenberg sp. z o.o.	Główczyce	słupski	400	A	307,2
901	Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska	Krasnystaw	zamojski	400	C	303,9
925	Lacroix Electronics sp. z o.o.	Kwidzyn	kwidzyński	500	C	293,4
932	Zetkama SA	Kłodzko	kłodzki	400	C	291,9
936	RPC Superfos Poland sp. z o.o.	Kaliska	włocławsko-kłódawski	500	C	289,4
968	ZPC Otmuchów SA GK	Otmuchów	nyski	540	C	280,1
974	British American Tobacco Polska SA	Augustów	grajewsko-augustowski	540	C	278,4
987	Arhelan Burzyńscy sp.j.	Bielsk Podlaski	bielsko-siemiatycki	400	G	275,1
994	GE Power Controls sp. z o.o.	Kłodzko	kłodzki	450	C	273,5
998	Model Opakowania sp. z o.o.	Biłgoraj	biłgorajski	500	C	272,6
1003	Pfleiderer Mdf sp. z o.o.	Grajewo	grajewsko-augustowski	540	C	270,9
1035	Naftan sp. z o.o.	Oleksze	bielsko-siemiatycki	400	G	260,5
1064	Polskie Zakłady Zbożowe sp. z o.o.	Wałcz	wałeczek-pilski	400	C	254,6
1069	Polmlek Raciąż sp. z o.o.	Raciąż	sierpecko-mławski	450	C	254,1
1072	FŁT Kraśnik SA GK	Kraśnik	kraśnicki	541	C	253,6
1122	Polwax sp. z o.o.	Jasło	jasielski	540	C	241,1
1139	Kross SA	Przasnysz	przasnysko-ostrołęcki	400	C	236,3

Miejsce na liście	Przedsiębiorstwo	Miejscowość	Podobszar problemowy	Własność*	Sekcja PKD**	Przychody (mln zł)
1164	KPPD SA	Szczecinek	szczecinecki	450	C	230,5
1190	Bielmlek SM	Bielsk Podlaski	bielsko-siemiatycki	400	C	226,6
1197	Młyny Szczepanki sp. z o.o.	Łasin	grudziądzki	400	C	224,6
1238	PH Konkret sp. z o.o.	Biała Podlaska	bialski	400	G	217,8
1247	Agrofirma Witkowo	Stargard Szczeciński	stargardzki	400	C	214,3
1264	Spółdzielnia Mleczarska Mazowsze	Chorzele	przasnysko-ostrołęcki	400	C	210,1
1339	Zakład Drobiarski Lech Drób sp. z o.o.	Zalewo	kwidzyński	400	C	197,5
1371	Lever sj	Kraśnik	kraśnicki	400	G	192,1
1404	Cersanit IV sp. z o.o.	Krasnystaw	zamojski	400	C	185,7
1514	Impress Decor Polska sp. z o.o.	Ełk	ełcki	400	C	170,2
1597	Oerlemans Foods sp. z o.o.	Siemiatycze	bielsko-siemiatycki	500	C	159,0
1687	Młynpol A. Gołębiowski R. Wołoszczak i Wspólnicy sp.j.	Gromadka	szprotawski	400	C	149,1
1730	Rolls-Royce Marine Poland sp. z o.o.	Gniew	kwidzyński	500	C	146,3
1799	Wytwórnia Opakowań Błaszanych Beczkopol sp. z o.o.	Łasin	grudziądzki	400	C	139,2
1807	Firma Handlowa Domicela sp. z o.o.	Jasło	jasielski	450	G	138,1
1810	Rol-Mech sp. z o.o.	Radymno	lubaczowski	400	G	138,0
1872	WZPOW sp. z o.o.	Kwidzyn	kwidzyński	400	C	131,6
1877	PGE Forum-Rondo sp. z o.o.	Jabłonna Lacka	sokołowski	400	H	131,3
1907	Liteximp sp. z o.o.	Prostki	ełcki	400	G	127,8
1928	PH Progress Chem	Zamość	zamojski	400	G	126,3
1989	Kantor Wymiany Walut sp.j.	Jasło	jasielski	400	K	121,0

Źródło: Lista 2000 dziennika "Rzeczpospolita" (za 2015 r.). *Forma własności - oznaczenie trzycyfrowe, w którym każda cyfra oznacza: 1 - własność państwową skarbu państwa, 2 - własność państwową lub państwowych osób prawnych, 3 - własność komunalną, 4 - własność prywatną, 5 - własność zagraniczną, np. 450 - przewaga własności prywatnej (4) nad własnością zagraniczną (5). ** Rodzaj działalności PKD (Polska Klasyfikacja Działalności) - określa przeważający rodzaj działalności. Sekcje: A - rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo; C - przetwórstwo przemysłowe, F - budownictwo, G - handel hurtowy i detaliczny; naprawa samochodów, H - Transport i gospodarka magazynowa, K - działalność finansowa i ubezpieczeniowa.

Ryc. 3.16. Problem złej struktury agrarnej na podobszarach problemowych według lokalizacji gospodarstw rolnych

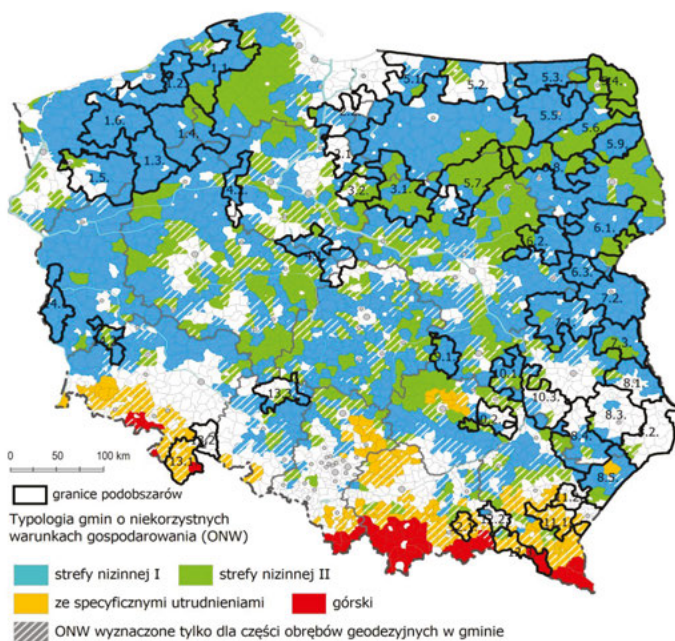
Źródło: na podstawie danych PSR 2010/GUS.

przeworski) (ryc. 3.16). Podobnie da się wydzielić grupę podobszarów o dużym udziale gospodarstw domowych posiadających gospodarstwo rolne, ale nie prowadzących działalności rolniczej. Przy średniej w wysokości 10,1%, w części podobszarów wskaźnik ten przekroczył 25% (gubiński, słupski, koszaliński). W sumie oznacza to istnienie nadwyżek zasobów pracy w stosunku do zasobów ziemi, użytków rolnych itd. Ze względu na wagę, do problemu tego powróci się w kolejnym rozdziale, w którym opisany zostanie potencjał rolniczy (podrozdział 4.7).

W sumie wiele przyczyn, w tym zwłaszcza słabość kapitału ludzkiego powoduje, że na obszarach problemowych w zbyt słabym stopniu rozwija się przedsiębiorczość. Brak jest też większych firm, zdolnych silniej ożywiać regiony. Ujawnia się niekorzystna, rozdrobniona struktura agrarna, niedostosowana do wymogów nowoczesnej produkcji roślinnej i zwierzęcej.

Syntetycznym wynikiem waloryzacji gmin wiejskich i miejsko-wiejskich jest delimitacja gmin o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), opracowana przez Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa (IUNG) w Puławach. Stanowi połączenie uwarunkowań przyrodniczych (opisanych w jednym z kolejnych podrozdziałów) i społeczno-strukturalnych. W jej rezultacie wyróżniono następujące typy ONW (ryc. 3.17):

- 1) obszary górskie – ponad połowa użytków rolnych jest położona powyżej wysokości 500 m n.p.m.;
- 2) obszary nizinne – kryteria demograficzne i wskaźnika waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (2 subtypy, strefy nizinnej I i II);
- 3) obszary ze specyficznymi utrudnieniami – gdy spełnione są przynajmniej 2 spośród 4 wymienionych warunków: średnia wielkość gospodarstwa wynosi poniżej 7,5 ha, występuje zagrożenie erozją wodną, udział gospodarstw, które zaprzestały działalności rolniczej jest na poziomie niższym niż 25% całkowitej liczby gospodarstw rolnych, udział trwałych użytków zielonych w strukturze użytków rolnych wynosi ponad 40%.

Ryc. 3.17. Gminy o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) (2015)

Źródło: na podstawie danych Instytutu Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa [<http://onw.iung.pulawy.pl/>].

Delimitacja została tak skonstruowana, że większość gmin w Polsce zalicza się do obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Warto zwrócić uwagę na różnicowania w tym zakresie, polegające na „pasowym” na ogół charakterze ONW (nawiązującym do struktury krajobrazowej Polski), jak też fakcie, że istnieją pewne dość charakterystyczne rozbieżności, polegające na niepełnej korelacji z podobszarami problemowymi. Wymienić można zwłaszcza podobszary kętrzyński, hrubieszowsko-tomaszowski i zamojski, a częściowo chełmski, przeworski, stargardzki i kluczborski.

3.5. Problemy osadniczo-urbanistyczne

3.5.1. Nieefektywność osadnicza

Współczesny charakter sieci osadniczej w Polsce wynika zarówno z uwarunkowań historycznych, jak też współczesnych. Te ostatnie nabrały szczególnego znaczenia po przełomie 1989 r. Na wadliwą strukturę osadniczą, kształtowaną w czasach zaborów, II wojny światowej i PRL, nałożyły się niekorzystne tendencje związane z kryzysem gospodarki i planowania przestrzennego. Zła lokalizacja zabudowy i związanych z nią funkcji użytkowych powoduje konieczność podwyższonych nakładów na obsługę i tym samym generuje wyższe koszty ekonomiczne i społeczne. Tak sformułowany problem

jest istotą stanu rozwoju społeczno-gospodarczego (niedorozwoju), wpływając w zasadniczy sposób na jakość życia człowieka (jakość środowiska, stan zaspokojenia potrzeb) oraz warunki prowadzenia działalności gospodarczej (produkcyjność, wydajność, efektywność, konkurencyjność).

System osadniczy jest podstawowym składnikiem zagospodarowania przestrzennego, dlatego występujące w nim wady i dysfunkcje wpływają istotnie na niedorozwój całego obszaru, podlegającego oddziaływaniom miast i miejscowości wiejskich. Jednocześnie obszary problemowe są bardzo zróżnicowane pod względem poziomu urbanizacji, rozmieszczenia sieci miast i wsi. Obserwuje się też tendencję do rozpraszania zabudowy. Podstawowe charakterystyki diagnostyczne w tym zakresie przedstawiono w tab. 3.15.

Tabela 3.15. Podstawowe charakterystyki związane z osadnictwem na obszarach problemowych (2017)

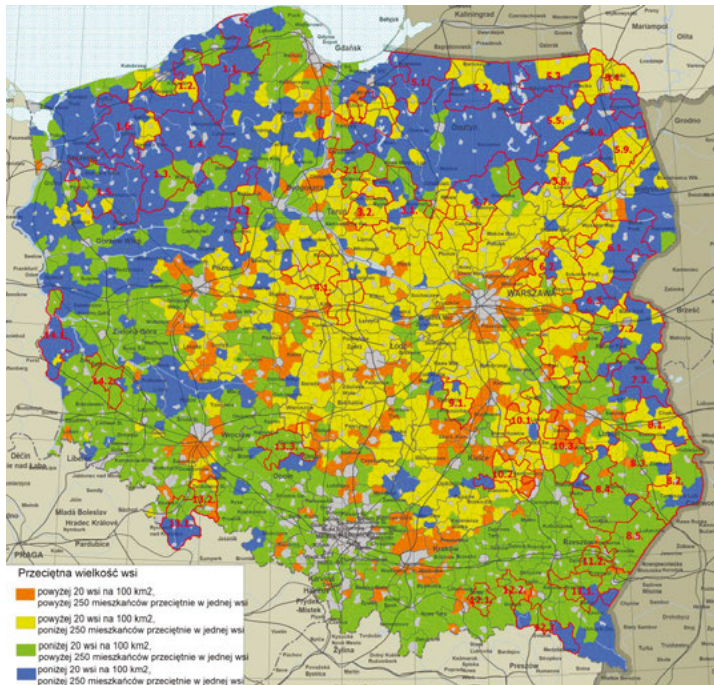
Nr	Podobszar	Liczba ludności (tys.)	Gęstość zaludnienia		Miasta		Wsie		
			ogółem, os./km ²	na gruntach zurbanizowanych, os./ha	liczba	urbanizacja statystyczna (%)	liczba	średnia liczba mieszkańców	gęstość na 100 km ²
1.1.	słupski	83,3	29	11	2	17,1	218	316	7,7
1.2.	koszaliński	94,4	44	13	6	55,8	144	288	6,8
1.3.	wątecko-piński	85,7	41	13	6	62,2	110	293	5,3
1.4.	szczecinecki	129,6	38	12	8	58,0	179	303	5,3
1.5.	stargardzki	170,5	54	15	9	60,4	266	253	8,4
1.6.	świdwińsko-kołobrzeski	95,7	38	11	6	45,8	212	244	8,4
2.1.	grudziądzki	61,4	47	15	3	15,1	152	343	11,7
2.2.	kwidzyński	145,4	64	15	5	42,7	314	264	13,8
3.1.	sierpecko-mławski	138,7	45	15	5	19,0	517	216	16,9
3.2.	rypiński	64,6	65	22	1	25,6	183	262	18,5
4.1.	włocławsko-kłódzki	114,1	57	18	7	19,1	474	194	23,6
4.2.	wągrowiecki	52,7	51	15	3	24,9	143	277	13,9
5.1.	braniewski	71,4	35	11	5	49,9	226	157	11,3
5.2.	kętrzyński	132,0	47	13	8	54,0	359	168	12,9
5.3.	gołdapski	49,0	28	10	1	28,1	199	177	11,2
5.4.	suwalski	29,1	25	10	1	18,9	206	114	17,5
5.5.	etcki	129,3	52	14	3	55,0	335	174	13,4
5.6.	grajewsko-augustowski	109,3	42	14	6	56,5	330	143	12,9

Nr	Podobszar	Liczba ludności (tys.)	Gęstość zaludnienia		Miasta		Wsie		
			ogółem, os./km ²	na gruntach zurbanizowanych, os./ha	liczba	urbanizacja statystyczna (%)	liczba	średnia liczba mieszkańców	gęstość na 100 km ²
5.7.	przasnysko-ostrołęcki	110,5	40	15	3	21,6	409	211	14,7
5.8.	łomżyński	72,4	32	11	3	19,8	359	160	16,0
5.9.	północno-białostocki	40,4	28	10	2	19,5	215	150	15,3
6.1.	bielsko-sięmiatycki	114,4	33	9	4	40,6	518	130	15,2
6.2.	sokołowski	81,8	43	14	2	25,9	389	155	20,8
6.3.	łosicki	38,6	40	13	2	23,2	166	177	17,2
7.1.	łukowski	201,0	64	21	3	24,3	448	338	14,4
7.2.	białski	165,6	61	16	3	48,4	293	291	10,9
7.3.	włodawski	50,4	29	10	1	26,7	151	243	8,7
8.1.	chełmski	142,8	74	18	4	50,2	302	234	15,8
8.2.	hrubieszowsko-tomaszowski	142,7	55	16	5	31,2	358	272	14,0
8.3.	zamojski	237,5	81	22	5	40,1	444	319	15,2
8.4.	biłgorajski	159,1	54	21	5	22,3	285	432	9,7
8.5.	lubaczowski	103,4	48	15	5	23,8	154	510	7,2
9.1.	przysuski	48,4	52	18	1	12,3	171	247	18,6
10.1.	radomski	61,6	47	21	1	9,2	289	192	22,3
10.2.	opatowski	77,1	65	23	2	11,8	267	253	22,6
10.3.	kraśnicki	149,5	73	27	5	29,3	322	326	15,8
11.1.	dynowski	74,4	58	21	1	8,3	120	567	9,4
11.2.	przeworski	85,2	138	25	3	26,3	77	814	12,5
12.1.	nowosądecki	74,7	156	43	3	15,5	59	1075	12,2
12.2.	jasielski	111,4	185	32	2	33,2	81	917	13,5
12.3.	krośniński	38,1	33	16	1	5,5	84	427	7,3
13.1.	kłodzki	105,5	92	20	7	54,3	143	336	12,6
13.2.	nyski	55,5	75	14	3	38,8	121	279	16,4
13.3.	kluczborski	83,5	67	16	4	43,1	125	379	10,1
14.1.	gubiński	61,9	47	12	3	54,7	137	203	10,4
14.2.	szprotawski	40,1	48	12	2	38,9	57	426	6,8
	Razem	4 484,1	51	15	170	35,6	11 111	259	12,8

Źródło: na podstawie danych GUS (Bank Danych Lokalnych) i GUGiK (Baza Danych Obiektów Topograficznych).

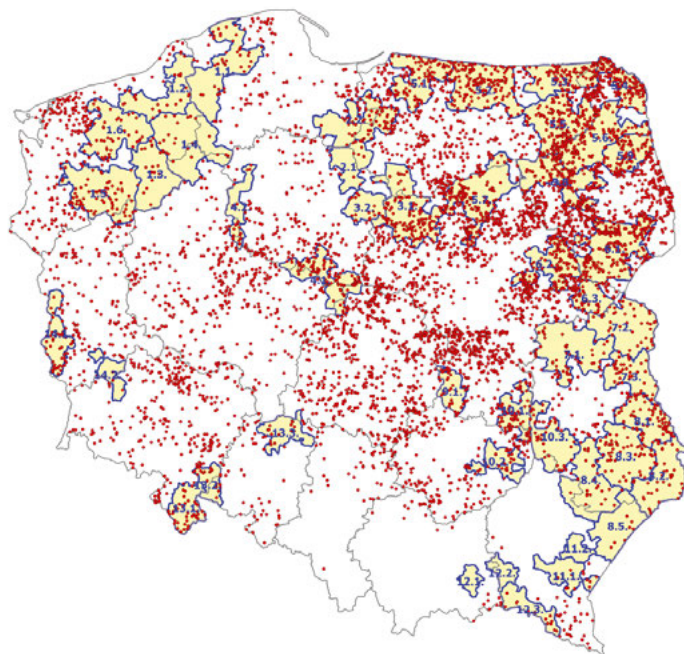
Obszary problemowe charakteryzują się niską gęstością zaludnienia (zazwyczaj poniżej 40 osób/km²), słabym umiastowieniem i zurbanizowaniem. W 2018 r. zlokalizowanych było w ich granicach wprawdzie 170 miast, ale w większości nie przekraczały one 5 tys. mieszkańców. Wyższa urbanizacja (powyżej 50% – jak na warunki peryferyjne) dotyczyła na ogół tych podobszarów, do których włączono miasta (Ełk, Zamość, Chełm, Stargard i in.). W pozostałych jednostkach zdarzało się, że poziom urbanizacji nie przekraczał 20% (słupski, grudziądzki, suwalski), a nawet 10% (krośnieński, dynowski, radomski). Podobnie struktura gęstości zaludnienia na gruntach zurbanizowanych wykazuje, że zainwestowanie osadniczo-demograficzne nie jest duże i na ogół nie przekracza poziomu 15-20 osób/ha.

Na obszarach problemowych występują silne zróżnicowania w zakresie osadnictwa wiejskiego (ryc. 3.18). W północnej części kraju, a także przy wschodniej granicy z Ukrainą i Białorusią wsie są rozproszone i małe, nie przekraczając często 100 mieszkańców (ryc. 3.19). Im bardziej na południe, tym gęstość przestrzenna wsi wzrasta, ale nadal są one małe pod względem liczby ludności. Natomiast osadnictwo wiejskie południowej Polski cechuje się znacznie większymi wsiami. Są one również położone bliżej siebie, często tworząc dość zwarte obszary zabudowy na większych powierzchniach, zwłaszcza w dolinach rzek.

Ryc. 3.18. Struktura osadnictwa wiejskiego (2016)

Źródło: na podstawie danych GUS i GUGiK (CODGiK).

Ryc. 3.19. Lokalizacja wsi o liczbie zameldowanych mieszkańców poniżej 100 (2016)

Źródło: na podstawie danych GUS.

3.5.2. Rozpraszanie się zabudowy wskutek wadliwego prawa planistycznego

W tab. 3.16 zestawiono najważniejsze dane, dotyczące sytuacji planistycznej, warunkującej możliwości inwestowania na podobszarach problemowych. W studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin wskazano, że na powierzchni blisko 1,5 mln ha dopuszczalne są różne formy zabudowy (wielorodzinnej, jednorodzinnej, zagrodowej). Oznacza to silne przeszacowanie potrzeb inwestycyjnych, jak też potencjalną (ale niemal pewną) tendencję do kreowania nadpodaży gruntów budowlanych⁵.

Jednocześnie na obszarach problemowych od 2003 r. zmieniono przeznaczenie z rolniczego na nierolnicze (tzn. „odrolniono”) tereny o powierzchni 76,5 tys. ha, co niekiedy stanowiło powyżej 20% powierzchni planów miejscowych (podobszar szczeciński, łosicki, kraśnicki, kłodzki i nyski). Wiedząc, że ok. 80% tych terenów trafia pod zabudowę mieszkaniową [Śleszyński *et al.* 2018], łączną chłonność demograficzną można oszacować na ok. 1,5 mln osób. Jest to ponad 1/3 aktualnie zamieszkałej populacji na obszarach problemowych, co oznacza, że wykreowano tam

⁵ Dlatego też zagadnieniem tym zajęto się również w kolejnym rozdziale nt. potencjałów rozwojowych w odniesieniu do planów miejscowych.

Tabela 3.16. Charakterystyki związane z planowaniem przestrzennym na obszarach problemowych (stan na koniec 2017 r.)

Nr	Podobszar	Tereny pod zabudowę mieszkaniową w studiach uikzp		Odrolnienia w planach miejscowych			Wydane decyzje o warunkach zabudowy	
		ha	krotność chłonności w stosunku do zameldowanej liczby mieszkańców	ha	% powierzchni	na 1 mieszk. (m ²)	liczba	na 100 mieszk.
1.1.	słupski	17 815	6,4	832	2,9	100	4 835	5,8
1.2.	koszaliński	47 260	15,1	1 127	5,3	120	3 471	3,7
1.3.	wałeczek-piński	60 673	21,3	308	1,5	36	5 158	6,0
1.4.	szczecinecki	54 218	12,6	9 200	27,1	712	5 816	4,5
1.5.	stargardzki	40 110	7,1	2 403	7,6	141	9 394	5,5
1.6.	świdwińsko-kołobrzegi	19 391	6,1	2 577	10,2	270	3 955	4,1
2.1.	grudziądzki	13 861	6,8	253	1,9	41	4 285	7,0
2.2.	kwidziński	30 737	6,4	1 758	7,7	121	7 080	4,9
3.1.	sierpecko-mławski	59 609	13,0	2 589	8,4	188	10 224	7,4
3.2.	rypiński	24 380	11,4	580	5,9	90	5 987	9,3
4.1.	włocławsko-łódzki	25 811	6,8	2 380	11,9	210	7 278	6,4
4.2.	wągrowiecki	40 015	22,8	751	7,3	143	3 481	6,6
5.1.	braniewski	34 137	14,4	899	4,5	127	2 888	4,1
5.2.	kętrzyński	75 888	17,4	413	1,5	32	5 930	4,5
5.3.	gołdapski	22 120	13,6	588	3,3	120	4 142	8,5
5.4.	suwalski	27 546	28,5	496	4,2	171	1 739	6,0
5.5.	ełcki	63 987	14,8	1 401	5,6	108	6 140	4,7
5.6.	grajewsko-augustowski	14 717	4,1	2 951	11,5	271	4 986	4,6
5.7.	przasnysko-ostrołęcki	79 656	21,7	2 792	10,1	254	5 757	5,2
5.8.	łomżyński	27 688	11,6	257	1,1	36	5 274	7,3
5.9.	północno-białostocki	18 220	13,6	378	2,7	94	1 963	4,9
6.1.	bielsko-siemiatycki	49 659	13,2	2 395	7,0	211	7 108	6,3
6.2.	sokołowski	31 163	11,5	979	5,2	120	5 662	7,0

Nr	Podobszar	Tereny pod zabudowę mieszkaniową w studiach uikzp		Odrolnienia w planach miejscowych			Wydane decyzje o warunkach zabudowy	
		ha	krotność chłonności w stosunku do zameldowanej liczby mieszkańców	ha	% powierzchni	na 1 mieszk. (m ²)	liczba	na 100 mieszk.
6.3.	łosicki	6 596	5,2	3 026	31,4	790	1 047	2,7
7.1.	łukowski	45 523	6,8	2 213	7,1	111	4 374	2,2
7.2.	białski	58 749	10,7	2 985	11,1	181	6 681	4,0
7.3.	włodawski	34 382	20,6	299	1,7	60	3 716	7,4
8.1.	chełmski	28 853	6,1	1 205	6,3	85	2 156	1,5
8.2.	hrubieszowski-tomaszowski	24 790	5,3	599	2,3	42	3 500	2,5
8.3.	zamojski	57 921	7,4	4 033	13,8	171	8 272	3,5
8.4.	biłgorajski	26 790	5,1	2 385	8,1	150	6 437	4,1
8.5.	lubaczowski	35 585	10,4	3 113	14,5	302	5 773	5,6
9.1.	przysuski	22 168	13,8	79	0,9	16	2 459	5,1
10.1.	radomski	31 410	15,4	7	0,1	1	2 955	4,8
10.2.	opatowski	15 300	6,0	515	4,4	67	3 374	4,4
10.3.	kraśnicki	29 017	5,9	6 974	34,2	469	3 502	2,4
11.1.	dynowski	33 130	13,4	587	4,6	79	3 761	5,1
11.2.	przeworski	12 759	4,5	223	3,6	26	4 529	5,3
12.1.	nowosądecki	10 900	4,4	349	7,2	46	1 008	1,3
12.2.	jasielski	15 287	4,1	657	11,0	59	5 936	5,3
12.3.	krośniński	3 653	2,9	152	1,3	40	723	1,9
13.1.	kłodzki	16 923	4,8	4 024	35,4	384	4 004	3,8
13.2.	nyski	9 426	5,1	2 313	31,4	420	1 927	3,5
13.3.	kluczborski	22 989	8,3	2 256	18,2	271	1 903	2,3
14.1.	gubiński	17 658	8,6	151	1,1	25	3 569	5,8
14.2.	szprotawski	15 618	11,8	32	0,4	8	2 096	5,3
	Razem	1 454 088	9,8	76 484	8,8	171	206 255	4,6

Źródło: na podstawie danych GUS (Bank Danych Lokalnych)
i GUGiK (Baza Danych Obiektów Topograficznych).

bardzo silną nadwyżkę terenów budowlanych. Istnieje zatem ryzyko perturbacji na rynkach nieruchomości, związane z faktem niedopasowania podaży i popytu.

Oprócz odrolnień, na obszarach problemowych w latach 2003-2015 wydano 206,2 tys. decyzji o warunkach zabudowy (w tym w samym podobszarze sierpecko-mławskim – 10,2 tys.), które w ponad 60% dotyczą obiektów o funkcjach przy-

najmniej częściowo mieszkaniowych. Tak duża presja inwestycyjna oznacza nie tylko pewną atrakcyjność obszarów pod względem zamieszkania i częściowo prowadzenia działalności gospodarczej, ale także tendencję do rozpraszania zabudowy i tym samym zwiększania kosztów jej obsługi. Główne problemy w tym zakresie są następujące [Kowalewski *et al.* 2018]:

- niezadowalający stan obsługi infrastruktury publicznej,
- brak uzbrojenia terenów,
- chaos morfologiczno-funkcjonalny (chaotyczna zabudowa i dysfunkcje urbanistyczno-przestrzenne),
- nadmierna lokalizacja zabudowy na terenach rolniczych,
- nadpodaż gruntów inwestycyjnych o niskim potencjale lokalizacyjnym,
- niska efektywność ekonomiczna osadnictwa.

3.5.3. Niedoinwestowanie infrastrukturalne

Niedoinwestowanie infrastrukturalne obszarów problemowych jest pochodną dwóch uwarunkowań. Po pierwsze, jest to słabość ekonomiczna budżetów jednostek samorządowych, omówiona szczegółowo w poprzednim podrozdziale. Po drugie, brak satysfakcjonującego rozwoju dróg, urządzeń wodno-ściekowych, itp. wynika ze znacznie większych kosztów jednostkowych, potrzebnych na utrzymanie infrastruktury osadniczej, zwłaszcza sieciowej oraz niezbędnego standardu usług w warunkach silnego rozproszenia zabudowy. Przy tym niezadowalający stan tych usług wpływa ujemnie na atrakcyjność osiedleńczą danego obszaru, tworząc typowe negatywne sprzężenie zwrotne.

W tab. 3.17 oraz na ryc. 3.20 przedstawiono charakterystyki związane z wyposażeniem infrastrukturalnym podobszarów według kilku podstawowych wskaźników, związanych z rozwinięciem sieci względem populacji oraz stanu obsłużenia tej populacji. Okazuje się, że długość dróg i mediów jest dość zróżnicowana, ale generalnie w przypadku dróg przekracza poziom 20 m na osobę, a w przypadku wodociągów – powyżej 15 m na osobę. Na obszarach bardziej zurbanizowanych, takich jak np. strefy podmiejskie, wskaźnik ten jest dwukrotnie korzystniejszy.

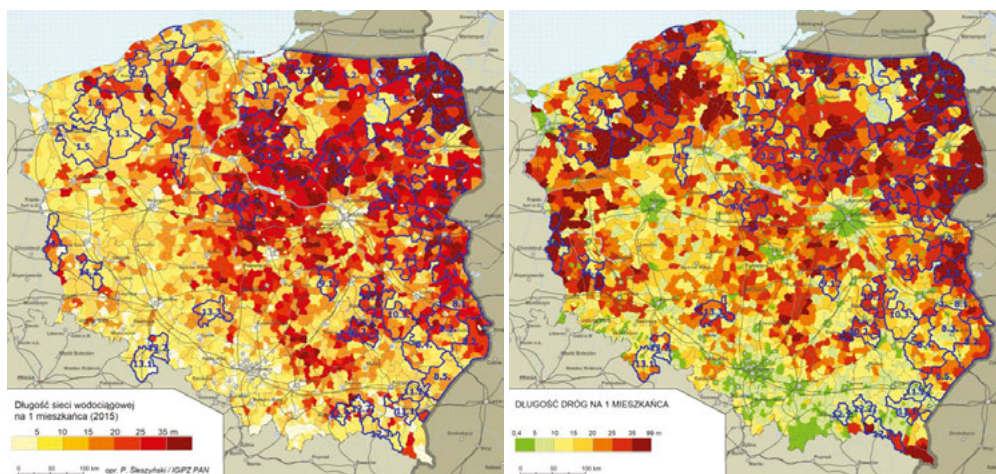
Relatywnie nieźle prezentuje się zwodociągowanie, bowiem średnio prawie 80% ludności w 2016 r. miało dostęp do wody pitnej z tej sieci. Znacznie gorzej wygląda sytuacja w przypadku kanalizacji, gdzie wskaźnik ten jest średnio dwukrotnie niższy, a na niektórych podobszarach dysproporcja jest nawet trzy- lub czterokrotna (podobszar sierpecko-mławski, włocławsko-kłodawski, suwalski, przasnysko-ostrołęcki, łomżyński, radomski i in.). Podobszary te są w największym stopniu zagrożone zanieczyszczeniem środowiska, w tym wód gruntowych, nawet jeśli są to rejony stosunkowo słabo zaludnione. Najlepsza sytuacja występuje w podobszarach w zachodniej i północnej części kraju, gdzie różnica pomiędzy obsługą ludności kanalizacją i wodociągami wynosi niekiedy „zaledwie” kilkanaście procent (podobszar słupski, koszaliński), a z reguły nie przekracza 20-30%. Pamiętać jednak trzeba, że infrastruktura wodno-kanalizacyjna w tym regionie jest dość często przestarzała i zdekapitalizowana, co jest powodem częstych awarii.

Tabela 3.17. Charakterystyki związane z infrastrukturą sieciową na obszarach problemowych (2016)

Nr	Podobszar	Długość sieci na mieszkańca (m)			Stopień obsługi ludności		Koszt budowy i utrzymania uzbrojenia dla istniejących budynków zlokalizowanych w odległości >280 m od najbliższej zabudowy [według Gibasa i Heffnera 2018]		
		drogi	wodo- ciągi	kana- lizacja	wodo- ciągi	kana- lizacja	mln zł	na 1 miesz- kańca	% docho- dów włas- nych gmin
1.1.	śląpski	36,5	11,4	8,0	87,3	64,9	298,6	3 592	11,9
1.2.	koszaliński	18,3	10,9	7,6	89,8	72,1	251,1	2 675	9,1
1.3.	wałeco- -pilski	20,2	6,8	4,4	92,4	55,0	202,3	2 372	9,3
1.4.	szczecinecki	24,2	10,5	7,5	89,5	68,6	495,1	3 833	14,1
1.5.	stargardzki	16,6	7,1	5,2	88,1	65,8	231,4	1 362	5,1
1.6.	świdwińsko- -kołobrzeski	17,6	10,8	6,2	83,6	55,2	313,9	3 293	11,5
2.1.	grudziądzki	23,5	28,5	5,9	93,1	38,2	338,0	5 514	19,8
2.2.	kwidzyński	16,0	12,6	4,8	92,4	58,0	437,5	3 020	11,2
3.1.	sierpecko- -mławski	26,1	22,5	4,8	91,9	29,7	673,5	4 891	17,9
3.2.	rypiński	20,6	25,8	3,7	95,7	38,9	268,4	4 166	15,6
4.1.	włocławsko- -kłodawski	25,5	26,8	3,2	92,0	22,8	429,2	3 782	14,3
4.2.	wągrowiecki	20,8	17,1	5,2	92,2	45,9	163,3	3 101	11,0
5.1.	braniewski	21,4	15,3	3,5	90,4	49,7	449,8	6 337	22,5
5.2.	kętrzyński	15,2	14,7	6,2	92,7	63,8	708,4	5 405	19,8
5.3.	gołdapski	33,1	26,3	7,3	87,0	42,8	560,8	11 471	41,2
5.4.	suwalski	43,4	27,9	1,9	75,0	20,9	427,7	14 765	53,1
5.5.	ełcki	11,8	11,3	4,2	83,3	40,2	585,1	4 521	17,0
5.6.	grajewsko- -augustowski	20,9	15,5	3,5	84,1	50,9	454,5	4 177	15,8
5.7.	przasnysko- -ostrołęcki	27,4	24,0	3,3	87,7	32,8	629,6	5 730	20,5
5.8.	łomżyński	29,9	18,1	2,3	76,7	25,6	360,1	5 012	18,3
5.9.	północno- -białostocki	32,4	29,8	3,2	74,9	22,4	475,9	11 860	43,1
6.1.	bielsko- -siemiatycki	25,8	17,5	3,8	82,8	34,4	484,5	4 277	15,5

Nr	Podobszar	Długość sieci na mieszkańca (m)			Stopień obsługi ludności		Koszt budowy i utrzymania uzbrojenia dla istniejących budynków zlokalizowanych w odległości >280 m od najbliższej zabudowy [według Gibasa i Heffnera 2018]		
		drogi	wodo- ciągi	kana- lizacja	wodo- ciągi	kana- lizacja	mln zł	na 1 miesz- kańca	% docho- dów włas- nych gmin
6.2.	sokołowski	25,5	20,0	2,6	81,1	23,2	272,0	3 347	12,6
6.3.	łosicki	21,3	20,5	4,1	85,1	28,9	113,4	2 961	11,4
7.1.	łukowski	18,1	14,2	3,2	85,9	31,9	282,7	1 414	5,6
7.2.	białski	14,0	12,5	4,0	78,6	49,7	430,8	2 606	9,1
7.3.	włodawski	29,8	16,9	5,9	85,5	43,5	161,9	3 236	11,2
8.1.	chełmski	12,1	10,9	2,8	68,8	25,8	248,5	1 751	5,9
8.2.	hrubieszowsko- tomaszowski	16,7	11,9	2,9	68,8	26,9	204,3	1 446	5,7
8.3.	zamojski	10,8	8,9	2,4	68,6	26,5	181,0	766	2,7
8.4.	biłgorajski	15,2	11,1	6,6	90,1	48,4	126,1	796	2,9
8.5.	lubaczowski	16,9	11,0	9,5	92,2	60,2	82,1	797	3,0
9.1.	przysuski	21,2	15,8	5,2	91,0	29,1	55,5	1 154	4,5
10.1.	radomski	25,5	20,1	3,0	71,3	18,1	94,5	1 547	5,8
10.2.	opatowski	21,9	21,8	4,1	81,0	20,7	113,9	1 485	5,5
10.3.	kraśnicki	12,8	11,9	2,5	82,5	25,5	130,1	875	3,5
11.1.	dynowski	12,0	2,3	5,8	16,8	29,0	82,2	1 107	4,4
11.2.	przeworski	6,8	10,2	11,5	86,5	75,9	35,5	418	1,8
12.1.	nowosądecki	6,5	4,9	4,1	28,1	24,0	21,9	291	1,1
12.2.	jasielski	7,1	3,4	7,2	35,6	53,1	41,3	371	1,5
12.3.	krośnieński	15,6	5,0	6,5	33,0	39,3	70,3	1 854	7,1
13.1.	kłodzki	13,2	5,0	3,0	66,4	41,5	120,1	1 145	4,7
13.2.	nyski	14,3	9,0	2,4	88,4	29,4	28,7	522	2,2
13.3.	kluczborski	17,7	9,9	3,5	85,1	43,5	62,3	749	2,8
14.1.	gubiński	21,6	9,4	3,7	93,3	47,0	44,4	722	2,6
14.2.	szprotawski	19,5	10,3	5,6	90,6	48,0	24,0	604	1,8
	Razem	18,5	13,5	4,6	79,9	41,0	12 266,4	2 749	10,2

Źródło: na podstawie danych GUS (BDL) oraz Gibasa i Heffnera [2018].

Ryc. 3.20. Efektywność (sprawność) sieci transportowej i wodociągowej (2017)

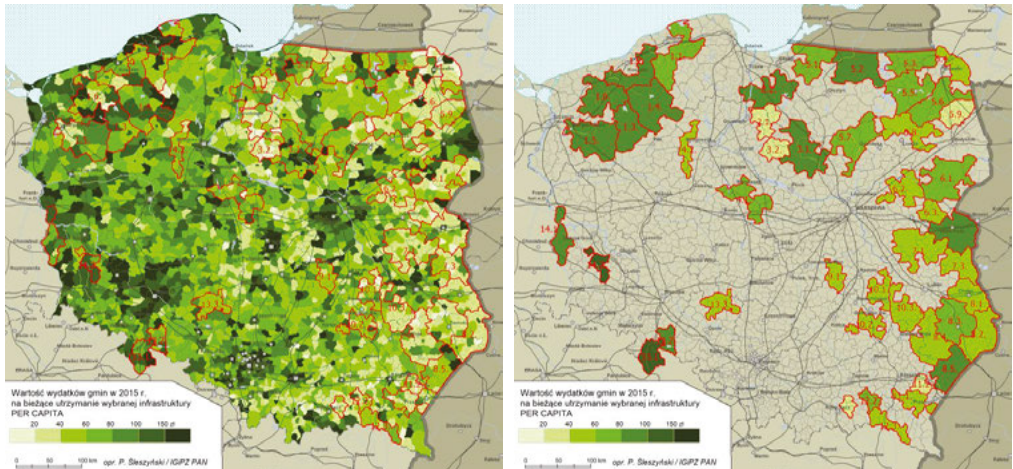
Źródło: na podstawie danych GUS.

Występująca dekapitalizacja infrastruktury ma poważny wpływ nie tylko na potrzeby inwestycyjne, ale również konkretne straty gospodarcze. Na przykład w badaniach Myny [2003] wykazano, że wskutek złego stanu przesyłowych sieci wodociągowych, traconych jest nawet do 22% zasobów wody pitnej. Przecieki i ubytki z nieszczelnych sieci ujawniały się zwłaszcza w gminach zachodniej Polski, w których infrastruktura wodno-ściekowa pochodziła niekiedy nawet sprzed II wojny światowej i ulegała częstym uszkodzeniom. Problem ten zbiega się z trudnościami w opracowaniu i realizacji efektywnego monitoringu kosztów funkcjonowania systemów wodno-kanalizacyjnych [Sawicka 2010].

Wykazany niedorozwój infrastruktury osadniczej na obszarach problemowych stawia pytania o opłacalność tych inwestycji, zwłaszcza wobec postępujących procesów depopulacji. Już obecnie (podobnie jak przez cały często okres powojenny i po 1989 r.) na obszarach problemowych występują silne niedobory, powodowane niemożnością zapewnienia odpowiednich standardów obsługi. Przy tym skalę działań inwestycyjnych w infrastrukturze można analizować na podstawie wydatków budżetów gmin, które są głównym, a na niektórych obszarach jedynym „inwestorem” w zakresie infrastruktury publicznej.

Według dostępnych informacji z Banku Danych Lokalnych GUS, łączna kwota wydatków inwestycyjnych w 2015 r. w Polsce wyniosła 26,4 mld zł, co stanowiło 17,0% wszystkich wydatków budżetowych gmin. Największą część tych wydatków inwestycyjnych zrealizowano w dwóch działach: „Transport i łączność” (w praktyce chodzi niemal wyłącznie o transport drogowy) oraz „Gospodarka komunalna i ochrona środowiska”. Te dwie części budżetu odpowiadały za 58,3% wszystkich wydatków inwestycyjnych (w skali całego kraju). Występowała jednak silna koncentracja wartości majątkowych wydatków inwestycyjnych w największych miastach (np. Warszawa – 1,3 mld zł, Łódź – 1,1 mld zł). Na drugim „końcu” znajdowały się obszary peryferyjne, gdzie w skali poszczególnych gmin kwoty te były tysiąckrotnie niższe

(Dubicze Cerkiewne – 2,6 mln zł, Lipsk – 0,8 mln zł, Tychowo – 1,2 mln zł), pomimo proporcjonalnie znacznie większego potencjału ludnościowego. Pogłębia się zatem dysproporcja pomiędzy wyposażeniem infrastrukturalnym gmin bogatych, położonych na obszarach metropolitalnych a gminami peryferyjnymi. Stąd też bardzo wysokie w przeliczeniu *per capita*, ale często niewystarczające są koszty utrzymania istniejącej infrastruktury (ryc. 3.21).

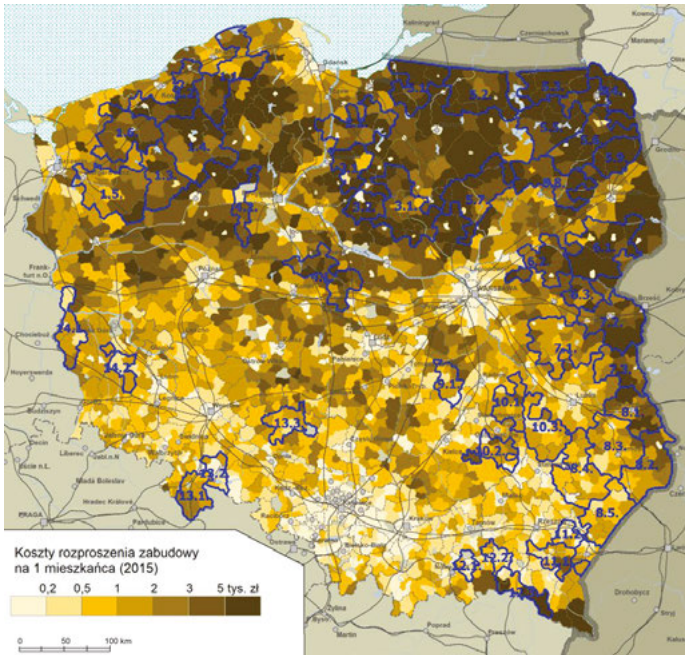

Ryc. 3.21. Wydatki na bieżące utrzymanie istniejącej infrastruktury (2015)

Źródło: na podstawie danych GUS.

Śród różnych szacunków, starających się kwantyfikować skutki chaosu przestrzennego i rozproszenia zabudowy, szczególnie wartościowy charakter mają analizy Gibasa i Heffnera [2018], przygotowane ostatnio w związku z raportem Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN nt. chaosu przestrzennego [Kowalewski *et al.* 2018]. Autorzy przeprowadzili bardzo szczegółowe analizy rozmieszczenia zabudowy według bazy punktów adresowych, wskazując na adresy zlokalizowane w dużej odległości (powyżej 280 m) od zwartej zabudowy i innych budynków, a następnie przeprowadzili kalkulację kosztów budowy i utrzymania dróg oraz wykonania przyłączy elektrycznych. Cytowane opracowanie jest w chwili obecnej najbardziej wyczerpującym i udokumentowanym, odnoszącym się do zagadnień kosztów chaosu przestrzennego i problemu rozpraszania zabudowy. Każdy dodatkowy 1 m powyżej 280 m od najbliższego sąsiedniego budynku został oszacowany na 1528 zł, a w całym kraju dało to 65 mld zł. Z analiz widać, że szczególnie nieefektywne są słabo zaludnione obszary Pojezierzy, Podlasie i Bieszczady (ryc. 3.22).

Oszacowanie kosztów nadmiernego rozproszenia dla poszczególnych podobszarów problemowych (na podstawie analiz Gibasa i Heffnera) zaprezentowano w tab. 3.17. Łączne koszty dla 46 jednostek, zawierających ponad 500 gmin oszacowano na 12,2 mld zł. W tab. 3.17 odniesiono je dalej do liczby mieszkańców oraz dochodów budżetowych. W przypadku niektórych podobszarów wyliczone kwoty mogą wydawać się szokujące, bowiem w przeliczeniu na mieszkańca sięgają one nawet kilkunastu

Ryc. 3.22. Koszty uzbrojenia nadmiernie rozproszonej zabudowy na 1 mieszk. (2015)

Źródło: na podstawie danych Gibasa i Heffnera [2018].

tys. zł (suwalski, gołdapski, północno-białostocki), a w relacji do budżetów gmin – nawet ich połowy (suwalski). Ponieważ gminy nie mogą sobie pozwolić na tak olbrzymie wydatki w stosunku do realnych możliwości finansowych, następuje to kosztem jakości budowanej infrastruktury, prowizorycznych rozwiązań oraz braku remontów, czy wreszcie – braku infrastruktury (np. utwardzenia drogi, doprowadzenia wodociągu czy kanalizacji).

3.6. Przyrodnicze utrudnienia i zagrożenia działalności człowieka

3.6.1. Wprowadzenie

Zasoby naturalne środowiska są klasycznym zasobem, warunkującym bezpośrednio i pośrednio gospodarkę regionu, jak też szeroko rozumianą jakość życia. W oczywisty sposób ten sam zasób przyrodniczy ma różną wartość dla różnych działalności i aktywności człowieka. W wielu przypadkach, to co dla rozwoju danej funkcji społeczno-gospodarczej jest przydatne, dla innej może stanowić barierę albo destymulantę.

Środowisko przyrodnicze wpływa na wszystkie sfery życia społeczno-gospodarczego, a w kilku przypadkach ma decydujące znaczenie. W oczywisty sposób dotyczy to zwłaszcza takich działań, jak górnictwo, gospodarka leśna i rolnictwo, a w nieco mniejszym, ale również bardzo ważnym stopniu – turystyka i transport. Silne zróżnicowanie krajobrazowe terytorium Polski powoduje, że polityka rozwoju powinna być prowadzona odmiennie dla różnych typów krajobrazu.

Współczesne rozpoznanie zjawisk i procesów przyrodniczych w Polsce, zarówno biotycznych i abiotycznych, jest zadowalające, a przy tym w przyrodzie istnieje pewna inercja, powodująca aktualność rozpoznania znaczenia poszczególnych jej elementów, takich jak zwłaszcza budowa geologiczna, klimat, zasoby wodne czy rzeźba terenu. Nie są to jednak elementy całkowicie niezmiennie, gdyż podlegają modyfikacji przez działalność człowieka.

W skali całego kraju istnieją dwa główne źródła informacyjne, dotyczące zasobów i walorów środowiska przyrodniczego (*Atlas Zasobów, Walorów i Zagrożeń Środowiska Przyrodniczego, Atlas Rzeczypospolitej Polskiej 1993-1997*). Niestety, ich wartość jest ograniczona z dwóch powodów. Po pierwsze, źródła te zdezaktualizowały się, gdyż niektóre elementy środowiska ulegały zmianom, w tym zwłaszcza zasoby wodne i częściowo agroklimat. Po drugie, w ciągu ponad 30 lat, jakie upłynęły od wydania wymienionych atlasów, nastąpił duży postęp w rozpoznaniu środowiska przyrodniczego, związany m.in. z rozwojem technik teledetekcyjnych, satelitarnych, badań geologicznych, itd. Z punktu widzenia działalności człowieka szczególnie istotne jest lepsze rozpoznanie pogodowych zjawisk ekstremalnych, a także uwarunkowań powodziowych i osuwisk. Postęp uzyskano także w zakresie rozpoznania zanieczyszczeń gleb oraz generalnie stanu i ochrony środowiska [Kistowski 2013]. Ulepszeniu uległa też metodologia oceny warunków środowiskowych dla działalności człowieka, związana zwłaszcza z gromadzeniem danych środowiskowych (monitoring środowiska) oraz wykorzystaniem wydajnych, komputerowych narzędzi analizy przestrzennej.

Ponieważ zagadnienia oceny walorów i zasobów środowiska, barier, zagrożeń itp. są bardzo szerokie, w tym miejscu skoncentrowano się jedynie na wybranych zagadnieniach, charakterystycznych dla wyróżnionych podobszarów problemowych:

- różnego rodzaju utrudnieniach i zagrożeniach geologicznych, hydrologicznych, pedologicznych i klimatycznych;
- utrudnieniach dla rozwoju rolnictwa i gospodarki rolnej,
- zagrożeniach powodziowych.

Nie zajmowano się natomiast zanieczyszczeniami, ponieważ podobszary problemowe są położone głównie na peryferiach kraju, gdzie stan tego środowiska jest relatywnie dobry.

3.6.2. Utrudnienia i zagrożenia różnych komponentów środowiska naturalnego

Dla potrzeb obszarów problemowych wykorzystano w tym miejscu zaktualizowaną planszę nr 21 z Załącznika diagnostycznego do *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030* („Zagrożenia i utrudnienia naturalne”) (ryc. 3.23). Mapy stanowią kompilację opracowań różnych autorów, opublikowanych w:

Atlasie Rzeczypospolitej Polskiej (1993-1995):

- 1) B. Guterch, H. Lewandowska-Marciniak, 1995, *Aktywność sejsmiczna*, plansza 22.1, mapa 6.
- 2) Cz. Józefaciuk, 1995, *Splukiwanie potencjalne gleby*, plansza 23.3, mapa 3.
- 3) T. Ziętara, 1995, *Rozmieszczenie osuwisk*, plansza 23.3, mapa 4.
- 4) T. Ziętara, 1995, *Rozmieszczenie osuwisk w Karpatach*, plansza 23.3, mapa 5.
- 5) I. Dynowska, 1994, *Reżim odpływu rzecznoego*, plansza 32.3, mapa 1.
- 6) T. Niedźwiedź, Z. Ustrnul, 1994, *Liczba dni mroźnych w roku o prawdopodobieństwie wystąpienia 50% (dni z temperaturą maksymalną niższą od 0°C)*, plansza 31.3, mapa 5.
- 7) T. Niedźwiedź, Z. Ustrnul, 1994, *Liczba dni gorących w roku o prawdopodobieństwie wystąpienia 50% (dni z temperaturą maksymalną powyżej 25°C)*, plansza 31.3, mapa 10.
- 8) T. Niedźwiedź, D. Limanówka, Z. Ustrnul, 1994, *Data ostatnich przymrozków wiosennych o prawdopodobieństwie wystąpienia 50%*, plansza 31.4, mapa 4.
- 9) T. Niedźwiedź, E. Cebulak, 1994, *Liczba dni z opadem powyżej 10 mm o prawdopodobieństwie wystąpienia 90%*, plansza 31.4, mapa 13.
- 10) T. Niedźwiedź, D. Czekierda, D. Limanówka, 1994, *Liczba dni z pokrywą śnieżną o prawdopodobieństwie wystąpienia 50%*, plansza 31.4, mapa 9.
- 11) B. Fal, J. Punzet, 1994, *Maksymalny odpływ jednostkowy*, plansza 32.3, mapa 3.
- 12) B. Paczyński, 1994, *Wody podziemne zwykle (słodkie)*, plansza 32.5, mapa 1.

i innych źródłach

- 1) D. Górski, 1994, *Bonitacja klimatyczna dla rolnictwa*, [w:] *Atlas zasobów, walerów i zagrożeń środowiska geograficznego Polski*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa, tablica 10.
- 2) P. Kowalczak, 2001, *Hierarchia potrzeb obszarowych małej retencji w dorzeczu Warty*, Warszawa, zamieszczone w pracy: Kudlicki Ł., 2004, *Zagrożenie pustynnieniem w Polsce*, Bezpieczeństwo Narodowe, 1, s. 201-211.
- 3) *Typy wezbrań rzecznych*, Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Krakowie (dane nie uwzględniają wezbrań na rzekach tranzytowych w stosunku do danej zlewni cząstkowej).
- 4) Nachlik E., 2008, *Gospodarka wodna w kontekście przestrzeni kraju – rekomendacje dla KPZK*, [w:] K. Saganowski, M. Zagrzejewska-Fiedorowicz, P. Żuber (red.), *Ekspertyzy do Koncepcji Przestrzennego zagospodarowania Kraju 2008-2033*. Tom IV, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, s. 95-152.

- 5) Starkel L., Kundzewicz Z. W., 2008, *Konsekwencje zmian klimatycznych dla przemian w zagospodarowaniu przestrzeni kraju – rekomendacje dla KPZK*, [w:] K. Saganowski, M. Zagrzejewska-Fiedorowicz, P. Żuber (red.), *Ekspertyzy do Koncepcji Przestrzennego zagospodarowania Kraju 2008-2033*. Tom IV, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, s. 65-94.

Z kolei udział powierzchni gmin o niekorzystnych dla budownictwa warunkach terenowych obliczono na podstawie:

- 1) trójwymiarowego modelu terenu, wygenerowanego z danych satelitarnych SRTM (Śleszyński P., 2009, *Wykorzystanie danych georadarowych SRTM-3 w analizie różnicowania ukształtowania terenu Polski*, *Polski Przegląd Kartograficzny*, 41, 3, s. 237-252).
- 2) *Systemu Informacji Przestrzennej o Mokradłach Polski*, 2006, Instytut Melioracji i Użytków Zielonych, Falenty, opracowanego przez zespół: H. Piórkowski, Z. Oświęcimska-Piasko (kier.), M. Rycharski, M. Szewczyk;
- 3) baz danych *Corine Land Cover 2006* (Instytut Geodezji i Kartografii, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Europejska Agencja Środowiska).

W przypadku uwarunkowań klimatycznych na północy kraju występuje częstsze ryzyko wystąpienia późnych przymrozków (po 10 maja, np. podobszary słupski, koszaliński i stargardzki na Pomorzu oraz suwalski, gołdapski i rypiński). W centralnej Polsce występują problemy z suszą, tj. prawdopodobieństwo wystąpienia opadów poniżej 400 mm rocznie wynosi powyżej 90% (włocławsko-kłódzki, wągrowiecki). Szczególnie niekorzystne warunki klimatyczne występują w górach i kotlinach górskich (kłodzki, nowosądecki, jasielski, krośnieński), gdzie średnie temperatury dobowe są o kilka stopni niższe oraz o kilkanaście dni dłużej niż na innych obszarach utrzymuje się pokrywa śnieżna. Warunki klimatyczne są szczególnie istotne dla rolnictwa (w tym w produkcji roślinnej), dlatego zagadnienia te wyodrębniono w osobnym podrozdziale.

Zagrożenia hydrologiczne to nie tylko powodzie i podtopienia (wyłączone dalej w osobnym miejscu), ale także kwestie związane z retencją, nadmiernym odpływem jednostkowym, i przepływem rzeczny. Wysoki dobowy odpływ (maksymalnie powyżej 5 l/s z prawdopodobieństwem wystąpienia >1%) dotyczy głównie obszarów pogórskich. Podobnie rzeki w odcinkach górskich (San, Wisłok, Wisłoka), ale także niektóre nizinne (Biebrza, górna Narew, Drwęca). Niska retencja występuje zwłaszcza w środkowej Polsce, co jest najpoważniejszą przyczyną pustynnienia krajobrazu.

Zagrożenia glebowe i geomorfologiczne związane są z osuwiskami, charakterystycznymi dla regionu karpackiego (podobszary jasielski, krośnieński, nowosądecki), ale występują także w niektórych bardziej urozmaiconych pod względem rzeźby terenu rejonach Pojezierza Mazurskiego (podobszary ełcki, kętrzyński) i Pomorskiego (słupski). Dość częste jest m.in. spełzywanie gleby. Natomiast erozja wietrzna jest problemem na Lubelszczyźnie (hrubieszowski-tomaszowski, zamojski, biłgorajski) i w niektórych częściach północnego Mazowsza. Natomiast najwięcej obszarów o niekorzystnych dla budownictwa warunkach terenowych, związanych z nachyleniem stoków w oczywisty sposób wiąże się z problemowymi podobszarami górskimi.

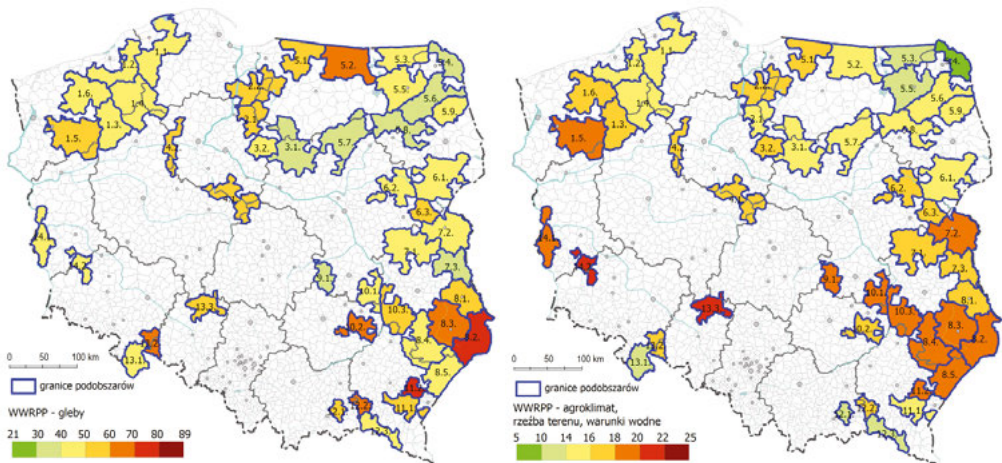
Zagrożenia oraz utrudnienia geologiczne i hydrologiczne są związane zwłaszcza z niskimi zasobami wód podziemnych (podobszary kłodzki i opatowski) oraz lejami

depresyjnymi (częściowo chełmski). Inne zagrożenia występujące w Polsce (np. umiarkowanie i dość silne wstrząsy sejsmiczne o sile 5/12 w skali MSK (w niektórych częściach Karpat) podobszarów problemowych nie dotyczą.

3.6.3. Wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej

Wskaźnik ten (WJRPP), opracowany przez IUNG w Puławach, miał zastosowanie do wyznaczenia gmin o niekorzystnych warunkach gospodarowania w rolnictwie (ONW), dla których skierowano płatności ze środków unijnych⁶. Brano w nim pod uwagę uwarunkowania glebowe i klimatyczne (agroklimatyczne) oraz związane z rzeźbą terenu i warunkami wodnymi. Sumaryczny wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej ma zatem zastosowanie bardziej w ocenie przydatności warunków przyrodniczych dla produkcji roślinnej, a mniej zwierzęcej. Zróżnicowania poszczególnych komponentów zestawiono w tab. 3.18 oraz na ryc. 3.24.

Najlepsze warunki glebowe dla produkcji roślinnej występują na Wyżynie Lubelskiej, gdzie m.in. na lessach wytworzyły się gleby brunatne i niekiedy czarnoziemy. Wskaźnik WJRPP-gleby wynosi tam niekiedy powyżej 80 (podobszar hrubieszowski-tomaszowski). Na drugim krańcu z nawet trzykrotnie niższymi

Ryc. 3.24. Wskaźnik jakości gleb, agroklimatu, ukształtowania terenu i warunków wodnych, głównie dla potrzeb produkcji roślinnej (ok. 2005)

Źródło: na podstawie danych IUNG w Puławach.

⁶ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 11 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)”, objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 (Dz.U. Nr 40, poz. 329, z późn. zm.)

Tabela 3.18. Charakterystyki związane z warunkami do prowadzenia działalności rolniczej na obszarach problemowych

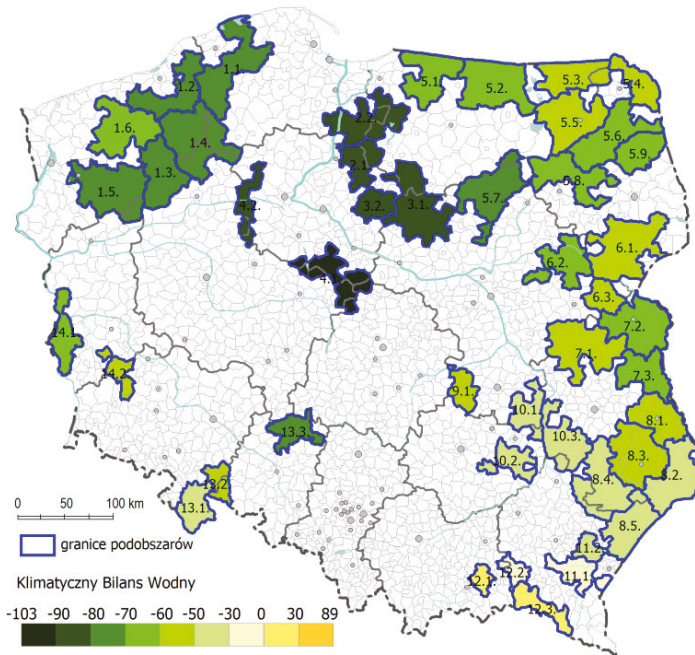
Nr	Podobszar	Użytki rolne (2010, ha)		Gospodarstwa rolne (2010)		Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (ok. 2005, IUNG w Puławach)				
		tys. ha	% pow.	ogółem (tys.)	<1 ha	gleby	agro-klimat	rzeźba terenu	warunki wodne	razem
1.1.	słupski	80,5	28,4	5,4	1,9	42,6	8,0	3,3	3,1	57,0
1.2.	koszaliński	104,6	49,5	4,3	1,4	46,9	8,5	3,3	3,5	62,2
1.3.	wąlecko-piński	69,7	33,4	3,9	1,6	46,0	9,9	3,7	2,7	62,3
1.4.	szczecinecki	108,3	31,9	5,4	1,5	43,1	9,3	3,8	2,9	59,1
1.5.	stargardzki	142,4	44,9	6,6	2,4	51,3	10,5	4,2	3,7	69,7
1.6.	świdwińsko-kołobrzeski	116,4	46,1	4,4	1,1	48,4	9,7	3,4	3,6	65,2
2.1.	grudziądzki	96,8	74,4	5,9	1,0	58,5	8,7	3,4	3,7	74,3
2.2.	kwidziński	125,7	55,4	6,9	2,1	58,3	8,6	3,6	3,9	74,5
3.1.	sierpecko-mławski	194,5	63,4	17,0	2,5	36,9	8,6	3,9	2,3	51,6
3.2.	rypiński	67,6	68,4	7,5	1,6	47,6	9,0	4,1	3,0	63,7
4.1.	włocławsko-kłódzki	152,9	76,3	15,5	3,0	52,0	10,1	4,4	3,2	69,7
4.2.	wągrowiecki	74,8	72,5	3,6	0,7	55,3	9,7	4,0	3,3	72,2
5.1.	braniewski	99,9	49,9	4,7	1,2	56,7	9,1	3,6	3,9	73,4
5.2.	kętrzyński	168,8	60,7	6,7	1,9	60,4	8,2	3,6	3,9	76,2
5.3.	gołdapski	104,3	58,7	5,6	1,5	46,7	5,3	2,8	3,1	57,9
5.4.	suwalski	61,9	52,5	5,3	0,9	37,6	4,9	2,6	2,1	47,2
5.5.	ełcki	111,1	44,5	7,4	2,5	46,7	7,3	3,3	3,1	60,4
5.6.	grajewsko-augustowski	136,4	53,2	10,1	1,2	37,7	7,5	3,7	3,0	51,9
5.7.	przasnysko-ostrołęcki	163,5	58,9	13,6	1,2	36,7	8,2	3,9	2,6	51,4
5.8.	łomżyński	138,4	61,7	10,4	0,8	36,1	8,0	3,9	2,6	50,5
5.9.	północno-białostocki	94,9	67,4	6,8	0,3	41,6	7,6	3,6	3,0	55,8
6.1.	bielsko-sięmiątycki	195,1	57,4	21,4	3,6	44,6	8,1	4,0	3,2	59,9
6.2.	sokołowski	106,5	56,9	13,7	1,3	43,8	8,9	4,0	3,4	60,1
6.3.	łosicki	67,1	69,7	7,2	0,4	50,3	8,7	4,3	4,1	67,4
7.1.	łukowski	189,7	61,0	32,3	5,5	44,4	9,3	4,3	3,4	61,3
7.2.	białski	147,2	54,5	18,6	3,9	41,2	9,3	4,8	4,3	59,7
7.3.	włodawski	76,4	44,0	7,7	1,7	38,9	9,9	4,8	3,2	56,8

Nr	Podobszar	Użytki rolne (2010, ha)		Gospodarstwa rolne (2010)		Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (ok. 2005, IUNG w Puławach)				
		tys. ha	% pow.	ogółem (tys.)	<1 ha	gleby	agro-klimat	rzeźba terenu	warunki wodne	razem
8.1.	chełmski	105,6	55,2	16,5	5,3	51,9	10,4	4,2	3,2	69,7
8.2.	hrubieszowsko-tomaszowski	171,9	67,2	23,2	6,0	74,0	11,1	3,8	4,5	93,3
8.3.	zamojski	176,0	60,3	31,1	7,7	65,9	11,8	3,5	3,8	85,1
8.4.	biłgorajski	137,7	46,7	29,3	6,4	47,1	12,2	4,0	3,3	66,7
8.5.	lubaczowski	82,2	38,2	16,3	4,8	49,1	11,7	3,9	3,7	68,5
9.1.	przysuski	33,6	36,6	8,8	1,7	37,6	11,0	4,1	3,0	55,7
10.1.	radomski	76,2	58,7	12,7	1,5	46,0	12,0	4,0	3,3	65,2
10.2.	opatowski	76,4	64,7	15,0	2,4	68,7	10,2	2,8	4,0	85,6
10.3.	kraśnicki	108,2	53,0	25,5	5,8	59,6	11,6	3,3	3,8	78,3
11.1.	dynowski	42,2	33,2	15,2	5,4	56,3	8,8	1,5	4,6	71,3
11.2.	przeworski	36,1	58,4	13,9	6,4	74,5	11,2	2,9	4,5	93,2
12.1.	nowosądecki	25,2	52,2	11,3	3,9	52,2	8,4	1,3	4,2	66,1
12.2.	jasielski	29,0	48,4	19,5	11,0	60,2	9,2	2,3	4,5	76,2
12.3.	krośniński	31,5	27,5	9,3	3,8	40,1	6,6	0,9	4,8	52,5
13.1.	kłodzki	42,7	37,6	5,6	2,0	48,9	3,9	2,7	4,5	60,0
13.2.	nyski	51,1	69,4	3,8	1,3	69,1	10,0	3,5	4,0	86,6
13.3.	kluczborski	67,2	54,3	5,3	1,3	55,1	13,5	4,4	3,6	76,5
14.1.	gubiński	45,3	34,3	4,3	2,3	40,5	11,8	4,3	2,6	59,2
14.2.	szprotawski	27,5	32,8	2,6	0,8	47,0	12,9	4,4	2,9	67,2
Razem		4561,0	52,4	527,2	128,6	48,8	9,3	3,7	3,4	65,3

Źródło: na podstawie danych IUNG w Puławach z Powszechnego Spisu Rolnego 2010 oraz Instytutu Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach.

wartościami (poniżej 30 pkt) znajdują się gminy podobszarów problemowych północnego Mazowsza (sierpecko-mławski, przasnysko-ostrołęcki) i północnego Podlasia (grajewsko-augustowski, łomżyński). Natomiast najgorsze warunki agroklimatyczne występują na Suwalszczyźnie.

Jakkolwiek jednym z elementów WJRPP były warunki wodne, ich waga we wskaźniku była relatywnie niewielka (maksymalnie 5 pkt na 125 możliwych). Stąd też uzupełniająco zaprezentowano inny wskaźnik opracowany przez IUNG w Puławach, tj. Klimatyczny Bilans Wodny (KBW), który został m.in. już wykorzystany w delimitacji przyrodniczej części obszarów problemowych – obszarów strategicznej interwencji państwa [Śleszyński *et al.* 2017a] (ryc. 3.25). Jest on wskaźnikiem określającym uwilgotnienie środowiska (czyli zawartość zasobów wodnych). KBW oblicza się jako różnicę między opadami atmosferycznymi a ewapotranspiracją (parowaniem). We wskaźniku nie jest uwzględniany odpływ podziemny. Wskaźnik jest

Ryc. 3.25. Wskaźnik Klimatycznego Bilansu Wodnego (za lata 2013-2015)

Źródło: na podstawie danych IUNG w Puławach.

wygodny w użyciu z tego względu, że dzięki pomiarom meteorologicznym możliwa jest jego konstrukcja dla dowolnych przedziałów czasowych.

Mapa ujawnia bardzo duże zróżnicowania wskaźnika KBW. Na pograniczu województw kujawsko-pomorskiego, warmińsko-mazurskiego, wielkopolskiego, mazowieckiego i łódzkiego wartości sięgają nawet minus 100 mm, rekordowych w skali całego kraju. Generalnie, niemal wszystkie podobszary problemowe charakteryzują się niedostatkami wody, najczęściej na poziomie minus 50-70 mm. Dodatni bilans dotyczy jedynie obszarów górskich, co jednak ma małe znaczenie z punktu widzenia wykorzystania wegetacyjnego dla upraw roślinnych ze względu na inne niekorzystne uwarunkowania klimatyczne i terenowe.

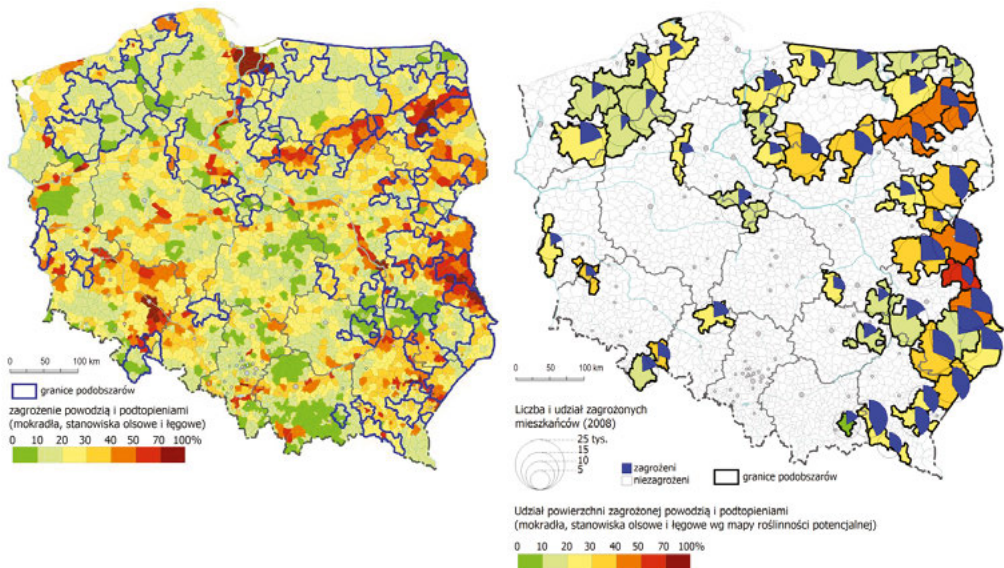
3.6.4. Zagrożenia powodziowe

W ramach prac eksperckich nad *Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030* w 2011 r. przygotowano przybliżony szacunek dotyczący liczby osób zagrożonych powodzią (zalaniem wodą terenów osadniczych wskutek wezbrań) lub podtopieniami (potencjalnie szkodliwym dla osadnictwa podniesieniem się zwierciadła wód podziemnych). Założono, że większe prawdopodobieństwo tych zdarzeń występuje na terenach o siedliskach wilgotnych. Do tego celu wykorzystano zatem

m.in. zasięgi występowania olsów, łągów i torfowisk (według wektorowej mapy roślinności potencjalnej Polski, wykonanej w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN pod kierunkiem Matuszkiewicza [2008]; zob. <http://www.igipz.pan.pl/Roslinnosc-potencjalna-zgik.html>) oraz zasięgi występowania mokradł [System Informacji Przestrzennej o Mokradłach Polski 2006, Instytut Melioracji i Użytków Zielonych, Falenty, opracowany przez zespół: H. Piórkowski, Z. Oświęcimska-Piasko, M. Rycharski, M. Szewczyk].

W czasie, kiedy przygotowywano odpowiednią mapę, nie były jeszcze dostępne dokładne wektorowe dane dotyczące wyznaczenia obszarów zalewowych, powstające w ramach projektu ISOK. Stąd szacunek ma charakter orientacyjny, jednak pokazuje skalę potencjalnych problemów, związanych z osadnictwem na terenach do tego niewskazanych wskutek uwarunkowań hydrologicznych (tereny zalewowe, obszary narażone na podniesienie się zwierciadła wód podziemnych).

Chociaż zasadnicze prace nad ISOK dobiegły końca i mapy ryzyka powodziowego zostały opracowane i znacznie poprawiły rozpoznanie terenów zalewowych oraz zagrożonych powodzią, niestety nie objęły rozpoznania wszystkich zagrożeń (także o naturze hydrologicznej), wynikającej ze złej lokalizacji zabudowy na terenach do tego nienadających się, zwłaszcza na siedliskach podmokłych, na których okresowo dochodzi do podnoszenia zwierciadła wód podziemnych. Stąd też zastosowanie mapy roślinności potencjalnej wydaje się być nawet bardziej uzasadnione do celów oceny obszarów problemowych. Odpowiednie obliczenia przedstawiono w tab. 3.19 oraz na ryc. 3.26. Z analiz wynika, że problem zagrożenia o etiologii hydrologicznej dotyczy

Ryc. 3.26. Zagrożenia powodzią i podpieniami (ok. 2008 r.)

Źródło: na podstawie Mapy roślinności potencjalnej [Matuszkiewicz 2008] oraz Systemu Informacji Przestrzennej o Mokradłach Polski [2006].

Tabela 3.19. Charakterystyki związane z zagrożeniem powodziowym i podtopieniami na obszarach problemowych (2017)

Nr	Podobszar	Powierzchnia		Ludność	
		km ²	%	tys.	%
1.1.	słupski	599	21,1	13,9	16,7
1.2.	koszaliński	414	19,6	15,6	16,3
1.3.	walecko-pilski	246	11,8	9,1	10,5
1.4.	szczecinecki	511	15,0	12,9	10,0
1.5.	stargardzki	661	20,8	34,5	20,2
1.6.	świdwińsko-kołobrzeski	489	19,4	14,8	15,3
2.1.	grudziądzki	242	18,6	6,9	11,2
2.2.	kwidzyński	679	29,9	28,1	19,6
3.1.	sierpecko-mławski	1 111	36,2	34,5	24,7
3.2.	rypiński	288	29,1	13,5	20,7
4.1.	włocławsko-kłodawski	342	17,0	14,6	12,5
4.2.	wągrowiecki	288	27,9	11,3	21,2
5.1.	braniewski	469	23,4	21,1	28,6
5.2.	kętrzyński	526	18,9	22,3	16,5
5.3.	gołdapski	301	16,9	5,8	11,9
5.4.	suwalski	221	18,7	5,9	19,6
5.5.	ełcki	643	25,8	22,6	18,1
5.6.	grajewsko-augustowski	1 301	50,8	30,7	27,6
5.7.	przasnysko-ostrołęcki	1 095	39,5	33,9	30,6
5.8.	łomżyński	926	41,3	24,3	32,6
5.9.	północno-białostocki	622	44,2	17,8	42,0
6.1.	bielsko-sięmiatycki	1 196	35,2	47,1	39,2
6.2.	sokołowski	531	28,4	19,7	23,1
6.3.	łosicki	293	30,4	11,4	28,3
7.1.	łukowski	1 002	32,2	49,3	24,3
7.2.	białski	1 120	41,5	49,5	29,7
7.3.	włodawski	980	56,5	19,4	37,7
8.1.	chełmski	947	49,5	42,6	28,9

Nr	Podobszar	Powierzchnia		Ludność	
		km ²	%	tys.	%
8.2.	hrubieszowsko-tomaszowski	683	26,7	38,7	26,3
8.3.	zamojski	579	19,8	53,2	21,8
8.4.	biłgorajski	900	30,6	50,8	31,7
8.5.	lubaczowski	683	31,7	42,3	40,3
9.1.	przysuski	252	27,4	13,9	27,9
10.1.	radomski	236	18,2	10,9	17,2
10.2.	opatowski	188	15,9	14,1	17,7
10.3.	kraśnicki	365	17,9	25,8	16,9
11.1.	dynowski	328	25,8	33,0	44,1
11.2.	przeworski	168	27,2	33,1	38,9
12.1.	nowosądecki	47	9,8	11,6	16,4
12.2.	jasielski	170	28,4	48,4	43,3
12.3.	krośnieński	309	26,9	20,1	36,0
13.1.	kłodzki	139	12,2	17,8	19,1
13.2.	nyski	263	35,7	17,6	30,5
13.3.	kluczborski	285	23,0	18,3	20,9
14.1.	gubiński	366	27,7	10,6	17,6
14.2.	szprotawski	271	32,4	10,4	25,5
	Razem	24 271	27,9	1 104	24,3

Źródło: na podstawie danych zwektorowanej mapy roślinności potencjalnej Polski, IGiPZ PAN [Matuszkiewicz 2018] i *Systemu Informacji Przestrzennej o Mokradlach Polski* [2006].

blisko 28% powierzchni podobszarów i 24% zamieszkującej ich ludności (1,1 mln). Największe zagrożenia dotyczą zwłaszcza podobszarów północno-białostockiego, lubaczowskiego, dynowskiego i jasielskiego, na których powyżej 40% mieszkańców jest narażonych na tego typu problemy.

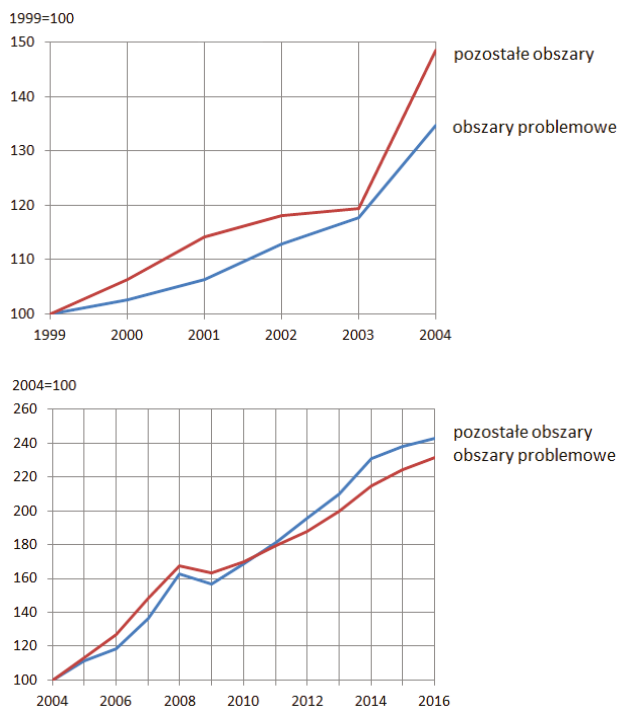
3.7. Polaryzacja społeczno-ekonomiczna

Transformacja polityczna i społeczno-ekonomiczna po 1989 r., a następnie szybkie procesy rozwojowe, skoncentrowane w największych ośrodkach miejskich spowodowały wzrost zróżnicowań pomiędzy centrami rozwoju a peryferiami. Po reformie

administracyjnej 1999 r. pogłębiała się dysproporcja pomiędzy regionami miejskimi i wiejskimi, identyfikowana przez takie podstawowe wskaźniki, jak m.in. wzrost (spadek) liczby ludności oraz względne, liczone *per capita* zmiany PKB.

Na ryc. 3.27 zestawiono porównanie dochodów własnych budżetów gmin w podziale na obszary identyfikowane aktualnie jako problemowe i pozostałe. Dane analizowano w dwóch okresach: 1999-2004 i 2004-2016. W obydwu szeregach czasowych następowała dywergencja, polegająca na powiększaniu się różnicy między dochodami na 1 mieszkańca między dwiema kategoriami gmin. W 2016 r. gminy przynależące do podobszarów problemowych osiągnęły 231% stanu z 2004 r. (bez uwzględnienia inflacji), a gminy pozostałe – 243%.

Jeszcze większe różnice są widoczne, jeśli dokona się obliczeń dla poszczególnych podobszarów (tab. 3.20). W pierwszym, przedunijnym okresie, najwolniej przyrastały dochody budżetowe w takich podobszarach, jak wągrowiecki, włodawski i kluczborski. Z kolei w latach 2004-2016 najgorsze wyniki osiągnęły podobszary północno-białostocki, opatowski, przeworski i krośnieński (ten ostatni miał jednak wysoką zwyżkę we wcześniejszym okresie). Jeśli uwzględnić cały okres (1999-2016), wówczas najgorsze wyniki odnotowały ponownie podobszary kluczborski i włodawski, a ponadto kętrzyński i nyski.

Ryc. 3.27. Dywergencja dochodów własnych gmin *per capita* w latach 1999-2004 i 2004-2016

Źródło: na podstawie danych GUS (Bank Danych Lokalnych).

Tabela 3.20. Zmiany dochodów własnych budżetów gmin w przeliczeniu na 1 mieszkańca w latach 1999-2016

Nr	Podobszar	Wysokość dochodów własnych budżetów gmin <i>per capita</i> (zł)			Zmiany w okresach (rok początkowy = 100)		
		1999	2004	2016	1999-2004	2004-2016	1999-2016
1.1.	słupski	435	515	1 426	118	277	328
1.2.	koszaliński	475	626	1 915	132	306	403
1.3.	wałeczko-piński	519	726	1 841	140	254	355
1.4.	szczecinecki	507	662	1 639	131	248	323
1.5.	stargardzki	555	784	1 844	141	235	332
1.6.	świdwińsko-kołobrzesci	476	638	1 686	134	264	354
2.1.	grudziądzki	408	501	1 343	123	268	329
2.2.	kwidzyński	559	752	1 656	134	220	296
3.1.	sierpecko-mławski	346	455	1 186	131	261	343
3.2.	rypiński	344	539	1 280	157	237	372
4.1.	włocławsko-kłódawski	360	454	1 189	126	262	330
4.2.	wągrowiecki	406	449	1 160	111	258	286
5.1.	braniewski	452	554	1 345	123	243	298
5.2.	kętrzyński	519	659	1 447	127	219	279
5.3.	gołdapski	369	491	1 448	133	295	392
5.4.	suwalski	329	450	1 452	137	322	441
5.5.	ełcki	458	693	1 545	151	223	337
5.6.	grajewsko-augustowski	408	616	1 465	151	238	359
5.7.	przasnysko-ostrołęcki	304	449	1 112	148	248	365
5.8.	łomżyński	258	338	920	131	272	357
5.9.	północno-białostocki	328	484	936	148	193	285
6.1.	bielsko-sięmiątycki	412	566	1 484	137	262	360
6.2.	sokołowski	382	533	1 389	139	261	364
6.3.	łosicki	341	524	1 153	154	220	338
7.1.	łukowski	305	383	1 031	125	269	337
7.2.	białski	393	616	1 408	157	229	359
7.3.	włodawski	468	530	1 235	113	233	264
8.1.	chełmski	467	674	1 479	144	219	316
8.2.	hrubieszowski-tomaszowski	405	519	1 249	128	240	308
8.3.	zamojski	392	582	1 315	148	226	335
8.4.	biłgorajski	323	408	928	126	228	287

Nr	Podobszar	Wysokość dochodów własnych budżetów gmin <i>per capita</i> (zł)			Zmiany w okresach (rok początkowy = 100)		
		1999	2004	2016	1999-2004	2004-2016	1999-2016
8.5.	lubaczowski	333	475	1 211	143	255	364
9.1.	przysuski	311	400	936	129	234	301
10.1.	radomski	277	388	1 014	140	261	365
10.2.	opatowski	315	478	969	152	203	307
10.3.	kraśnicki	330	417	986	127	236	299
11.1.	dynowski	273	322	846	118	263	309
11.2.	przeworski	366	517	1 113	141	215	304
12.1.	nowosądecki	225	271	824	121	304	367
12.2.	jasielski	414	565	1 260	136	223	304
12.3.	krośnieński	294	473	1 018	161	215	347
13.1	kłodzki	548	658	1 817	120	276	331
13.1.	nyski	637	756	1 781	119	236	280
13.2.	kluczborski	536	608	1 401	113	231	261
13.3.	gubiński	490	656	1 534	134	234	313
14.1.	szprotawski	568	669	1 633	118	244	287
14.2.	kłodzki	486	576	1 701	118	295	350
pozostałe obszary		728	1 082	2 504	149	231	344
Polska ogółem		689	1 018	2 368	148	233	344

Źródło: na podstawie danych GUS (Bank Danych Lokalnych).

Niewątpliwie, zmiany dochodów budżetów gmin są tylko jednym z wielu wskaźników, obrazujących sytuację ekonomiczną na wyróżnionych podobszarach. Niemniej jednak fakt, że dane te są agregowane dla regionów większych niż jedna gmina uprawnia do wyciągania bardziej syntetycznych wniosków. Na podstawie danych można wnioskować o polaryzacji rozwoju między podobszarami problemowymi a pozostałą częścią kraju, w tym zwłaszcza dużymi ośrodkami miejskimi.

W dalszej kolejności zajmowano się zmianami dotyczącymi atrakcyjności osiedleńczej ośrodków miejskich. W analizie hierarchii osadniczej wykorzystano dane o zameldowaniach z okresu 1990-2014 otrzymane z GUS w postaci macierzy międzygminnych. Wprawdzie nie obejmują one całości zjawiska migracji, ale dobrze nadają się do tych badań z tego względu, że dotyczą najtrwalszych powiązań, wynikających najczęściej z osiedlenia się na dłuższy czas i „zakorzenienia” się danej osoby w danym mieście. Nie są to zatem zdarzenia efemeryczne, ale świadczące o najsilniejszych powiązaniach funkcjonalnych. Są to również dane porównywalne w całym okresie.

Istnieje wiele metod, pozwalających porównywać pozycję danego ośrodka (np. miasta) względem innych. W niniejszym opracowaniu ważność relacji uwarunkowano wielkością przepływu migracyjnego i jego długością. Uwzględnienie odległości miejsca źródłowego i docelowego ma na celu wykazanie stopnia atrakcyjności danego ośrodka dla potencjalnych migrantów i określa pośrednio zasięg oddziaływania, wychodząc z założenia, że im dłuższe są odległości przemieszczeń, tym zasięg ten jest większy. Jest to jednak pewne uproszczenie, bowiem rozmieszczenie sieci osadniczej jest nierównomierne, a na migranta potencjalnie oddziałuje siła grawitacyjna, sprawdzająca się w ruchach wędrowniczych. Zgodnie z tym, wydłużenie zasięgu oddziaływania w dalszej strefie jest ważniejsze, niż blisko granic administracyjnych miasta. Ostatecznie zaproponowany wskaźnik „pracy migracyjnej” ma postać: $P = \sum ml$, gdzie m – oznacza liczbę przepływów (zameldowań) w danym ośrodku, a l – oznacza odległość pomiędzy miejscami (gminami) źródłowymi i docelowymi (Śleszyński 2020).

W pierwszej kolejności zestawiono łączną „pracę migracyjną” dla typów miast w całym okresie według roczników (1989-2014), a następnie zajęto się porównaniem poszczególnych ośrodków w pięcioletnich okresach (1989-1994, 1995-1999, 2000-2004, 2005-2009, 2010-2014). Ponieważ w tym drugim przypadku sumy zameldowań w każdym roku różniły się, konieczne było zapewnienie porównywalności wyników w poszczególnych okresach. W tym celu obliczono udziały „pracy migracyjnej” do danej gminy (miasta). Suma tej „pracy migracyjnej” w każdym roku była zatem równa i wynosiła 1000 (dla ułatwienia analiz udziały przemnożono przez 1000).

W drugiej kolejności zbadano pozycję miast w całym okresie w podziale na podokresy 5-letnie. Kolejne pięciolecia pokazują różnicowanie się hierarchii migracyjno-osadniczej. Dane dla wszystkich miast leżących w granicach podobszarów przedstawiono w tab. 3.21 oraz zobrazowano na mapie (ryc. 3.28).

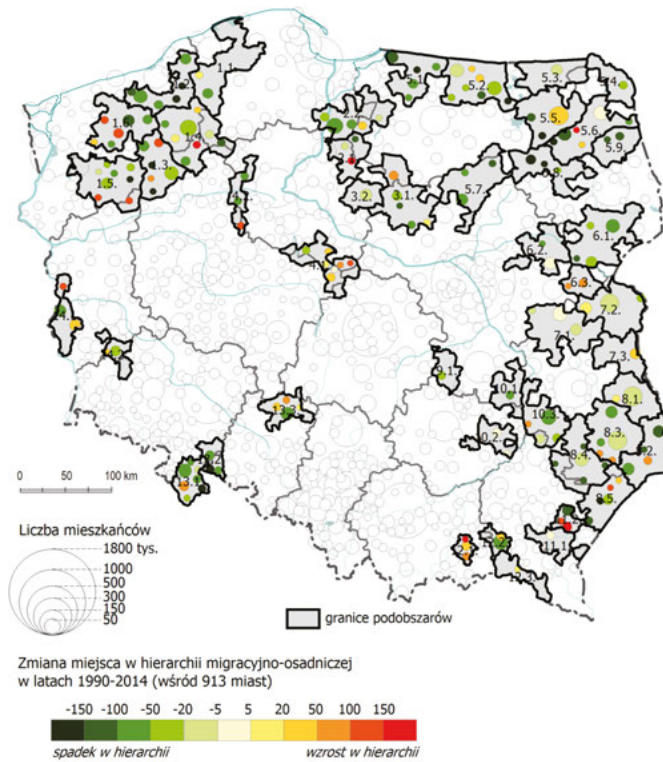
Tabela 3.21. Zmiany w hierarchii migracyjno-osadniczej miast znajdujących się na obszarach problemowych (1990-2014)

Nr	Obszar problemowy	Miasto	Miejsce w hierarchii (na 913 miast)					Zmiana	
			1990-1994	1995-1999	2000-2004	2005-2009	2010-2014	1990-2014	2005-2014
1.2.	koszaliński	Sławno	271	376	297	376	361	-90	15
		Białogard	143	124	147	164	218	-75	-54
1.3.	wałeco-piński	Wałcz	121	110	146	155	156	-35	-1
1.4.	szczecinecki	Szczecinek	83	87	135	119	114	-31	5
1.5.	stargardzki	Stargard	49	41	44	50	49	0	1
		Choszczno	189	176	175	224	235	-46	-11
1.6.	świdwińsko-kołobrzeski	Świdwin	101	134	248	261	209	-108	52
		Łobez	441	411	414	335	321	120	14
2.2.	kwidzyński	Kwidzyn	95	121	129	141	157	-62	-16

Nr	Obszar problemowy	Miasto	Miejsce w hierarchii (na 913 miast)					Zmiana	
			1990-1994	1995-1999	2000-2004	2005-2009	2010-2014	1990-2014	2005-2014
3.1.	sierpecko-mławski	Żuromin	443	607	490	461	490	-47	-29
3.2.	rypiński	Rypin	463	521	439	456	477	-14	-21
5.1.	braniewski	Braniewo	140	116	123	160	243	-103	-83
5.2.	kętrzyński	Kętrzyn	176	138	148	195	201	-25	-6
		Bartoszyce	212	132	84	178	224	-12	-46
5.3.	gołdapski	Gołdap	198	237	143	211	213	-15	-2
5.4.	suwalski	Sejny	699	772	701	718	738	-39	-20
5.5.	ełcki	Ełk	72	66	67	49	50	22	-1
5.6.	grajewsko-augustowski	Augustów	158	129	128	150	155	3	-5
		Grajewo	228	268	250	318	332	-104	-14
5.7.	przasnysko-ostrołęcki	Przasnysz	299	248	272	284	371	-72	-87
5.8.	łomżyński	Kolno	595	703	700	753	769	-174	-16
6.1.	bielsko-siemiatycki	Bielsk Podlaski	244	302	316	327	328	-84	-1
		Siemiatycze	344	297	308	426	380	-36	46
6.2.	sokołowski	Sokołów Podl.	405	377	320	328	403	2	-75
6.3.	łosicki	Łosice	714	693	625	695	662	52	33
7.1.	łukowski	Łuków	265	241	227	241	270	-5	-29
		Radzyń Podlaski	413	473	455	469	431	-18	38
7.2.	białski	Biała Podlaska	69	63	71	76	81	-12	-5
7.3.	włodawski	Włodawa	321	309	322	396	291	30	105
8.1.	chełmski	Chełm	63	51	55	55	72	-9	-17
8.2.	hrubieszowsko-tomaszowski	Tomaszów Lub.	219	246	265	277	278	-59	-1
		Hrubieszów	220	252	252	222	331	-111	-109
8.3.	zamojski	Zamość	55	50	56	60	73	-18	-13
		Krasnystaw	354	260	296	322	417	-63	-95
8.4.	biłgorajski	Biłgoraj	263	235	173	254	275	-12	-21
8.5.	lubaczowski	Lubaczów	409	385	474	386	453	-44	-67
9.1.	przysuski	Przysucha	598	639	477	581	637	-39	-56
10.1	radomski	Lipsko	501	410	513	580	581	-80	-1

Nr	Obszar problemowy	Miasto	Miejsce w hierarchii (na 913 miast)					Zmiana	
			1990-1994	1995-1999	2000-2004	2005-2009	2010-2014	1990-2014	2005-2014
10.2	opatowski	Opatów	609	504	527	522	607	2	-85
10.3	kraśnicki	Kraśnik	199	156	216	239	286	-87	-47
11.2	przeworski	Przeworsk	431	469	374	499	536	-105	-37
12.2	jasielski	Jasło	173	213	223	244	244	-71	0
13.1	kłodzki	Kłodzko	132	162	171	181	226	-94	-45
13.3	kluczborski	Kluczbork	187	225	273	279	240	-53	39

Źródło: na podstawie międzygminnych macierzy wymeldowań i zameldowań GUS.

Ryc. 3.28. Zmiany pozycji miast w hierarchii migracyjno-osadniczej w latach 1990-2014

Źródło: na podstawie międzygminnych macierzy wymeldowań i zameldowań GUS.

Zdecydowana większość miast odnotowała spadek. W największym stopniu dotyczyło to Kolna (spadek o 174 pozycje), Hrubieszowa (-111), Świdwina (-108), Przeworska (-105), Grajewa (-104), Braniewa (-103), Kłodzka (-94), Sławna (-90), Kraśnika (-87), Bielska Podlaskiego (-84) i Lipska (-80). Natomiast jedynie 7 spośród 44 ośrodków poprawiło swoją pozycję, w tym najbardziej – Włodawa (+100).

Po 2004 r. następowało dalsze różnicowanie zbioru miast. Spośród miast, które traciły w latach 1990-2004, wzrost pozycji odnotował m.in. Świdwin (+54), Siemiatycze (+46) i Kluczbork (+39). Te pozytywne zmiany nie doprowadziły jednak do całkowitej odbudowy pozycji tych miast do stanu z początku lat 90. ubiegłego wieku.

Powyższe dane dość jednoznacznie dowodzą, że przyczyną osłabienia potencjału rozwojowego jest spadek w hierarchii osadniczej, spowodowany mniejszą atrakcyjnością migracyjną. Wskazuje to, że przyczyn w poprawie uwarunkowań endogenicznych dla rozwoju podobszarów problemowych należy poszukiwać w ożywianiu rynków pracy.